7593

విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

(ద్వితీయభాగము)

టేకుమళ్ళ అచ్యుతరావు

ఎం.ఏ., ఎల్.టి.

"జయంతి తే సుకృతినో రససిద్ధాః కవీశ్వరాః

నాస్తి తేషాం యశఃకాయే జరామరణజం భయం"

భర్తృహరి.

1947

విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

(ద్వితీయభాగము)

టేకుమళ్ల అచ్యుతరావు

ఎం.ఏ., ఎల్.టి.

"జయన్తి తే సుకృతినో రససిద్ధాః కవీశ్వరాః

నాస్తి తేషాం యశఃకాయే జరామరణజం భయం"

భర్తృహరిః

1947

విజయనగర సామ్రాజ్య మందలి

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

(ద్వితీయ భాగము)

1947

విజ్ఞప్తి.

—:o:—

భక్త జనావనపరాయణుఁడగు భగవంతుని కటాక్షమున నీ భాగము ముద్రింపబడి యాంధ్రలోకమున కీయబడినది. ఈ రెండవ భాగము విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి తుళువ వంశ రాజుల పరిపాలన కాలమునకుఁ జెందియున్నది. వీరనృసింహరాయలు ప్రథముఁడుగను, కృష్ణదేవరాయలు ద్వితీయుఁడుగను, అచ్యుతదేవరాయలు తృతీయుఁడుగను వెలసిన యీ తుళువరాజుల పరిపాలన కాలమున నాంధ్రసరస్వతి సమస్త ప్రౌఢ విలాసములతో నతిశయించినది. ఈ కాలమున ననేకులగు మహాకవులు యుత్తమ కావ్యములను రచించిరి. కావున నా మహాకవుల చరిత్రములను వారు రచించిన గ్రంథముల విమర్శములను సంపూర్ణముగా వివరించుట కొక భాగము చాలక మఱియొక భాగములో నా విషయమంతయు పూర్తిచేయవలసి వచ్చినది. ఆ కారణమున నేతద్భాగమును దీనితరువాత ముద్రింపఁబడు భాగమును తుళువ వంశ రాజుల కాలమందలి యాంధ్ర వాఙ్మయము నెఱిఁగించియే యగును. రాఁబోవు భాగములో నుంకసాల నృసింహకవియు, చింతలపూడి ఎల్లన్నయు, తాళ్లపాక చిన్నన్నయు, తెనాలి రామకృష్ణుఁడును, మున్నగు మహాకవులు చేరుదురు. ఈ భాగముగూడఁ గొంతవఱకు రచితమై సిద్ధముగా నున్నది. మిగిలిన దానినిఁ గ్రమశః పూర్తిచేసి భగవదనుగ్రహమున రాఁబోవు సంవత్సరములో ప్రకటించెదను.

ప్రథమ భాగమందువలెనే యీ భాగమందలి కవి జీవితములు ఉపలభ్యమైనంతవఱకుఁ జారిత్రకాధారముల సహాయమున వ్రాయఁ

బడినవి. అంతియకాక వారి గ్రంథముల విమర్శనములలోఁగూడ సంస్కృత మాతృకలలోనున్న కథలు యథాస్థితముగా, దెనిగింపబడి యీ గ్రంథమునఁ జేర్పఁబడినవి. కాఁబట్టి పాఠకమహాశయులీ యాంధ్ర మహాకవుల కావ్య నిర్మాణమందలి గుణదోషములను సులభముగా గుర్తింపఁగలుగుదురు. మార్కండేయ పురాణమందలిదైన మనుచరిత్ర కథయు, హరివంశమునందలిదైన పారిజాతాపహరణ కథయు నిట్టివియే.

ప్రథమభాగమందువలెనే యీ భాగమందును కావ్యవిమర్శనములలో శిల్పము, శైలి, రసము, నీతి, భావ భావనాశక్తి మున్నగు యుత్తమ కావ్య గుణముల విమర్శనములే ముఖ్యముగఁ గావింపఁబడినవి. అభిప్రాయభేదముల కెడమెప్పుడును గలిగియే యున్నది. ఛందో వ్యాకరణాది గుణదోషములనుఁ దద్‌జ్ఞులగు శాస్త్రపండితులకుఁ గేల్మోగిడ్చి విడిచిపెట్టితిని. "ఏకోహి దోషోగుణసన్నిపాతే, నిమజ్జతీందోః కిరణేష్వివాంకః" అని కాళిదాసు కుమారసంభవమందు అన్నట్లు అట్టి స్వల్పలోపములు నా దృష్టికఁ గ్వాచిత్కముగఁ గాన్పించినను వానినిఁ బ్రత్యేకించి వెలికిఁ దీయుట శాస్త్రజ్ఞుని పనిగాని నాపని కాదని విడిచిపెట్టితిని.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు నాతఁడు రచించిన యాముక్తమాల్యదను గుఱించి వ్రాయునపుడు, ఆ "కవితా ప్రావీణ్య ఫణీశుఁడు," ఆముక్త మాల్యద కావ్యమును రచించిన పిమ్మట, నా గ్రంథమునుఁ "బెద్దనాదు లచ్చుటచ్చుటఁ బరిష్కరించి యుండవచ్చునని" యభిప్రాయమిచ్చితిని. (పు. 66 చూడుడు.) ఈ పరిష్కరణ శబ్దములో దిద్దుబాటు, సవరణ, మున్నగు నర్థము లిమిడియుండుటచే నా సందర్భమున నా శబ్దము సమంజసము కాదని దానిని నే నుపసంహరించు

కొన్నాను. ప్రౌఢకవియై, కవితానుభవమున గండమీఱిన రాయలు ఆముక్తమాల్యదను రచించిన కాలమునకు సర్వస్వతంత్రముగాఁ గవిత్వము చెప్పవలసినవాఁడై యుండగాఁ దన గ్రంథమును సవరించుకొనవలసిన యగత్య మెంతమాత్ర ముండదుగాన నచ్చోటఁ "పెద్దనాదులు చదివి యుండవచ్చునని" మాత్రము సూచించెను.

అనవరతాంధ్ర భాషాపోషకులును, ఆంగ్లాంధ్ర వాఙ్మయ విశారదులును, అభినవాంధ్రభోజ విఖ్యాతులు నగు శ్రీ రాజా రావు వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యారావు బహద్దరు సి. బి. ఇ., డి. లిట్. పీఠికాపుర మహారాజావారు, నా యీ విమర్శ గ్రంథములనుఁ జదివి, సంతసించి, వారిమైత్రి నా కనుగ్రహించి, నాతోఁ దఱచు ఆంధ్రమహాకవీశ్వరుల విషయముల గురించి ముచ్చటించుచు, దమ నిశితబుద్ధికిఁ దోఁచిన యభిప్రాయములను విస్పష్టముగాఁ దెలియఁ జెప్పుచు, ననేకవిధములఁ బ్రోత్సహించి, యీ నా కృతికి యధినాయకులుగా నుండుట కంగీకరించిరి. శ్రీవారికిఁ గృతి సమర్పణము గావించి, నా వందన శతముల నర్పించుచూ, వారికిని వారి కుటుంబమునకును, నిరంతర మాయురారోగ్యైశ్వర్యములను భగవంతుఁడు ప్రసాదించుఁగావుత యని నిత్యముఁ బ్రార్థించుచున్నాను.

పిఠాపురము
21—11—39.

ఇట్లు
విద్వజ్జన విధేయుఁడు,
ఓరుమళ్ల అచ్యుతరావు.

విషయ సూచిక

మొదటి అధ్యాయము :

రెండవ అధ్యాయము :

మూడవ అధ్యాయము

నాల్గవ అధ్యాయము :

సవరణ.

[illegible] 20 [illegible]
[illegible]
"[illegible]" [illegible].

మొదటి అధ్యాయము

మాడయ్య కవి: మైరావణ చరిత్రము

సాళువ నరసనాయకుని ప్రథమపుత్త్రుఁడగు వీరనృసింహరాయని రాజ్యకాలములో మాడయ్య యను కవి 'మైరావణ చరిత్ర' మను మూఁడాశ్వాసములు గల యొక యాంధ్రగ్రంథమును రచించెనని వెనుకటి యధ్యాయములోఁ దెల్పితిని. ఈగ్రంథమును * వేజెళ్ళ గోపమంత్రికి నంకితముఁ జేసెను. ఈ గోపమంత్రి యొక్క వంశచరిత్ర మున్నగునవి ముద్రితగ్రంథములోఁగాని, యముద్రితప్రతులలోఁగాని లేకపోవుటచే నాతఁ డేయాస్థానమున మంత్రియైయుండెనో యిదమిత్థ మని చెప్పుట కవకాశము గలుగలేదు. కాని గ్రంథమందలి కొన్ని సందర్భములనుబట్టి యాతఁడు కర్ణాటరాజగు వీరనృసింహరాయల రాజ్యములో నెచ్చటనో పాలనాధికారిగా నుండవచ్చు నని యూహించుట సత్యమునకుఁ జాల చేరువుగా నుండును.

కృతిపతియగు వేజెళ్ళ గోపనమంత్రి వంశచరిత్రము దొరకమిచే నాతనిపూర్వు లెవ్వరో, యెచ్చటివారో తెలియదు. గోపన్న విప్రకుల సంజాతుఁడు. ఆతనిది యజుర్వేదశాఖ. శుక్లయజుస్సో లేక కృష్ణయజుస్సో స్పష్టముగాఁ దెలియదు. గోత్రము శ్రీవత్ససము. అతని తండ్రి పేరు అప్పయ్య; తల్లి పేరు అబ్బమ్మ. వారిది కాండవవంశము. గోపన మంత్రిభార్య రామాంబిక. ఈతనిది వైష్ణవసంప్రదాయమునకుఁ జేరిన రామానుజమతము. వేజెండ్ల (వేజెళ్ళ) గ్రామము గుంటూరు తాలూ

---

* లేక యనిగూడ పాఠాంతరము గలదు.

కాలో నున్నది. ఆగ్రామకరిణీకము వేజెండ్లవారిదే. వారు శ్రీవత్సస గోత్రమునకుఁ జేరిన ప్రథమశాఖవారుగా నుండిరని కొండవీటిదండకవి లెను బట్టి తెలియుచున్నది. వీరందఱు రామానుజమతస్థులుగా నుండిరని 'విప్రకులదర్పణ'మను మాసపత్రికకు సంపాదకుఁడుగానుండి యనేక వేల యాంధ్రవిప్రవంశచరిత్రములను సేకరించిన శ్రీయుత సత్తిరాజు సీతారామయ్యగారి యభిప్రాయము. గోపమంత్రి రఘురామనిభ కృషు. కావుననే రాఘవులపుణ్యచరిత్రమును, శ్రీరామభక్తాగ్రేసరుఁడగు నాంజనేయుని పవిత్రకార్యమును వెలయింపఁజేయుచున్న యీమైరావణ చరిత్రమునుఁ గృతినొందుట సంభవించెను. ఈమంత్రిపుంగవుఁడు విజయనగర రాజ్యములో నెచ్చటనో పరిపాలకుఁడుగా నుండెనని చెప్పుటకొక ప్రబలమగునాధార మీగ్రంథమందు గాన్పించుచున్నది. అదియేమన ప్రథమాశ్వాసాంతమున కృతిపతిని వర్ణించుచు వ్రాయఁబడిన యీ పద్యమును దిలకింపుఁడు.

చ. యవన కళింగ వంగ మగధాంధ్ర పుళింద దశార్ణ కోసల
ద్రవిడ విదేహ కుంతల విదర్భ యుగంధర భోజ మేదినీ
ధవ వరమంత్రివర్గ శిరస్స్థిత చారుకవిత్వకార స
త్సువిమలవాగ్విలాసఘనబంధుర కాండపవంశవర్ధనా!

ఈ పద్యమందుఁ గర్ణాటరాజ్యమును బేర్కొనక తక్కిన పరిసర రాజ్యముల నన్నిటిని సూచించి యారాజ్యములందలి మంత్రులు గోపమంత్రిని సతతముఁ గీర్తించుచుండిరని చెప్పుటచే నీగోపమంత్రి కర్ణాట రాజ్యమగు విజయనగరరాజ్యములో వీరనృసింహరాయలకాలములో సార్వభౌముని ప్రత్యక్షమునఁగాని లేక యెచ్చటనో దుర్గాధిపత్యమునఁగాని యుద్యోగిగా గాని యుండెనని నిర్ణయింపవలసియున్నది. "వారు

కవిత్వాకార సత్ప్రవిమలవాగ్విలాసఘనబంధుర''యని యుండుటచేఁ గవీశ్వరులగోష్ఠి యీతని కెక్కువ ప్రీతికరముగా నుండెనని విదితము.

ఒకానొక రాసమంత్రికొడుకగు నెల్లమంత్రి యీగోపమంత్రి వియ్యంకుఁడట. ఆ యెల్లమంత్రికి మాడయ్యకవి 'దేవేంద్రవిజయ' మను నొక ద్విపద ప్రబంధము రచించి కృతి యిచ్చెనట. ఆ ప్రబంధ మిపుడు గానరాదు. రాస, ఎల్లమంత్రుల విషయములుగూడ నన్వేషణీయములే. బహుశః వీరెల్ల గోపమంత్రియు, వియ్యంకుఁ డెల్లమంత్రియు కృష్ణానది కిరుపార్శ్వములలోనున్న విజయనగరరాజ్యసంబంధములగు దుర్గములను వేనినో పరిపాలించుచుండిరి కాఁబోలు.

ఏలయన, మాడయ్యకవి కృష్ణాజిల్లాలోనున్న గుడివాడపట్టణ మందలి సోమలింగస్వామివారి భక్తుఁడ ననియు, నా స్వామివారి సత్కృపాప్రసాదమునఁ గవితాప్రతిభ గాంచెననియు నాశ్వాసాంతగద్యలలోఁ జెప్పుకొనుటచే నాకవీశ్వరుఁడు కృష్ణాజిల్లావాఁడని స్పష్టమగుచున్నది. కావునఁ దనకుఁ బ్రథమమున నాశ్రయ మొసంగినవారును, తాను వారికిఁ దగిన *బంధుసమానుఁడని ప్రకటించుకొనినవారు నగు నీయుభయ మంత్రులు మాడయ్యకవివలెనే కృష్ణానదీప్రాంతములలోఁ జిన్నప్రభువులుగా నుండిరని యూహించుట సమంజసముగాఁ దోఁచుచున్నది.

మాడయ్యకవి యొక్క చరిత్రము చాల యద్భుతమైనదిగాఁ దోఁచుచున్నది. ఈతని జీవితచరిత్రాంశము లెక్కువగా మనకుఁ దెలి

* గీ. ధాత్రిలోన మనకు గోత్రంబు శాఖయు
నొక్కటగుట బంధుయోగ్యమయ్యె
గానఁ జెప్పఁ దగ్గ కవిత మైరావణ
చరిత మొప్పువారి జయకరముగ.

(మైరా : ఆశ్వా ౧.)

యకపోయినను నీగ్రంథమందున్న వానిని మాత్రమె చూచినప్పుడీ కీతఁడు చాల ప్రతిభాశాలియనియు శ్రీనాధునివలె నాంధ్రావనియందు దూరదేశ పర్యటనములఁ గావించి రాజసభలలో దిగ్విజయములుచేసి బహుళప్రఖ్యాతిఁ బొందినవాఁడనియు, రాజాదరణము సేకూర్చుకొను టకుఁ జక్కని యుక్తిసాధనముల నుపయోగింపఁగల దిట్టయనియు, లౌకికప్రమేయయను లెస్సగ నెఱిఁగిన చతురుఁడనియుఁ జెప్పవచ్చును.

మాడయ్యకవి తండ్రి సర్వయ్య ; తల్లి రాచమ్మ; అన్న మల్లయ్య. మాడయ్య కుటుంబమును, గోపమంత్రి కుటుంబమును యొక్కటే వైదిక శాఖాగోత్రములకుఁ జేరినవగుటచే వారికిఁ బరస్పర సంబంధమును, జేరికయుఁ గలిగియుండెను. కావున మాడయ్యకవియు శ్రీవత్సస గోత్రియుఁడును, యజుశ్శాఖకుఁజేరిన బ్రాహ్మణోత్తముఁడును. మాడయ్య యన్నగారగు మల్లన్నమనీషి "దక్షిణరాయనృప ప్రవిమలాబ్ధి రమణీయుఁ"డట; అనగా దక్షిణాధీశుఁడైన విజయనగర రాజు కొలువులో విమలసత్కీర్తిఁగన్నవాఁడు. ఈతఁడు నిత్యమును శ్రీమద్రామాయణ పఠనముసం దాసక్తిఁగలిగినవాఁడట. కావున మాడయ్య పండితవంశపు వాఁడని విశదమగుచున్నది :

క. నీ యగ్రజుండు దక్షిణ
రాయనృప ప్రవిమలాబ్ధిరమణీయుఁడుఁ రా
మాయణ పఠనవ్రత ని
త్యాయత ఘనయశుఁడు, మల్లనార్యుఁడు పేర్మిన్.

వ. నీవు మఱియును-

చ. రసములు తొల్కుఁదింగలుగు రమ్య నవార్థ సుశబ్ద మాధురీ
విసరము లుల్లసిల్ల నతివిస్ఫుట లక్షణ రూఢిఁ బ్రౌఢిమన్
రసికుల నెమ్మనంబు లనురాగమునొందఁ దెనుంగుబాస నిం
పెసఁగఁగఁ జెప్పనేర్తు సరియెవ్వరునీకును మాడధీమణీ !

ఈవిధముగా వేజెర్లగోపమంత్రి మాడయ్యకవినిఁ బ్రశంసించుటచే నన్నగారు సంస్కృతసాహిత్యమునకును, దమ్ముఁడు నాంధ్రకవిత్వమునకును నానాఁడే పేరుపొందిరని తెలియుచున్నది.

మాడయ్యకవి శైవమతావలంబి. ఇవటూరిపురశాసనుఁడగు మల్లికార్జునుఁ డీతని గురువౌటచే బహుశః వీర శైవమునకుఁ జేరినవాఁడై యుండవచ్చును. ఇవటూరివా రిప్పటికిని లింగధారి నియోగిబ్రాహ్మణులేయని యందఱెఱిఁగినదే, మాడయ్యకవి గుడివాడపురమందున్న భీమేశ్వరస్వామి యారాధకుఁడ నని చెప్పుకొనుటచే నీతని శైవమత దీక్ష మఱింత స్పష్టమగుచున్నది. గుడివాడపురము కృష్ణామండలములోని ప్రస్తుతపు గుడివాడయేయని చెప్పుటకు సందేహింపఁబనిలేదు. ఆ పట్టణమున నిప్పటికిని భీమేశ్వరస్వామివారి దేవాలయమే యెక్కువ ప్రతిష్ఠనంది యున్నది.

చ. వలనుగ నాత్మలోన గుడివాడపురాధిపు భీమలింగనిం
దలఁచి, కరంబు లెత్తి ప్రముదంబున మ్రొక్కి నుతించి, భక్తి ని
శ్చలమతి నివటూరిపురశాసను మద్గురు మల్లికార్జునిన్
గొలిచి తదాజ్ఞచేఁ బ్రకటకోమలకావ్యకళావివేకినై.

వేజెర్లగోపమంత్రి మాడయ్యకవినిఁ గృతినిర్మాణమున కాహ్వానించుచు జేసిన ప్రశస్తియెంతయుఁ జరిత్రాత్మకములైన చిత్రకథాంశములతో నలరారుచున్నది.

సీ. మెప్పించినాఁడవు మెఱవడిఁ గర్ణాట
నరనాయకుని వీరనారసింహు
దట్టించినాఁడవు తస్కరకవిరాజుఁ
గోటసింగనమంత్రి కొలువులోనఁ

గాంచినాఁడవు కనత్కాంచనాభరణంబు
లేపార నందాపురీశు చేత
యందినాఁడవు సుకీర్తిమాళ్వాలయంబును
కనిగిరిభూమండలరమణు చేత
నవమహస్సూక్తిఁ బ్రోదించినాఁడ వఖిల
కావ్యలక్షణలక్ష్యసాగరము నెరయ
నిన్ను వేక్వర నింక వర్ణింపఁ జాల
ప్రౌఢవన్నెంబు దగ్గరుమాడ సుకవి.

ఈచారిత్రకవిశేషముల నన్నిటిని సరిగా నవగాహనముఁ జేసికొనుట కానాఁటి రాజకీయ మతచారిత్రమంతయు సువిశేషముగ నెఱుఁగవలసియున్నది. అయ్యది సమగ్రముగాఁ దెలిసిన యెడల మాడయ్యయొక్క చాకచక్యమును, శౌర్యమును, సామర్థ్యమును బాగుగ గుర్తింపగల్గుదుము.

రాజకీయవిషయములో విజయనగరరాజులకుఁ బ్రబలశత్రువులొకవంక భామినీసుల్తానులును, వేరొకవంక కటకపురాధీశులగు గజపతులు నైయుండిరి. ప్రస్తుతము మాడయ్యచరిత్రము గజపతిరాజుల శత్రుత్వస్థితితో సంబంధించియున్నది. కపిలేశ్వరగజపతియను గొప్ప సేనానాయకుఁడు (క్రీ. శ. 1452–1479) కటకపురము నేలుచుండి గాంగవంశపు రాజును పదభ్రష్టునిజేసి కటకపురిరాజ్యమునుఁ దానాక్రమించుకొని దక్షిణమున కాంచీపురమువఱకుఁ దన యుద్ధవీతియ బలపరిభావమున రాజ్యమును విస్తరింపఁజేసెను, ఆకారణమున నాతనికి విజయనగరరాజులతో సరిహద్దుపోరాటములు తఱచు జరుగుచుండెను గాని తాను వారికెంతమాత్రము లొంగిపోలేదు. నెల్లూరిసీమలో

నున్న కర్ణాటకరాజ్యాంతర్భూతమగు నుదయగిరిదుర్గమును గూడ స్వాధీనము చేసికొని యుత్తరసముద్రతీరదేశము నంతటిని బరిపాలించెను. గాంగవంశపురాజులను దోలిపి రాజుఁజేసి రాజ్యమునాక్రమించినకతన నాతఁడు గాంగవంశపువారి కంటికి నేత్రకంటకుఁ డయ్యెను. ఆనాఁడు నందాపురము నేలుచుండిన ఓఢ్రరాజులును, కిమిడిపల్లెమునందలి యోఢ్రరాజులును గాంగ వంశజులే యైయుండిరి. ఆకారణమున నందాపురి కిమిడి ప్రభువులతో కపిలేశ్వరగజపతి తఱచు తలపడవలసి వచ్చుచుండెను. అమిత్రమిత్రులు రాజకీయమున మిత్రులుగాన విజయనగరప్రభువులకును నందాపురి కిమిడిరాజన్యులకును సఖ్యమేర్పడెను. నందాపురరాజ్యమనఁగా విశాఖపట్టణపు జిల్లాలోని జయపురసంస్థానము. కిమిడిరాజ్యమనఁగా గంజాముజిల్లాలోని పర్లాకిమిడిసంస్థానము. ఈరెండు నాంధ్రదేశములోనివేయైనను పూర్వకాలమునుండియు నోఢ్రరాజులచేఁ బరిపాలింపఁబడుచున్నవి.

ఇంక మతవిషయమున నాఁకాలపువ్యవస్థ యిట్లులుండెను. విజయనగరభూమీశులలో మొదటివంశమగు సంగమవంశమునకుఁ జేరిన రాజులు సామాన్యముగ వీరశైవము నవలంబించినవారే. అయినను శైవమతమునకు కేవలము ప్రతికక్షుగానుండని హేతువున మాధ్వమతమునకుఁ గూడ వారుఁ గొంత యాశ్రయము నిచ్చినవారైరి. మధ్వమత ప్రతిష్ఠాపకులగు మాధవాచార్యులువారు (క్రీ. వ. 1238-1317) లో భౌతిక శరీరముఁ దాల్చినవారగుటచే విద్యారణ్యమాధవాచార్యులవారితోఁ గొంత పరిచయముఁగలిగియేయుండెను. ముఖ్యముగ మధ్వాచార్యులవారిశిష్యుఁడగు పద్మనాభతీర్థులును, (క్రీ॥ వె॥ 1317—1324) నరహరితీర్థులును (క్రీ॥ వె॥ 1324-1333) విజయనగరసామ్రాజ్యమునఁ బేరుప్రతిష్ఠలనొంది

శిష్యవర్గములతోనుండి రాజపోషణము ననుభవించుచుండిరి. ఈ యిద్దఱును ప్రప్రథమమున కళింగదేశవాసులై మధ్వాచార్యులవా రుత్తర దిగ్విజయముఁజేసినకాలమున వారికి శిష్యులై ఆచార్యులవారితరువాత మాధ్వమతపీఠమున పీఠాధిపతులుగఁ గాలక్రమమున నధిష్ఠించిరి. వీరిలో, ముఖ్యముగ నరహరితీర్థులవారు కళింగదేశమున గాంగరాజుల యొద్ద మంత్రిగాను, గురువుగాను, రాజపోషకుఁడుగాను జాలకాలముండిన కారణమున మాధ్వమతమున కోంధ్రదేశములో నెక్కువప్రతిష్ఠ గలుగుటకు హేతుభూతులైరి. దీనిఫలితముగ నోంధ్రదేశమందు నిప్పటికిని వ్యాప్తమైన చైతన్యమతమున మాధ్వమతకళ విస్పష్టముగాఁ గాన్పించుచున్నది. ఇట్లు విజయనగరరాజులకును, నోంధ్రరాజులకును రాజకీయస్నేహమేగాక మతసంబంధమగు స్నేహముకూడఁ దోడగుటచే నన్యోన్యానురాగము గాఢముగఁ బెంపొందియుండెను.

మాధ్వమతస్థుల పరమదేవతలలో నాంజనేయుఁడు ముఖ్యప్రాణదేవరయను సార్థకనామమున మాధ్వులకుఁ బరమపూజ్యుఁడుగా నున్నాఁడు. మాడయ్య రచించిన మైరావణచరిత్రము శ్రీఆంజనేయుని నిరుపమాన భక్తిసామర్థ్యములను వేనోళ్లఁ జాటుచుండినదగుటచే మాధ్వులకభిమానగ్రంథముగ నుండనోపు. మాడయ్యకాలమున మాధ్వమతమందలి గురుపీఠమున నాసీనులైన వ్యాసరాయలవారు (క్రీ. వె. 1447-1539) నిస్తుల ప్రతిభాశాలియై సాళువనృసింహుని మొదలు శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి జీవితాంతమువఱకు రాజమాన్య రాజపూజితుఁడుగా మెరసి యొకానొకప్పుడు కృష్ణరాయలవారిచే నర్థసింహాసనమునొసంగఁబడి రాజగురువుగాను, రాజకార్యధురంధరుఁడుగాను నుండెను. అట్టి మహోదారపురుషుఁడు నిత్యరామాయణ పఠనవ్రతుఁడగు మల్లన్నను, మైరావణచరిత్రమహాకవియగు మాడయ్యను సాదరముగఁ

జేరఁదీసి పోషకుఁడుగానుండుట యొకవింతకాదు. కావున వ్యాసరాయలవారిద్వారా హనుమద్విజయమనఁదగు నీమైరావణచరిత్రమును రచించిన మాడయ్యకవి యభిమానాశీర్వచనములతో మాధ్వమత పోషకులగు కర్ణాటరాజుల యాశ్రయములో నుండుటయు వారినెయ్యురైన నందాపురి, కిమిడి మండలేశ్వరుల కొలువులలో సగౌరవ బహుమానములఁ బొందుటయు సయుక్తికముగానే యున్నది. ఇట్లు రాజకీయమతసంబంధములనుఁ బురస్కరించుకొని మాడయ్యకవి రాజపోషణాన్వేషియై కర్ణాట భూపతుల కొలువునుండి, యోఢ్రరాజుల సన్మానముకొఱకాంధ్రదేశ పర్యటనము గావించినవాఁడయ్యెను. కవితాగరిమచే ననేకరాజసభలలోఁ గీర్తిఁగాంచి, యమూల్యసత్కారములను స్వీకరించుట, నాఁడు శ్రీనాథునికిని, నేఁడు మాడయ్యకవికిని సిద్ధించినది. శ్రీనాథుఁడు విద్వద్రంగములలో మహాయోధుఁడు, మాడయ్య గొప్పనేర్పరి.

మాడయ్యకవియొక్క కవిత్వవిజయములను వర్ణించు పూర్వోదాహృతపద్యములో మొట్టమొదట కర్ణాటకనరనాయకుఁడగు వీరనృసింహుఁడు పేర్కొనఁబడెను. కర్ణాటకరాజ్యచరిత్రములో వీరనృసింహనామధేయ మిద్దఱకుఁ బ్రాయశః కాన్పించుచున్నది. సాళువ నృసింహరాయల కొడుకగు తమ్మరాయలును, తుళువ నరసరాయల జ్యేష్ఠపుత్రుఁడగు నృసింహరాయలును, వీరనరసింహుఁడను బిరుదమును వహించినట్లు శాసనములవలనఁ దెలియుచున్నది. వీరిద్దఱిలో తమ్మరాయలు నామమాత్రపురాజుగా నుండెనుగాని సమర్థుఁడుగానుండ లేదు. అతని స్థానమందు తుళువనరసరాయలు విద్యానగరరాజ్యభారమంతయు వహించెను. తుళువ వీరనృసింహరాయ లట్లుగాక స్వశక్తిమీఁద నాధారపడి రాజ్యధౌరేయమును వహించి కీర్తివైభవములనుఁ గాంచి

ప్రజాపాలనముఁ జేసెను. ఆకారణమున పద్యమందలి వీరనారసింహా శబ్దము తుళువనృసింహరాయలకే చెందునని నిశ్చయింపవచ్చును. కావున మాడయ్యకవి కర్ణాటకసార్వభౌముని ప్రత్యక్షమునఁ గవితా విలాసమును జూపి ప్రారంభదశలోఁ బ్రసిద్ధిలోనికి వచ్చెను.

ఇంక పైపద్యమందలి రెండవచరణములోనున్న కోటసింగన మంత్రియెవరు? ఈ మంత్రిపుంగవుని యుదంతమెఱింగుటకు "విప్రకుల దర్పణ" సంపాదకులగు సత్తిరాజు సీతారామయ్యపంతులుగారి సహాయ్యమునఁ దెలిసికొనఁ గల్గితిని. "పట్టిసపు వీరభద్రుని ప్రేమచేఁ జెన్నొందెడి శ్రీ కోటసింగరాజు" అనుచాటూక్తికలదట. కోటసింగన మంత్రి పట్టిసపు వీరభద్రుని భక్తుఁడని తెలియుచున్నది. ఆపట్టిసక్షేత్రము రాజమహేంద్రవరమున కనతిదూరములో గోదావరీతీరమునందున్న పట్టిసమని చెప్పవలసియున్నది. అచ్చట వీరభద్రస్వామివారిప్పటికిని గొప్పదగుక్షేత్రప్రతిష్ఠ నొందియున్నారు. సింగనమంత్రి యార్వేల వంశపువాఁడు. అతనితండ్రి కొండయమంత్రి.

"మహితచారిత్ర కొండయామాత్యపుత్ర
కుటిలదుర్మంత్రిమదభంగ కోటసింగ"

అనియున్నది. సింగయమంత్రిభార్య గంగమాంబయఁట.

"కోట సింగరాజు కూటవాసియెగాని
గంగమాంబచేత ఘనత కెక్కె
గంగమాంబయెంతొ గయ్యాళి యైనను
సింగరాజు యేమి చేయగలఁడు."

అను చాటుపద్యమున నీమహాసాధ్వీలలామయొక్క వితరణసౌశీల్యాది గుణములభివర్ణితములైనవి. కోటసింగనమంత్రిపేరున పశ్చిమగోదావరి

జిల్లాలో నిడుదవోలుదరిసి సింగరాయపాలెమను నొక్కగ్రామము వెలసినది. ఈ సింగనమంత్రికి మగసంతానము లేకపోవుటచేఁ దనయేక పుత్రినిఁ దల్లాప్రగడవారి పుత్రునకిచ్చి తనమిరాశీదారుపదవినిఁ గూడ నాతనికే సంక్రమింపఁజేసెనట !

క. నరజన్మంబునఁ బుట్టిన
కరణీకమెయుత్తమంబు. కరణంబైనన్
గురుపాత్రపరుఁడుఁగావలె
శిరసెత్తిన ఫలము కోటసింగనవర్యా !

పై విషయముల నన్నిఁటిని సమన్వయించి చూచిన యెడల కోటసింగన గోదావరీతీరస్థుఁడనియుఁ, నతనికాలమునఁ బేరొందిన మంత్రిపుంగవుఁ డనియుఁ దేలుచున్నది.

పదునాఱవ శతాబ్దప్రారంభమున జీవించియుండిన కోటసింగన మంత్రి యేరాజులయొక్క మంత్రిగానుండెనో విచారింపవలసియున్నది. గజపతిరాజుల బలాటోపమున కటకరాజ్యము తూర్పుసముద్రతీరమునఁ గాంచీపురమునఱకు వ్యాపించినదని పైనసూచించితిని. మొదటినుండియు విజయనగరరాజుల యేలుబడిలోనున్న నెల్లూరిజిల్లాలోని యుదయగిరిరాజ్యముసైతము గజపతులవశమైయెనని. కాబట్టియిప్పు డుత్తర సర్కారులనుపేరునఁ బిలువఁబడుచున్న దేశమంతయుఁ గోటసింగన మంత్రికాలమునఁ గటకాధిపతులగు గజపతులయధీనమైయుండెను. ఆ హేతువున, గోటసింగనమంత్రి రాజమహేంద్రవరమున, దుర్గాధిపతిగానో, సచివుఁడుగానో యుండి గజపతులచేతిక్రింద నధికారముసేయుచుండెను. గజపతులు విజయనగరరాజులకుఁ బ్రతికక్షులుగాన విద్యానగరమునుండివచ్చిన కవీశ్వరుని గౌరవించి, బహూకరించిన తమపై యధి

కారుల కాగ్రహము కలుగవచ్చునని కాబోలు సింగనమంత్రి తనకొలువులోనుండి నేతిబీరకాయవలెఁ గవిరాజనామముధరించిన, "తస్కరకవిరాజుని"దట్టించిన మాడయ్యవుకవికిఁ బ్రత్యేకముగాఁ బారితోషికమునిచ్చి పంపివైచినట్లు కాన్పించుచున్నది. మాడయ్యకవియుఁ శత్రురాజాస్థానమునఁ దన కవీశ్వరబిరుదుఁ బాదుకొల్పి విజయచిహ్నములతో వెడలుటయే లెస్సయని యాలోచించియుండవచ్చును. రాజమహేంద్రవరము విడచి యుత్తరాంధ్రమనఁదగు కళింగదేశమునకుఁ బోయినప్పుడచట నందాపురీ కిమిడిసంస్థానములే యాకాలమునఁ గొప్పపేరుప్రతిష్ఠలఁ బొందియున్నవి.

నందాపురరాజ్యమునకు అనఁగాఁ బ్రస్తుతపు జయపురసంస్థానమునకు మాడయ్యకవి వెళ్లెను. అట నక్కాలమున భానువంశసంజాతుఁడగు విజయచంద్రుఁడనురాజు పాలించుచుండెను. ఆరాజును మెప్పించి మాడయ్య "కనత్కనకాంబరంబులు" పొందినాఁడఁట. *

* నందాపురీరాజవంశ చరిత్రము :—

శైలోద్భవ వంశమునకుఁ జేరిన ప్రతాపగంగమహారాజు నందాపురీరాజ్యమునుఁ బదునేనవశతాబ్దములో నేలుచుండెను. ఆతనికొక కుమార్తెయే పుట్టెను. ఆమెను సూర్యవంశజుఁడును కాశ్మీరరాజ్యమందలి జమ్మూసంస్థానపు రాజన్యుఁడునగు వినాయకదేవునకు నిచ్చి తన రాజ్యమంతయు నాతనికప్పగించెను. ఆ వినాయకదేవుని వంశస్థులు చాలకాలమువఱకు నందాపురీ రాజ్యమునుఁ బరిపాలించిరి.

క్రీ. శ. 1443—1476 వినాయకదేవుఁడు; ఈతనికొడుకు విజయచంద్రుఁడు 1476—1510. ఈతఁడే మన మాడయ్యను సన్మానించినవాఁడు. ఆతనికొడుకు భైరవేశ్వరుడు 1510—1527 ; ఆతని పుత్రుఁడు విశ్వనాథుఁడు 1527—1571 ! ఆతని కుమారుఁడు) 1571—1599) బలరాముఁడునుఁ బరిపాలించిరి.

నందాపురీరాజ్యమునుండి మాడయ్యకవి కిమిడిరాజ్యమునకుఁ బోయెను. ఆరాజవంశశాఖయే ప్రస్తుతము గంజాంజిల్లాలోని పర్లాకిమిడి సంస్థానము నేలుచున్నది. ఆ కిమిడిరాజ్యమునుఁ బరిపాలించుచున్న భూధవుఁడు, చంద్రమౌళి గజపతియనునాతఁడు ఈ మాడయ్యకవీశ్వరుని సాదరమున సన్మానించి యుత్తమాశ్వద్వయము బహుమతిగా నొసంగెను. "అందినాఁడవు నుత్తమాశ్వద్వయంబును కిమిడిభూమండల రమణుచేత"*

---

* కిమిడిభూపతుల వంశవృక్ష మిట్లున్నదని తెలియవచ్చుచున్నది. శ్రీయుత సత్యనారాయణ రాజగురువుగారు సేకరించి దీనిని మ, రా. శ్రీ పాఠనంది జగన్నాథస్వామి M.A. గారు నాకుఁబంపిరి.

|
లక్ష్మీనరసింహ భానుదేవు క్రీ. శ. 1399—1418
|
మధుకర్ణ భానుదేవు 1418—1441
|
మృత్యుంజయ భానుదేవు 1441—1461
|
హమీర్ మాధవ సుందర గజపతిసర్వజ్ఞ 1461—1495
|
చంద్రమౌళిగజపతి 1495—1520
|
స్వర్ణలింగగజపతి 1520—1550

శివలింగగజపతి 1550—1568. — అనంగ భీమకేసరి (బొడోకిమిడివంశ మూలపురుషుఁడు)
|
సువర్ణకేసరి గోవిందదేవుగజపతి 1568—1599
|
ముకుందరుద్రగజపతి నారాయణదేవు 1599—1619.

నందాపుర వసుమతీశుఁడును, కిమిడిభూజానియును బంధుసంబంధమున మిత్రులుగానుండి గజపతులతోఁ దఱచు పోరాడి జయము గాంచుచుండిరి. కావున విజయనగరరాజుల కొలువునుండివచ్చిన మాడయ్యను దగువిధమున గారవించుట కవితారసికజ్ఞతయేగాక, రాజకీయ మర్మజ్ఞతయు ననిపించుకొనినది,

ఇట్లు విజయశీలముగ నాంధ్రదేశమంతటను గవిసంచారము చేసిన మాడయ్య బహుసమర్థుఁడై యుండునని వేఱె చెప్పనవసరము లేదు ఈతఁడు కావ్యజ్ఞుఁడును, కార్యజ్ఞుఁడునై యుండుట విస్పష్టమే.

కథావిషయము.

ప్రథమాశ్వాసము

రావణవధానంతరము రామలక్ష్మణులు సీతాసమేతులై సాకేతపురమున కేఁగి యచ్చట రామచంద్రుఁడు ధర్మము నాలుగుపాదములు నడచినట్లు న్యాయపరిపాలనము చేయుచుండ నొకనాఁడు సకలఋషులు శ్రీరామునిఁజూడఁగోరి యయోధ్యకు వచ్చిరి. వారిలో నగస్త్యుఁడు దాశరథి న్యాయధర్మపరిపాలనము ననేకవిధములఁ గొనియాడెను. అప్పుడు శ్రీరామభద్రుఁడు దగ్గరనుండి తన పాదపద్మముల సేవించుచున్న హనుమంతునిఁజూపి "ఈ మహాత్ముని సాహాయ్యమునఁగాదే మేమీయిడుములనుండి తప్పించుకొని విజయులమై రాగలిగితిమి" అని చెప్పెను. అంత నయ్యగస్త్యుడు "రామచంద్రా! మీరు చెప్పినదంతయు సత్యము. ఈ యంజనాపుత్రుఁడు దాఁజేసిన కార్యముల నెన్నఁడును చెప్పికొనఁడుగాన దేవరవారికి వీని యద్భుతకార్యములు కొన్ని తెలియకపోవచ్చును. అట్టి యతిలోక కార్యములలో నొకదానిఁ దమకిపుడు విన్నవించెద "నని పల్కెను.

రావణునితో మీరు యుద్ధముచేయుచున్న కాలములోఁ గుంభకర్ణేంద్రజిదాది బంధువులఁ గోల్పోయిన రావణుఁడు కొండొకయుపాయముఁగానక యొకరేయిఁ దనస్నేహితుఁడును, బంధుగునునైయుండి. రసాతలమున రాజ్యమేలుచున్న మైరావణునిఁ దలంచుకొనెను. అతక్షణముననే యారాక్షసగోత్రుఁడు పౌలస్త్యుని

ప్రోలనిల్చి, కేలుమోడ్చి "రావణా! ఏలనీకేయి నాకొఱకుఁ దలంచితివి? ఏమియుపద్రవము వాటిల్లినది? నావలన నెట్టి సహాయ్యముఁ బొందఁగలవు? ఆనతీయు"మని యడిగెను. అంత రావణుఁడు శూర్పణఖ నాశికాభంగము మొదలప్పటిదనుకఁ జరిగిన విషయములన్నిఁటినిఁ బూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పి రామలక్ష్మణుల నెట్లువధింపఁగలనో తెలియరాకున్నదని సందేహమనస్కుఁడనైయుంటిని. కావున వీరినెట్లయినఁ గడతేర్పవలెనని కోరెను. అంతట మైరావణుఁడు "అయ్యో! రామచంద్రుఁడు సాక్షాద్విష్ణువు. రాక్షసకులనాశనము గావించుకొఱకు నవతరించినవాఁడు వానిని జంపుట యసాధ్య"మని పలుక దైత్యరాజు కటకటంబడి నేత్రకోణములు జేవురింప రోషాగ్రూషితుఁడయ్యెను. మైరావణుఁడు "నీ మనస్సునందలి గబ్బితనమును బరీక్షింపఁ బలికితినిగాని నీలాఘ్నుడను. చలమును నెఱుఁగనివాఁడనుగాను. గావున నీపంపు వేవేగముచేసి నీకు విజయమొనగూర్తు"నని చెప్పి యాతని యాజ్ఞఁ గైకొని మగుడి తన పాతాళపురి కేతెంచెను. అచ్చట దీనాననుఁడై విచార నిమగ్నుఁడైయుండ నాతనిభార్య మాతంగి పతియొద్దకువచ్చి "నాథా! ఏలయిట్లు విన్నఁదనమున వసివాడియున్నారు? మీ రెందమిట్లు గొందలమందుటకుఁ గతంబేమి?" యని పల్కెను. అంత మైరావణుఁడు తన ప్రియసతికిఁ దాను రావణుని యొద్దకరిగిన కారణమును, నాతనితోఁ దనకుఁజరిగిన ప్రసంగమును నివేదించెను. ఆమె కడుంగడు దుఃఖించి "అయ్యో! యిదియేమి? కొఱవిదెచ్చికొంటిరి? లీలామానుషరూపమున నవతరించిన శ్రీమహావిష్ణువుగాదే యీ శ్రీరామభద్రుఁడు! ఈ మహాపురుషుఁ డెందఱెందఱినో రాక్షసనాయకుల నిదివరకే యమపురికంపినాఁడు. రావణుఁడు నల్లే సమవర్తిసదమునకుఁ బోవనున్నాఁడు. మీరేల దీనిలోఁజిక్కికొనెదరు?" అని పరిపరివిధముల విలపించి వేడికొనెను.

మైరావణుఁ డీయుదంతమంతయు నెఱిఁగియున్నను రావణునకుఁజేసిన బాస తప్పవలను పడనందున రామలక్ష్మణుల జంపుటయో, లేక వారిచేఁ దాను జచ్చుటయోగాక తప్పదని భార్యనూరార్చి లోనికంపివేసెను.

రెండవ యాశ్వాసము

మైరావణుఁడు శస్త్రాస్త్రములధరించికొని, యింద్రజాల మహేంద్రజాలాది కపటవిద్యల స్మరించుకొని కృత్రిమవేషధారణముం దారితేరిన సూచీముఖఘటుకులనువారిని వెంటనిడుకొని రామలక్ష్మణులున్న శిబిరముఁ జేరెను. అచ్చట

వాయునందనుని వాలఁపుకోటఁజూచి ఘటకునిఁబిల్చి యాకోటలో వనచరులెటు లున్నారో, రామలక్ష్మణులు లేవిఁచేయుచుండిరో యారసిరమ్మని పంపెను. వాఁడెంత ప్రయత్నించినను కోటపైకి లంఘించుటకుఁగాని కోటకుఁ గన్నము త్రవ్వుటకుఁగాని వీలుగాక ఖిన్నుఁడై మైరావణునొద్దకు మఱలివచ్చెను తన భంగమునంతయు విన్నవింప మైరావణుఁడు చాలఁగోపించి సూచీముఖునిరావించి యాపనిమీద నే బంపెను. వాఁడెన్ని విధముల యత్నించినను కోటను భేదింపలేక భగ్ననాసముతో వచ్చి మొరపెట్టుకొనెను. అంత మైరావణుఁడు స్వయముగాఁ బోవనుద్దేశించి విభీషణుని వేషముధరించి కోటముఖద్వారమునకుఁబోయి, యచ్చటఁగూర్చునియున్న పవనతనయునితో మాయయచ్చుపడ రామలక్ష్మణుల సేమముగూర్చి యెంతయో వ్యాకులచిత్తుఁడుగానున్న ట్లభినయించి లోనికరిగి వారెట్లుందురో చూచివచ్చెదనని చెప్పి హనుమంతుని యనుజ్ఞవడసి చెచ్చెరలోనికేగి రామలక్ష్మణుల నొక యినుపమందసమున నిడి దానిని దనచంకఁబెట్టుకొని తిరిగిబయటకువచ్చి యాంజనేయునితో రామలక్ష్మణులు సుఖనిద్ర నున్నారనియు. నంతయు సుముఖముగానున్నదని యునచ్చఁజెప్పి, యనుమానమిసుమంతయుఁ గలుగనీయకుండ నటించిఁ యినుపపెట్టెను దీసికొని తన పాతాళపురమునకు శీఘ్రముగఁబోయెను. అచ్చట కాళికాలయమున నా పెట్టెనుంచి యారాత్రియందే రామలక్ష్మణు లాదేవికి బలియిచ్చుటకు నిశ్చయించుకొనెను.

ఇట్లుండ శ్రీరామశిబిరమున మఱికొంత సేపటికి నిజమైన విభీషణుడు కోట చుట్టి ప్రహారితిరిగి కోటముఖమునకేతెంచి హనుమంతునితో "సమీరనందనా! రామలక్ష్మణులు సుఖులైయున్నారుగదా! లోనికెవ్వరైనను వెళ్ళలేదుగదా!" యని యడుగ నాతఁడు "విభీషణా! యిటులేల యడిగెదవు? ఇప్పుడేగదా నీవు లోనికరిగి యారాజచంద్రులు సుఖముగా నిద్రించుచున్నారని చెప్పితి' వని మారు పలుక "అయ్యో! మోసమైనది. నేను లోనికిఁ బోవనేలేదు. కోటచుట్టి యిపుడే వచ్చితిని. మహామాయావియగు మైరావణుఁడు నారూపమున లోనికేగి దాశరథులను గొనిపోయి యుండవచ్చునని పిడుగుపడినట్టి వార్తను బలికెను. అంతఁ గపివీరులందఱుఁ గలవరమునొంది రామలక్ష్మణులకొఱకు సందుల గొందులవెదకి కానక మైరావణుఁడు మాయోపాయమున వారినిఁ దనపురికి గొంపోయెనని నిశ్చయించుకొని తమ బుద్ధిమాంద్యమును, నలసత్వమును దూరుకొనుచు సమీరకుమారునిజూచి "మహానుభావా నీవు మమ్ములనన్ని యిక్కట్టులనుండియుఁ దప్పించి

మాకనిశము నేడుగడయైయుంటివి. ఈ తరుణమున సైతము నీవే మాకు దిక్కు, రాక్షసులను భద్రముగాఁ గొనితేర నీవే సమర్థుఁడ" వని యనేక విధముల బ్రతిమాలిరి. అంజనేయుఁడు శ్రీరామపాదారవిందములయందు మిళిందమువలె నిత్యానందమునొందు డెందమునఁ దత్కార్యమున కుత్సహించి విభీషణుని వలన మైరావణునిపురికిఁ జెరవు నెఱిఁగికొని సూక్ష్మరూపమున రసాతలముఁ బ్రవేశించి ద్వారికడ్డుగ నిల్చియున్న యొకయతికాయుఁడగు రాక్షసునిఁజూచి, వాడడ్డుపడ వానితో భీకరసమరము సలిపెను. ఇరువురును పోరాడి పోరాడి యొకరినొకరు నిర్జింపలేక విసువుఁజెందుచుండిరి. లోకైకవీరుఁడనని యోచించుకొనుచుండిన వంజనాసుతుఁడు తనతో దీర్ఘకాలము సమముగఁ బోరుసల్పగలిగిన యామహాయోధుఁడెవ్వఁడై యుండునోయని యచ్చెరువొంది యాతని యితివృత్తముఁదెలిసికొనఁ గుతూహలాయత్తచిత్తుఁడై "నీవెవ్వఁడ ?" వని వానిఁబ్రశ్నింప. వాతఁడు "తాను మత్స్యవల్లభుఁడను రాక్షసుఁడననియు, హనుమంతునకుఁ బుట్టినవాఁడ ననియు, మైరావణుని సేవకుఁడననియు, దెల్పెను. అంత నాజన్మబ్రహ్మచారియగు పవనాత్మజుఁడు తా నెట్లీతనినిఁ గనియెనో తెలియక యాశ్చర్యనిమగ్నుఁడై "వాయునందనుఁడు నిత్యబ్రహ్మచర్య వ్రతనియముఁడని ముల్లోకములుద్ఘోషించుచుండ నాతడెట్లు నీకు జనకుఁడయ్యెనో తెలుపమని యడిగెను, అంత మత్స్యవల్లభుఁడు "అయ్యా! అనిలసూనుఁడు సీతాన్వేషణ పరాయణుఁడై లంకఁజేరుటకు వారినిధి నుల్లంఘించుచుండ, తదధ్వశ్రమమున దేహమున నుప్పతిల్లిన స్వేదబిందువొకటి క్రిందకుజార నద్దానినొక తిమింగిలము మ్రింగెను. ఆస్వేదబిందు వమోఘవీర్యముగలదౌటచే నాజలచరము గర్భముఁదాల్చెను, కాలక్రమమున నేనామత్స్యమునకుఁ బుట్టితినిఁ గాన నా పేరు మత్స్యవల్లభుఁడు, నా తండ్రి హనుమంతుఁడునునయ్యెన"ని చెప్పెను ఈ వృత్తాంతము సాకల్యముగ విని యాంజనేయుఁ డత్యాశ్చర్యమున నాతనిఁగౌగలింప నతఁడు "నీవెవ్వడ" వని యడిగెను. "నేను హనుమంతుఁడను. నీజనకుఁడను. కావున నీవు ప్రియతముఁడ"వని ప్రత్యుత్తర మొసంగ "నట్లైనచో నాకు నిదర్శనములు కనుపరుపవలె"నని యాతఁడుకోరగా హనుమంతుఁడుఁ దన కాయమును బెంచి గగనమార్గము నవరోధించెను. అంత మత్స్యవల్లభుఁడు తృప్తినొంది తండ్రికి సాష్టాంగనమస్కారమునర్చి, తానెట్లు పితౄణముఁదీర్చికొనఁ గలనని వేడికొనెను. అనిలతనయుఁడు తన ప్రస్తుతకార్యమును దెలిపి మైరావణుని వీటికి మార్గమునుజూపి తత్ప్రవేశక్రమమును జెప్పుమని కోరెను. మత్స్యవల్లభుఁడు తత్ప్రవేశక్రమమంతయు సవిస్తరముగఁ దండ్రికిఁ జెప్పెను. మారుతియు సానురాగ

మునఁ గొడుకు భుజముపై నెక్కి పునః ప్రయాణముసాగించి పట్టణపుదరినున్న యొక కాసారతటమున జలపాత్రను జేతపట్టుకొని నిల్చియున్న యొక వృద్ధాంగనను జూచి "అమ్మా! ఏల నీవు కడుడస్సియుండి దీనాలాపములనిట్లు పలుకుచున్నావని యడి గెను, ఆపుణ్యాంగన తాను మైరావణుని తోబుట్టువుననియుఁ, దనకొడుకు నాగు రంతకుఁడు చెరసాలయందుంచి తనకుఁగూడ సంకెళ్లువైచెననియు నట్లుచేయుట కొకానొక సమయమున నాకాశవాణి తనకుమారుఁడు మైరావణునితర్వాత సింహా సనము నధిష్ఠించునని పలుకుటయే కారణమనియుఁ దెలిపెను. మఱియుఁ దన యన్నగారి యాదేశమునఁ దాను నీరుతీసికొని పోవుచున్నట్లును, యా నీటితో రామ లక్ష్మణులను స్నానమాడించి వారిని కాళికాదేవికప్పజే యాతఁడు బలినీయఁబోవు చున్నాఁడనియు సవిస్తరముగ నెఱుకపరచెను. అంతఁబావని తన నిజరూపముఁ జూపి తాను మైరావణునిఁజంపి యామెకుమారుని సింహాసనమునందుంచి రామలక్ష్మ ణుల భద్రముగాఁ గొనిపోఁదలఁచినట్లు నమ్మకముగఁ బల్కి యామె శృంఖల ములను విడగొట్టి భృంగరూపముతాల్చి జలపాత్రము నంటికొని పయనమయ్యెను.

మూడవ యాశ్వాసము

పురద్వారమున మైరావణుఁడు నిలిపిన తుల యొకటి శత్రువెవ్వరైనను ద్వారముదాటి లోనికరుగంచినచో విరిగిపడునుగాన ననిలతనయుఁడు ద్వారములో ప్రవేశింపఁగనే యది విరిగిపడెను. తోడనే ద్వారపాలు రెవ్వఁడో యొకశత్రువు లోనఁజొచ్చెనను సంభ్రమమున నామెచుట్టు మూగిరి. వారినందఱను ఆంజనేయుఁడు రెప్పపాటులోఁ జావమోది లోనికిఁ బ్రవేశించి కాళికాలయముననున్న రాఘవు లను గన్నులారగాంచి వారింకను సుఖసుప్తులై యుండుటఁజూచి సంతసించి, వారున్న పెట్టెను భుజమున నిడికొని పురముకల్వడి యా పెట్టెనొక లతానికుంజ మున భద్రముగనుంచి రాక్షససేనతో దలఁపడెను,

రాక్షసమూకల నురుమాడి విజృంభించి వారినాయకులనందఱఁ జావఁగొ ట్టగ మైరావణుఁడు స్వయముగ సంగరమునకుఁ బోవలసివచ్చెను. అంత హను మంతునకును, పాతాళపతికిని ఘోరయుద్ధము జరిగెను. కపివీరుఁడు రక్కసనాయ కుని నెన్నిసారులు చంపినను వాఁడు తిరిగి బ్రతుకుచునే యుండెను. ఆవైపరీత్య మునకుఁ గారణము తెలిసికొనలేక చింతాకులుఁడైయుండ దుర్దంతి మారుతిని సమీపించి రహస్యముగ నిట్లు జెప్పెను. "ఈ పురమునం దొకబిలము గలదు.

దానియం దొక గుహయున్నది. దానియం దొకగుండురాయి యుండును. ఆగుండు రాతియందున్న నేడుకన్నములలో నేడు తుమ్మెదలుండును. వానియందు మైరావణునిప్రాణములు సంచరించుచుండును. వానినన్నిఁటిని నేకముగ నొక్కసారి చంపినఁగాని వీఁడు చావఁడని గుట్టు తెలియఁజెప్పెను, పవమానతనయుఁడట్లే మైరావణుని వాలమున బంధించి యాతుమ్మెదలఁబట్టి యొక్కసారి నలిపివైచెను. వెంటనే మైరావణుఁ డసువులఁగోల్పోయెను. ఆ వార్తవిని మైరావణుని భార్య మాతంగి మిక్కిలి దుఃఖించుచుండ కరుణారసపూరితుఁడైన కపిపుంగవుఁ డామె నూరార్చుటకు దర్దంతి కుమారుని నీలమేఘుని నియమించి, యాతనికి పాతాళపురము పట్టముగట్టి మత్స్యవల్లభుని యువరాజుగఁజేసి యచ్చటివారికందఱికి రామనామతారక ప్రభావమును బోధించి పురమువెల్వడి రాఘవులున్న పేటికను సప్రమాణంబుగ భుజముల నిడికొని రయమున తన స్కంధావారమునుఁజేరెను. అచ్చట సుగ్రీవవిభీషణాదులు పరమానందంబున పవమానసూనుని గారవించి చెక్కుచెదరక సుఖనిద్రను బొందియున్న రామలక్ష్మణులనుజూచి సంతసించిరి మరునాఁడు రామలక్ష్మణులు రావణునితోఁబోరి, వానిని జంపి, సీతనుదెచ్చి యయోధ్యకు మరలిరి. "ఆంజనేయుని యనన్యసామాన్య విక్రమము నాతఁడుగాని సుగ్రీవాదులుగాని యెన్నడును దెలియజేయరైరి. దానిని నేను జెప్పవలసివచ్చె"నని యగస్త్యుడు రఘురామునితో విన్నవింప రాఘవుఁ డాంజనేయుని మెచ్చి తన కంఠముననున్న నమూల్యరత్నహారమును హనుమంతునికంఠమున నిడి గారవించెను. తరువాత దాశరథులును, తరుచరులును, విభీషణాదులు నొకచో గూడి విందారగించిరి. పిదప శ్రీరాముఁడు వారినందఱినిఁ దగువిధముగ సత్కరించి నిజనివాసములకుఁ బంపెను.

శిల్పము.

రామరావణయుద్ధసందర్భమునఁ జరిగిన యీ యితివృత్తము వాల్మీకిరామాయణమునఁ గన్పట్టదు. వాల్మీకికిఁ దరువాత గొంతకాలమునకు సృజింపఁబడిన విచిత్రాదిరామాయణములలో నెద్దానియందో యీకథ కల్పింపఁబడియుండవచ్చును. ఈయితివృత్తమును గైకొని దానినిఁ దన ప్రబంధమున నమర్చుటలో మాడయ్యకవి దేశకాలపాత్ర

ములను బూర్తిగా మార్చివేసెను. యుద్ధసమయమునఁ లంకలో జరిగిన యీయితి వృత్తము యుద్ధానంతరమున శ్రీరాముఁ డయోధ్యయందు రాజ్యపాలనము జేయుచుండగా నమ్మహాపురుషునకు నూతనముగా నివేదింపఁబడినట్లు చెప్పుటచే దేశకాలభేదము కల్పింపబడినది. అగస్త్య మహర్షి ముఖమున మహామునుల సభలోఁ జెప్పించుటచేఁ బాత్రభేదము గూడ గాన్పించుచున్నది. కావున నీకథానిర్మాణమున మాడయ్యకవి దేశకాలపాత్రభేదములన్నింటినిఁ గథానుకూలముగ సమకూర్చెను. ఇట్టి మార్పులను జేసి నూతన వాతావరణమును నేర్పరచుటకే కవివరున కొక చక్కని యవకాశము దొరకినది. అదియేదన యుద్ధభూమి యందు రామలక్ష్మణులు సుఖముగా నిద్రించుచున్న సమయములో నీ యితివృత్తము జరుగుటయే. దాని నాధారముగాగైకొని రసవంతమైన కల్పనలుజేసి మనోహరరంగస్థలి నేర్పరిచి యీకథాకథనము జనరంజకముగా నుండునట్లు కవిచేఁ జేయఁబడినది. హరికథలు లేక కాలక్షేపములను వానిని జెప్పెడి హరిదాసులీ తీరుననే జనసామాన్యమునకుఁ జిత్తాకర్షముగ నుండునట్లు పౌరాణిక కథలను దీసికొని భక్తిరసోత్పాదనమునకై యట్టి మార్పులను గావించుచుందురు. సర్వజ్ఞుఁడగు శ్రీరాముఁడు నిద్రయందుండినమాత్రమున నీవృత్తాంతమును దెలిసికొనలేకుండుట అసంభావ్యము. అయినను సామాన్యయుక్తికి నట్టి తెలియమి సరిపోవుచున్నది గావున నీమార్పులన్నియు స్వాభావికముగ నుండిన ట్లగపడుటయుఁ దన్మూలముగఁ గథాకథనము రమణీయతరముగ నుండుటయు సమకూడెను.

మఱియొకవిశేషము :—కాలవిలంబనముచే రసోత్సుకత దగ్గిం పడి దీర్ఘవర్ణనలను జేర్చక కథేతివృత్తమందలివిషయములు వేవేగముగ జరిగిన ట్లభివర్ణించి ప్రబంధకవుల వర్ణనాచాపల్యమునకు లోనుగాక

సముచితరీతిని విషయములనుగూర్చుటకు మాత్రమే కొద్దిపాటివర్ణనలను జేర్చి తనయనల్పకావ్యశిల్పితనమును జూపింపఁగల్గెను. ఈ విశేషము దగ్గుపల్లి దుగ్గన్నయందును మాదయ్యగారి మల్లన్న యందునుగూడఁ జూడఁగలము. రసవంతమగుకథానిర్మాణమే ముఖ్యోద్దే... డిన నీముగ్గురు మహాకవులు నొకేమార్గమున నవలంబించిరి. కాని వారి వారిప్రతిభాతారతమ్యములనుబట్టి వారిశిల్పితనమందును తారతమ్య మగుపడుచున్నది. రసావిష్కరణముకొఱకు సమయోచితవస్తుభావ సంఘటనముఁజేసి తదనురూపదృశ్యసాధనములుగ స్వాభావికవర్ణనల నచ్చటచ్చట బొదివి, సంతత హృదయాహ్లాదకరమగు కథాసంవిధానము జేయుటయందు దుగ్గకవి యద్వితీయుఁడని మున్నే చూపించితిని. తాదృశంబగు ప్రతిభాగౌరవ మీ మహాకవియందును కించిన్న్యూనముగఁ గాన్పించుచున్నది. ఈ యుభయులును మొత్తముమీఁద మల్లనకంటెఁ బై చేతివారని చెప్పక తప్పదు. కావ్యశిల్పితనమున మాదయ్యయు నాంధ్రమహాకవులకుఁ దీసిపోనివాఁడని చెప్పవచ్చును.

శైలి

ఈ కావ్యమందలి శైలివిషయమునఁగూడ మాదయ్యకవి కొంతవఱకుఁ బ్రత్యేకవ్యక్తిత్వము గనుపరచెను. ఆంధ్రప్రబంధరచనకు నూతనయుగమును గల్పించి ప్రబంధ శైలియను నొకదానిని వాఙ్మయ లోనికి దెచ్చిన శ్రీకృష్ణదేవరాయలకు దేశకాలసంబంధమునఁ గడు సమీపస్థుఁడుగానుండిన మాదయ్య రాయలకాలపు ప్రబంధశైలి నాదరించుటలేదు. పెద్దన్న, తిమ్మన్న, ధూర్జటి, నృసింహకవి మున్నగు ప్రథితకవివతంసులు జూపినమార్గ మీతని కవిత్వమందు గానరాదు. మాదయ్యకవి యెంతయుఁ బ్రాచీనులగు కేతన, మారన, మాచన,

చిన్నకోట పెద్దన మొదలగు కవివరేణ్యులయొక్కయుఁ, దనకాలమందలి కవిజంటయైన నంది మల్లన, ఘంట సింగన్నలయొక్కయుఁ గవితా ఫక్కి ననుకరించెను. ఈతని శైలి మృదుపదగుంఫితమై సరళభావ ములుగలిగి స్వాభావికవర్ణనలతో నలరారుచు శబ్దాలంకారములు లేక ధారాళముగను ప్రసన్నముగను ప్రవహించుచుండును. పిల్లలమఱ్ఱి వానివలెను, అల్లసానివలెను నుచ్చైస్స్వరమునఁ బ్రతిధ్వనించు నుత్తుంగ తరంగిణివలెనుండక మృదుల స్వనముతో సన్నసన్నముగఁ బ్రసవించు చుండెడి స్రోతస్వినివలె శ్రవణపేయముగ నొప్పారుచున్నది. ఈతని శైలినిగుఱించి కృతిపతియగు గోపమంత్రి జెప్పిన యభిప్రాయము సర్వ విధముల యథార్థముగ నున్నట్లు నాకుఁ దోఁచినది.

చ॥ రసములు తొమ్మిదింగలుగు రమ్యసవార్థసుశబ్దమాధురీ
విసరము లుల్లసిల్ల నతివిస్ఫుటలక్షణరూఢిఁ ప్రౌఢిమన్
రసికుల నెమ్మనంబు లనురాగమునొందఁ దెనుంగుబాస నిం
పెసఁగఁగఁ జెప్ప నేర్తు సరియెవ్వరునీకును మాడధీమణీ !

భావములు శిరీషకుసుమసుకుమారములు. శబ్దములు ద్రాక్షా ఫల సమములు. రసములు స్వభావసిద్ధములు. వర్ణనములు సర్వజనాద రణీయములు. ఇట్లన్నివిధముల మనోజ్ఞముగా నెగడొందుచుండిన శైలిని సాధించి, ప్రబంధకవులయందు మిక్కుటముగఁ గాన్పించెడు వర్ణనాసక్తియు నలంకారాన్వేషణమును లేకుండఁ దన యఖండకవితా ప్రజ్ఞను సమయోచితముగ నిరోధింపఁగలిగిన యనల్పకావ్యమర్మజ్ఞతఁ జూపియుండుటెంతయుఁ బ్రశంసింపఁదగినవిషయము గదా !

దగ్గుపల్లి దుగ్గనకుఁ జోడుకోడై యీతఁడు మాదయ్యగారి మల్లన్నకంటె సరసపదవిసరములను, భావనాచమత్కారములను వెద చల్లఁగలిగిన దిట్ట; భావజ్ఞుఁడును సమయజ్ఞుఁడును సర్వాదాయుచితజ్ఞుఁడు

నైన లోకజ్ఞుఁడు. కావునఁ దన నూతనకల్పనమంతయు నూతనయుని దోపనీయక యథార్థముగ జరిగినదానివలె నగపర్చగలిగెను. అన్నగారు సంస్కృతమునఁ గొప్పపౌరాణికుఁడు. తానాంధ్రమునఁ దద్విధమైన కవిప్రకాండుఁడు.

శైలీమార్దవమునకు గ్రంథమంతయు నేకోదాహరణముగఁ జెప్పనొప్పుగనున్నను మచ్చునకుఁ గొన్నిపద్యముల నచ్చటచ్చట నేర్చి పొందుపరచెదను.

రామలక్ష్మణుల యపహరణ సందర్భమందలి తగు కరుణారస పూరితములును, నలంకరణసంభృతములునగు బద్యములలో వీనినిఁ జూడుఁడు.

చ. అన విని వజ్రఘోషముల కద్రితలంకెడునట్లు భీతిచే
వనయముభీతిఁబొంది యతఁ డల్లనఁదెప్పితిచూచిపల్కె నే
నినకులు లున్నచోటికిని నెప్పుడుపోయితినయ్య చెల్లబో
విను మగినమ్మియుండఁగను నీవును నేమతితయ్య పావనీ!

ఉ. ఈవిటనుండఁగాను మతియేటికిఁ బల్మరురానటంచు నే
నావలనీవలం దిరిగియాడఁగ నాకలరూపుఁదాల్చి మై
రావణుఁ డేగుదెంచి మనరాజుల నెత్తుకపోయెనో కదా
పావని! యేమిసేయుదును భావములోపలజాలిపుట్టెడున్.

సీ. చంద్రుఁడులేనట్టి శర్వరిభంగిని
వనజబంధుఁడులేని దినముపగిది
ధవుఁడువాసిన పద్మదళనేత్రచంద్రాన
జనపతిలేని రాష్ట్రింబుపగిది
జలములులేనట్టి జలజాకరముభాతి
విద్యయేమియులేని విప్రుమాడ్కి
నుడిపోయియుండిన యుర్వీరుహముపోల్కి.
ప్రాణంబులేని గాత్రంబులీల

శుభములనుబాసి, సర్వంబు శూన్యమగుచు
సోలిపడియున్న కపిసేనఁజొచ్చి చూచి
మిమ్ముఁబోడ గానకక్కడ మిగులభీతిఁ
బుడమిపైఁబడి పెనుమూర్ఛఁబొందితేతి.

సీ. అయ్యయో! మనరాజహయ్యవాహనులను
గాల్చెగా రాక్షసకానసంబు
చెల్లబో! మనరాజసింహపోతంబుల
మట్టెఁగా దానవమత్తగజము
కటకట! మనరాజఖగకులాధీశులఁ
గఱచెఁగా క్రైస్తవోరగంబు చెలఁగి
అక్కట! మనరాజహంసమండలములఁ
గప్పెఁగా క్రైస్త్యాంధకారమెలమి

ఎంతశౌర్యంబుగల్గిన నేటికొక్కొ!
యమరపతికైన హరికైన నజునికైనఁ
బూర్వకర్మానుభవములఁ బొదలకేల
దప్పదనుమాట లిప్పుడు తథ్యమయ్యె.

సీ. మైరావణుండను మరకాఁడు చనుదెంచి
యొరపైనమాయల యోడ నెక్కి
మద్వాలవప్రాబ్ధి మాటమాత్రను దాఁటి
తరుచరద్వీపంబుఁ దనరఁ జొచ్చి
పొందుగాఁ దనచేతి మందుమంత్రంబుల
సరకులు పచరించి చాలఁ జల్లి
రామలక్ష్మణరాజ రత్నంబులను గొంచుఁ
దనదీవి కేగనే దండితోడ

నేమి సేయుదు సాధింప నేమి వెరవు
నిమిషమాత్రంబు గడచిన నీచదనుజుఁ
డకట వధియింపకుండునే యనుచు మఱియు
భూమిపై వ్రాలి పెనుమూర్ఛ నొంది యుండె.

—: వీరాంజనేయ వర్ణనము :—

సీ. భానుబింబంబులు పండ్రెండు నొక్కటై
తరుచరరూపంబుఁ దాల్చెనొక్కొ
మొగిమీఱ నగ్నులుమూఁడును నొక్కటై
యగచరాకృతి యొప్పనయ్యె నొక్కొ
కడుజవంబున నేడుగాడ్పులు నొక్కటై
ప్లవగపుంగవురీతిఁ బరఁగె నొక్కొ
హరుని చిచ్చుఱకన్ను గరళంబు నొక్కటై
యలవడిఁ గపిచంద మయ్యె నొక్కొ

యనుచు దైతేయసైన్యంబు లడరి చెదరి
యల్లకల్లోలమై పాఱ నాంజనేయుఁ
డుగ్రదుర్వారపటునిష్ఠురోగ్రభీమ
వాల మంకించి సంగరలోలుఁ డగుచు.

—♦ పతివ్రత మాతంగి వర్ణనము ♦—

సీ. ఇరుగేలంకుల దైత్యతరుణీకదంబంబు
గొలువ గద్దియమీఁద నలరుదాని
సలలితసత్కళా సౌభాగ్యరేఖలఁ
జాలొమియొప్పులఁ బఱగుదాని
నవరత్నమయభూషణములకుఁ దనమూర్తి
భూషణంబైయుండఁ బొలుచుదాని
మృదుపాణిపద్మంబు మెఱుఁగుఁ జెక్కిటఁ దాల్చి
తనభర్తసేమంబుఁ దలఁచుదాని

వృద్ధపుణ్యాంగనలు సెప్ప వీను లలరఁ
గథలువినుచున్న ధర్మమార్గంబుదానిఁ
గలితతన్వంగి మాతంగిఁ గాంచి మ్రొక్కి
హస్తములుమోడ్చి కడుఁ గంపితాత్ము లగుచు

రసము

మాడయ్య యీగ్రంథమును భక్తిరసప్రధాన మగు గావ్యముగా నుండినట్లు యోచించినను నిజముగాఁ గథేతివృత్తమునఁ బట్టియు, కథాకథనమును బట్టియు నిది వీరరసప్రధాన మైనదని చెప్పవలసి యున్నది. ఆంజనేయుని శ్రీరామభక్తి శక్తి నిరూపించుటకుఁగా నీ కథను అగస్త్యమహాముని చెప్పెను. వాయుపుత్రుఁడు తనయప్రతిమప్రతాప మంతయు శ్రీరామచరణకమలసేవానిరతత్వమునఁ బొందఁ గలిగె నని మనకు స్పష్టము చేసెను.

చ. అనిలతనూభవుండు వెస నంతకుముష్ణి నిశాటు నైవఁ బ
ట్టిన తనిచేతికొండఁ గని డెందములో భయ మింత లేక య
య్యనకులుఁడైన రాఘవుల కే నిజభృత్యుఁడ నైతినేనియుం
జని యిది వానిఖడ్గమును జయ్యనఁ ద్రుంచెడుఁగాక యుగ్రతన్.

క. అనుచున్ వైచె నతండ । త్తిన చెయ్యిఁ గదల్పకుండ దిక్కులు వడఁకన్
జని ఖడ్గముఁ బరిమార్చెను । జనవర నీనామమంత్రసామర్థ్యమునన్.

అని తన రామభక్తి ప్రభావము నూతఁ జేసికొని దారుణరణమున మైరావణునిఁ జంపి విజయము నొందెను. కాబట్టి యీకథకు రామభక్తియే ప్రాణము. అట్లయినను కథాకథనమందుఁ గవి తఱచు వీరరసవర్ణనలను ననంతరము తత్సంబంధమైన రౌద్రభీభత్సములను వర్ణించుటచే నీగ్రంథము ముఖ్యముగ వీరరసద్యోతకమని చెప్పవలసి యున్నది. తొలుత నుగ్రరాక్షసవీరులకు రావణమైరావణుల సంభాషణమును, తరువాత మైరావణుని సేనానాయకుల వీరాలాపములును, పదంపడి, హనుమన్మిత్రస్యవల్లభుల ఘోరబాహుయుద్ధమును, కట్టకడకు హనుమన్మైరావణుల యద్భుత సంగ్రామమును వరుసక్రమమున వర్ణించుటచే వీరరసమునకు విరివియగు నవకాశ మేర్పడినది.

శృంగారరస మించుక నొకానొకచోటఁ బొడసూపుచున్నది. మైరావ ణుని భార్యయగు మాతంగి తన ప్రాణనాథునిఁ జూచుటకు వచ్చిన ప్పుడు కొంచెము శృంగారరసము దాల్చినది. అచ్చటఁ గవి తన సహజ లాలిత్యమును ద్విగుణీకృతము చేసెను.

ఉ. అన్నువ కానుపింగ యసియాడఁగఁ బయ్యెద పిక్కటిల్లుచున్
జన్నులు తొంగలింప మరుసానను దిద్దినరూపులో యనన్
గన్నులు బిత్తరింపఁ గసుగం దొకయించుక లేక తిన్ననై
పున్న పుఁజంద్రు నొప్పిదముఁ బోలెడు మోమున నవ్వు దేఱగన్.

ఉ. మారుని మోహనంబునకు మాడ్కిని ప్రాణములైదు నున్న బం
గారపుబొమ్మరీతిఁ దొలుకారు మెఱుంగుల ప్రోకభంగి శృం
గారరసంబునం దొలచికట్టిన పువ్వులయొత్తుభాతిన
న్నీరజగంధి వచ్చి తగ నిల్చెను ప్రీతిని భర్తముందటన్.

(మైరా. ఆశ్వా. ౧.)

మైరావణుని మరణము విని మాతంగి విలపించునప్పుడు కరుణా రసము చక్కఁగాఁ బోషింపఁబడినది. యుద్ధానంతరమున సమరాంగణ మును వర్ణించుచు రౌద్రభీభత్సభయానకములు మేనుదాల్చినట్లు రణ రంగమును జిత్రించెను. ఇట్లు నవరసములును "రమ్యనవార్థసుశబ్దమా ధురీవిసరము లుల్లసిల్లు"న ట్లభివర్ణించుచుఁ బ్రజ్ఞాబంధురుఁడైన మహా కవియను బిరుదమున కీతఁడుఁ దగినవాఁ డయ్యెను. ఇంతసమర్థుఁడు దేశాటనము చేసి విజయశీలుఁ డగుట యరుదే?

— వీరరసవర్ణనము —

ఉ. అంబుజసంభవాదులకు నైనను దప్పక చూడరాని యా
యంబుజనాళి మొక్కఁడవు నాత్మ నొకింతయు భీతిలేక గ

ర్గంబునఁ జొచ్చి పోయెదవు వానరకీటమ నిన్ను నింక మ
త్స్యంబులపాలు సేయ కిటు సాగిచనంగఁ దొలంగనిత్తునే.

మ. అనిన న్వాయుతనూభవుండు విని యుద్యత్క్రోధకాలాగ్నిలో
చనుఁడై యాతనిఁ జూచి మండి సమరోత్సాహప్రతాపస్ఫుట
ద్ఘనవాలంబునఁ గంధరంబు బిగియంగాఁ జుట్టి పద్మాకరం
బున ముంచెత్తి విదిర్చి వేగ దరికిం బోనైచె మూర్ఛిల్లఁగన్.

* * *

* * *

ఉ. వైచిన లేచి ధీరతను వానరనాథుఁడు మత్స్యవల్లభున్
జూచి యదల్చి వక్త్రమున శోణితధారలు గ్రమ్మ నంఘ్రులం
దాచె నురంబు దాని కటు తద్దయు గంపమునొంది లేచి వాఁ
డేచినయుల్కతోఁ గపికులేశ్వరుఁ గొట్టెఁ జలింప కెంతయున్.

(మైరా. ఆశ్వా, ౨.)

ఉపసంహారము

ఆంధ్రమహాకవులలో ననేకులపేర నొక్కొక్కగ్రంథమే మనకుఁ గాన్పించుచున్నది, ఈమహాకవు లందఱు సామాన్యముగఁ గవితావృత్తి నాశ్రయించి రాజాస్థానములలో జీవనము గడుపుచుండెడివారు. కవన వృత్తియే ముఖ్యజీవనోపాయముగ నుండిన యీమహాకవులు తమ జీవితకాలములో నొకేగ్రంథముఁ దప్ప మఱెద్దియును వ్రాసియుండరని తలంచుట కేవలము హాస్యాస్పదమని విజ్ఞులు తలంపవలసియున్నది.

కావున వా రనేక కావ్యములను రచించియే యుందురు. అయినను మన దురదృష్టవశమున నవియన్నియు నశించియుండెను. *

మాడయ్యకవి యాంధ్రదేశ మంతయుఁ దిరిగి పెక్కుసంస్థానములలో బహుమతు లందినవాఁడు. కావునఁ గవివృత్తియే యతని ముఖ్యజీవనాధారమై యుండెను. అట్టివాఁ డెన్నియో కావ్యములను రచించియుఁ, జెప్పియు నుండును. అవన్నియు విస్మృతరసాబ్ధిలో మునిఁగిపోయెను. పెద్దన్న, తిమ్మన్న, ధూర్జటి మున్నగువారికిఁగూడ నిట్టి దుర్గతియే పట్టినది. ఆంధ్రసరస్వతియొక్క దౌర్భాగ్యము కడు శోచనీయము గదా!

మైరావణ చరిత్రము కృష్ణదేవరాయల కించుకపూర్వము రచింపఁబడి యుండుటచే మనుచరిత్ర పారిజాతాపహరణములకంటెఁ బ్రాచీన

* మన భారతదేశమునకుఁ బ్రక్కఁగానున్న చీనాదేశములో గ్రంథముద్రణవిధానము వేయివత్సరములకుఁ బూర్వమే కనిపెట్టఁబడినది. ఆదేశముతోఁ దఱచు రాకపోకలుఁగల మనదేశ మా విధానమును నేర్చికొనకుండుటయు ననేక వేలమైళ్ల దూరముననున్న నైరోపాదేశములవా రారహస్యమును సంగ్రహించి తమదేశములందుఁ గొన్ని శతాబ్దముల క్రిందటనే యుపయోగించుటయుఁ, దన్మూలముగఁ దమవాఙ్మయమునందలి గొప్ప గ్రంథముల కనేక ప్రతు లతిశీఘ్రముగ సిద్ధముఁజేసి వానిని నశింపకుండఁ గాపాడుకొనుటయుఁ జూడఁ బ్రాపంచిక విషయములలో మనమెంత మతిహీనులమైయుంటిమో తెల్లమగుచున్నది. వైదికనిష్ఠలో మునిగిన మనకుఁ దాళపత్రలేఖనమే మొన్నమొన్నటివఱకు శరణ్యమైనది. ఆంగ్లేయప్రభుత్వము దేశమున నాటుకొనిన తరువాత మనము మిథ్యాప్రపంచ మనెడు భ్రాంతిని వదలి నూతన వికాసములను బొందఁగల్గితిమి. ఆ వికాసములలో ముద్రణాలయ స్థాపన మొకటి. ముద్రణయంత్రముల సహాయమున నిపుడు గొన్ని ప్రాచీన కవుల యుద్గ్రంథము లుత్పన్నము గాకుండ నిలుపుకొనుచుండుటయు, నాధునిక కవుల గ్రంథముల నన్నిటిని ననేక సంపుటములుఁగాఁగూర్చి ముద్రించుటయుఁ జేయఁగలుగుచున్నాము.

మని తలంపవలసియున్నది. సంస్కృతవాఙ్మయమున మాడయ్యకాల మునఁ గాని, తత్పూర్వమునఁ గాని మైరావణచరిత్రమను పేరునఁ గావ్య ముఁ గాని, నాటకముఁ గాని గాన్పింపదు. ఆకారణమున నిది యాంధ్రీ కరణమని చెప్పుటకు వీలులేదు. దీనికి గీర్వాణమాతృక దొరికెడివఱకు దీనిని స్వతంత్రకావ్యముగానే పరిగణింపవలసియున్నది. కావున మను చరిత్రముకంటెను, పారిజాతాపహరణముకంటెను దీనికే ప్రథమాంధ్ర ప్రబంధమను పసదనము ముఖ్యముగాఁ జెల్లవలసియున్న దని నా యాశయము.

మైరావణచరిత్రము పరిమాణమునఁ జిన్నదైనను ప్రామాణ్య మున మిన్నయే. కృష్ణరాయల కించుకపూర్వము రచింపఁబడిన దగుటచే రాయలవారి భావముద్రణము దీనియందులేక తత్పూర్వకవి*పు సొం పులుమాత్రమే పొడసూపుచున్నవి. రాయలకాలపుఁ గవులు శృంగార మునకుఁ బ్రాముఖ్యము నిచ్చి తమకథలయం దది లేకపోయినను దాని నెట్లో తెచ్చిపెట్టి తమరసజ్ఞతఁ జూపవలసియుండెడిది. మైరావణచరి త్రమం దట్టిది గాన్పింపదు. భాషావిషయమునఁగూడఁ గృష్ణరాయల కాలపుఁ గవుల శబ్దాడంబరరీతియుఁ గాన్పింపదు. ఈహేతువులనుబట్టి మాడయ్య ప్రబంధము రచించినవాఁడయ్యును పౌరాణికకవులగుఁ బ్రాచీనుల సంప్రదాయప్రతిష్ఠలను దనగ్రంథమున నిలుపుటచే నాంధ్ర వాఙ్మయమునఁ బ్రత్యేకస్థానము నలంకరింప సమర్థుఁ డయ్యెను. ఆంధ్ర కవితా పిపాసువు లీకవివరేణ్యుని మృదులలలితఫణితములను జదివి మురియుదురు గాక!

రెండవ అధ్యాయము

మాదయ్యగారిమల్లన్న—రాజశేఖరచరిత్రము.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానమందలి కవులలో మాదయ్యగారిమల్లన్న యను కవివరుఁడుండెను. ఆతఁడు రాజశేఖరచరిత్రమను నొక చక్కని ప్రబంధమును రచించి కృష్ణదేవరాయని మహాప్రధాని యగు సాళువ తిమ్మరుసుయొక్క మేనల్లుఁడు నల్లుఁడు నగు నాదెండ్ల అప్పయ మంత్రి కంకిత మిచ్చెను.

మల్లనకవి కృష్ణదేవరాయల యాస్థానమం దున్నట్లును, ఆచక్రవర్తి కొక ప్రబంధ మంకితము చేసినట్లును రాయవాచకమందలి యీ క్రింది వృత్తాంతమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

"రాయలవారున్ను చాలా సంతోషపడి, ముక్కు తిమ్మయ్య, అల్లసాని పెద్దయ్య, మాదన్నగారి మల్లయ్య మొదలైన కవీశ్వరులతో కృతులందుకోవలెనని కవితానాయకులతో పలుకరించి, ఆతీరున అయ్యాని అనంగా, కుళ్లాయి, కబ్బాయి, తాళి చొకట్లు, చేసరిపేరులు, కోకతాకలు యిచ్చి పారిజాతాపహరణమున్ను, మనుచరిత్రాను, చెప్పుమని ఆనతిచ్చినారు." (రాయలవాచకము_116 పుట)

కాని, మాదయ్యగారిమల్లన్నవల్ల నేగ్రంథము కృతిపొందిరో రాయవాచకముంబట్టిగాని, తదితరాధారములంబట్టిగాని తెలియలేదు. ఈకవి వ్రాసిన గ్రంథ మొక్కటియే అనఁగా, రాజశేఖరచరిత్రము మాత్రమే కాన్పించుచున్నది. దీనిని కృష్ణదేవరాయలకుఁగాక నాదెండ్ల అప్పయమంత్రి కంకితముఁ జేసినాఁడు. బహుశః మఱియొకగ్రంథము

రచించి కృష్ణరాయనికిఁ గృతియిచ్చి యుండవచ్చును. అది కాలప్రవాహములో మునిఁగి దృశ్యమైన దేమో!

అల్లసానిపెద్దన్న, ముక్కుతిమ్మన్న మున్నగు కవులతోపాటీ కవియుఁ గృష్ణదేవరాయలు దిగ్విజయదండయాత్రలకుఁ బోయినపు డాతని శిబిరములోనే రాజసాన్నిధ్యమున నుండుచుండెను. ఈవిషయ ముగూడ రాయవాచకమువలననే తెలియవచ్చుచున్నది.

(రాయవాచకము: 89 పుట.)

కుమారధూర్జటియు నీవిషయమును దన కృష్ణరాయవిజయము నం దుదాహరించెను. విజయపుర అహమదాబాదు నవాబులను జయించినవెంటనే యాశిబిరములో నుండఁగానే యీముప్వురు కవులును జయించినవెంటనే యాశిబిరములో నుండఁగానే యీముప్వురు కవులును విజయస్తోత్రములతో శ్రీకృష్ణదేవరాయలను గొనియాడిరఁట!

(కృష్ణరాయవిజయము. ఆ. 3.)

గీ. సరససాహిత్యరచన విస్ఫురణ మెరయ
సాధుమధురోక్తి మాదయగారి మల్ల
నార్యుఁడల యల్లసాని పెద్దార్యవరుఁడు
ముక్కుతిమ్మన మొదలైన ముఖ్యకవులు.

క. వినుతించి రపుడు వారికిఁ
గనకాంబర భూషణములు ఘనతనొసఁగియా
జనవరు డప్పాజిఁ గనుం
గొని యిట్లని పలికెనపుడు కుతుకంబలరన్.

(కృష్ణరాయ విజయము ఆ. 3 ప. 48, 49.)

కృతికర్త వంశము.

మాదయామాత్యునిపుత్రుఁడగుమల్లన్న శైవబ్రాహ్మణుఁడు. ఈతనిది శౌనకసగోత్రము. అయ్యాంకిపురమునకు నధికారి. ప్రస్తుతము కృష్ణాజిల్లా దివి తాలూకాలో నున్న అయ్యంకి గ్రామమే యిది కావచ్చును.

ఉ. శంకర పాదసేవనవశంవదమానస పంకజాత ని
శ్శం కవచో విలాస రుచి సార వినిర్జిత పూర్ణపూర్ణిమా
శాంక దురక్షరానన భయంకర శౌనక గోత్రపాత్ర య
య్యంకి పురాగ్రహార విభవాకర మాదయమల్ల సత్కవీ ?

(రాజశేఖర చరిత్రము.)

ఈ కవి శైవమతావలంబకుఁడయి యఘోరశివాచార్యుని శిష్యుఁడుగా నుండెను. ఈ యఘోరశివాచార్యుఁడే ముక్కు తిమ్మనకు నతని మేనమామయైన ఘంటసింగన్నకునుగూడ దీక్షాగురువుగా నుండి నట్లు వారిగ్రంథములవల్లఁ దెలియవచ్చుచున్నది. మల్లనకవి శైవదీక్షయే గాక సారస్వత ప్రజ్ఞగూడ నీగురువునుండి నేర్చికొనిన ట్లీగ్రంథమందలి యాశ్వాసాంతగద్యములవలన, దెలియవచ్చుచున్నది. "ఇది శ్రీమదఘోరశివాచార్య గురుకరుణావిశేషలబ్ధసారస్వత మాదయామాత్యపుత్రమల్లయ్యనామధేయప్రణీతంబైన రాజశేఖరచరిత్రంబు—".

కృతిపతి వంశము.

కృతిపతియగు నాదెండ్ల అప్పయ్యమంత్రి యాకాలమున ననఁగా ౧౫ వ శతాబ్దాంతమునను, ౧౬ వ శతాబ్దప్రారంభమునను- ప్రసిద్ధకుటుంబమునకుఁ జెందినవాఁడై తానును గొప్ప యుద్యోగమును జేసి ప్రఖ్యాతపురుషుఁడుగా నుండెను. ఈతనిది యాఱువేలవంశము. విశ్వా

మిత్రగోత్రము ఈతని యింటిపేరగు నాదెండ్ల యొక గ్రామనామము నాదెండ్ల యనెడుగ్రామము గుంటూరుజిల్లా, నరసారావుపేట తాలూకాలో నున్నది. కాఁబట్టి వీరివంశము మొదటినుండియు గుంటూరుసీమ యందే వెలసియుండెనని చెప్పవచ్చును. ఈయప్పయమంత్రి విజయనగర సామ్రాజ్యచక్రవర్తి యగు కృష్ణదేవరాయల శిరఃప్రధానియైన సాళువతిమ్మరసునకు మేనల్లుఁ డని చెప్పినమాత్రముననే యాతని వంశప్రతిష్ఠ స్పష్టమగుచున్నది. అయినను నాదెండ్ల అప్పయమంత్రి ప్రసిద్ధి తిమ్మరసుమూలముననను, నాతని సంబంధమువలననే గాక స్వకీయవంశ పారంపర్యమునఁ గూడ వచ్చినదని చెప్పుటకుఁ జాల నాధారములు గలవు. ఈతని వంశవృక్షము రాజశేఖరచరిత్రమం దిట్లు గానిపించుచున్నది.

నామన మంత్రి—సింగాంబ.

అమలమ్మ × మాదయ్య | గంగన్న | చిట్టి గంగన్న (సాళువ నృసింహరాయని ముఖ్యమంత్రి)

అన్నప్ప | సింగన్న | మాధవ | రామభద్రుఁడు

గోపమ్మ × వరదయ్య

కృష్ణమ్మ × తిమ్మన్న (సాళువ తిమ్మరసు సోదరి) | చిన్నతిమ్మన్న | కొండయ్య

కోనయ్య | అప్పయ్య × తిరుమలమ్మ (సాళువతిమ్మరసు కూఁతురు) | గోపయ్య

కావున నీయప్పయ్యవంశములోఁ బూర్వులుఁ గొందఱు విజయ నగరరాజ్యమందున దండనాథులుగాను, మహాప్రధానులుగాను నుండు టచే, అప్పయ్యకుఁ బూర్వమే యీనాదెండ్లకుటుంబము బహుళ విఖ్యాతిఁ బొందెనని విశదమగుచున్నది. అప్పయ్య తాతయుఁ, దండ్రి యును దండనాథులుగా నుండినట్లును అప్పయ్య ముత్తాతయగు చిట్టి గంగన్న సాళువనృసింహరాయలయొద్ద మంత్రిశేఖరుఁడుగా నుండిన ట్లును నీ గ్రంథమందలి వంశవర్ణనవలనఁ దెలియుచున్నది. చిట్టిగంగన్న మహాప్రధానివిషయ మీక్రిందిపద్యములలో విశదమగుచున్నది.

ఉ. సాళువ నారసింహ మనుజ ప్రభుకార్య కళాధురంధరుం
డై లవణాబ్ధివేష్టిత ధరాధిపదుర్మత మంత్రి మంత్రిశుం
డాలవితాన కేసరి యనంగ ననంగ సమాన రూపరే
ఖాలలితాంగుఁ డట్టి చిటిగంగన యొప్పు గుణానుషంగుఁడై.

శా. అంగాధీశ కళింగ రాజ మగధాధ్యక్షాది భూభృత్సభా
రంగాభంగ విహారముల్ ఘనశిలాగ్రావస్థలీ సంగర
ద్గంగోత్తుంగ తరంగ నిర్గళిత నిధ్వానోద్భట ప్రక్రియా
సాంగత్యంబులు చిట్టి గంగ విభువాచా సంభ్రమారంభముల్.

ఇట్లీయప్పయ్య వంశస్థులు చాలకాలము నుండియు విజయ నగర రాజుల కొలువులో గొప్ప యుద్యోగములు చేసి విస్తారమగు కీర్తి గడించినవారే. ఇట్లుండఁగా అప్పయ్యమంత్రి తండ్రి యగు తిమ్మన్న కృష్ణదేవరాయల మహామంత్రి సాళువ తిమ్మరసుసోదరి, కృష్ణమాంబను వివాహ మాడుటచే నటకుఁ బూర్వమే పేరుప్రతిష్ఠలు బొందిన యీ కుటుంబము మఱింత ప్రఖ్యాతి వహించినది. "నాదెండ్ల అప్పయ్యమంత్రి తమ్ముడగు గోపమంత్రి సంస్కృత ప్రబోధ చంద్రో దయమునకుఁ దానురచించిన చంద్రికయను వ్యాఖ్యానమునఁ దన వంశ

క్రమమును జెప్పుకొని తా మిద్దఱు సాళువ తిమ్మరసుయొక్క భాగినేయులని చెప్పెను."

"తస్య శ్రీకృష్ణరాయస్య ప్రాజ్యరాజ్య ధురంధరః
కులక్రమాగతో మంత్రీ సాళ్వతిమ్మచమూపతిః
అపూర్వ పశ్చిమసముద్రమధత్త రాజ్యం
ఆసేతు సింహగిరిచా ప్రతిమప్రతాపః
యః కృష్ణరాయనృపపాలకకదంబనాథ.
కౌండిన్యగోత్రతిలకః కవిపారిజాతః

తద్భాగినేయాతరణే ప్రతాపే నాదిండ్లయప్పప్రభుగోపవర్యౌ..."
మఱియు తిమ్మరసు కూతురును తిరుమలమ్మను అప్పయ్యమంత్రి వివాహమాడెను :—

సీ. ఏమంత్రిమణి నిజస్వామికార్యక్రియా
తత్పరమానసోత్సాహశాలి
యేమంత్రిమణి మిత్రహితబాంధవాశ్రిత
ప్రకరరక్షణకళాప్రౌఢబుద్ధి
యే మంత్రిమణి వచోహేలాతి నైర్మల్య
శీతలతాధూత శీతరోచి
యే మంత్రిమణి సుధాధామశాంభవధామ
ధాళధళ్య సుతుల్య ధవళకీర్తి
యట్టి మంత్రి కులోత్తంసమహిత నృపతి
పటల మకుటాగ్రఘటిత తపత్పద్మ యుగళి
సకల కర్ణాటరక్షా విచక్షణుండు
దీనసురశాఖి సాళువ తిమ్మమంత్రి.

గీ. అమ్మహామంత్రి కతని యర్ధాంగ లక్ష్మి
సకల పుణ్యాంగనా జనశ్లాఘనీయ
లక్ష్మమాంబను నుదయించి లలిని మెఱయు
తిరుమలాంబికఁ బెండ్లియై తేజరిల్లె.

సాళువ తిమ్మరుసు తనచక్రవర్తి యాజ్ఞచొప్పున విశ్వాసపాత్రు లగువారిని గొత్తగా జయించిన దేశములయం దధికారులుగా నియమించియుండెను. అట్టి యవసరమును నవకాశమును గలిగినప్పుడు తన సోదరిపుత్రులైన తన మేనల్లుండ్రను విడిచిపెట్టునా? కావునఁ దనమేనల్లుండ్రగు అప్పయ్యను, గోపయ్యను బరిపాలకులుగా నియమించియుఁ, దనకొమార్తెయగు తిరుమలాంబను అప్పయ్యకుఁ బెండ్లిచేసియు నిట్లు వారిని వృద్ధిలోనికిఁ దెచ్చెను. పెలకో పెదమేనల్లుఁ డగు కోనయ్య విషయ మేమియుఁ గాన్పింపదు. అప్పయ్య గోపయ్యలు మాత్రము రామలక్ష్మణులవలె నేకముఖముగాఁ బ్రవర్తించుచుండి రని యనేకాధారములఁబట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. అప్పయ్యయు గోపయ్యయు రాజ్యాధికారములు నిర్వహించి యనేకదాన ధర్మములను, దేవాలయ ప్రతిష్ఠలనుజేసి శిలాశాసనములను బెక్కింటిని జెక్కించిరి. ఇంతియ గాక విద్యాప్రియులై పెక్కుగ్రంథములను వ్రాయించి యంకితముఁ జేయించుకొనిరి. స్వయముగాఁ గొన్ని గ్రంథములను వ్రాసినట్లుగూడఁ దెలియుచున్నది. నాదెండ్ల గోపయ్య గుత్తి దుర్గమునకుఁ బాలకుఁడుగా నుండిన ట్లీ గ్రంథమందు సూచింపఁబడినది, కాని, అపయ్యమంత్రి యెచ్చటఁ బరిపాలించెనో, యే యుద్యోగముఁ జేసెనో యా విషయ మీ గ్రంథమం దెచ్చటను నిర్వచింపఁబడలేదు. దీనిని గుఱించి చర్చించుచు బండారు తమ్మయ్యగారు శుక్ల సంవత్సర ఉగాది సంచికలో వారు రచించిన 'మాదయ్యగారి మల్లన్న, రాజశేఖర చరిత్రము' అను వ్యాసమున నిట్లు నుడివిరి. "అప్పయ్యమంత్రి

యే దుర్గపాలకుఁడో, మల్లనకూడఁ దన గ్రంథమున వివరించియుండ లేదు. కాని, యా శ్వాసాంత పద్యములలోని 'శుంభత్పూర్వభూభృద్దిశా నారీ మన్మథా!' యను విశేషణముచేత నీతఁడు నుదయగిరి దుర్గరక్షకత్వమున నియుక్తుఁడై యుండునేమో యని నేఁ దలంచు చున్నాను." దీనినిబట్టి వారి యభిప్రాయ ముదయగిరిలో నప్పయ మంత్రి దుర్గాధికారముఁ జేసియుండునేమో యని కాన్పించు చున్నది.

వీరుచేసిన యూహ నా కెంత మాత్రమును సరిపడలేదు. 'పూర్వభూభృద్దిశా' యని యున్నది కాని 'పూర్వభూభృత్పుర' మని యుండలేదు. 'పూర్వభూభృత్పుర' మని యున్న యెడల వారు చేసిన యర్థము సరిపోవచ్చును. 'దిశా' యని యుండుటచేఁ బ్రత్యేక ముగా నొక పురనామకమగుసీమ గాక మఱి యేదో విపులతరమగు దేశముగా నుండవలె నని తలంచితిని. ఇట్లు వితర్కించుచు నన్వేషింప సాగితిని. శాసనాదిక ప్రకటనలలోఁ బ్రవీణులగు నా స్నేహితులతో ముచ్చటింపఁగా నొకరు మంగళగిరి శాసనములో నాదెండ్ల అప్ప య్యను గుఱించి కొంత విషయమున్నది యని తెలియఁజేసిరి. ఆ వెంటనే ఎపిగ్రాఫికా ఇండికా ఆఱవ సంపుటములో నున్న యాశాస నమును జదివితిని. తదుపరి నా మొదటి యనుమానము రూఢమైనది. 'పూర్వభూభృద్దిశా' యను విశేషణము, ఉదయగిరి రాజ్యసూచకము గాదనియు, మఱి వేఱుప్రదేశమును గుర్తించుచున్నదనియు స్పష్టమై నది. నాదెండ్ల అప్పయ్య, ఉదయగిరిలో నెన్నఁడు నివసించియుండ లేదు. ఆ శాసన ప్రకారము శ్రీ కృష్ణ దేవరాయలు సాళువ తిమ్మ రుసు సహాయమునఁ గొండవీడుదుర్గము సాధించి, గజపతి నోడించిన తరువాతఁ దాను నూతనముగా జయించిన దేశమును బరిపాలించుటకుఁ గాను తిమ్మరసు మహామంత్రి ద్వారా తగిన వారిని నియమించెను.

అప్పుడు తిమ్మరసు తనమేనల్లుఁడు, నల్లుఁడునైన అప్పయ్యను గుత్తి, వినుకొండ, అమరావతి మున్నగు కోటలపై నధికారము నప్పగించి తన కనిష్ఠభాగినేయుఁడైన గోపయ్యను గొండవీడు దుర్గమున నుంచి తూర్పు దేశమంతయును స్వాధీనము చేసికొనెను. ఈ యేర్పాటువలన నప్పయ్యకు ననంతపురము జిల్లా మొదలు గుంటూరుజిల్లా తుదవఱకు నరఁగా, తూర్పు కొండల భాగమంతయు—కొండవీడు సీమ తప్ప—నప్పగించెను. కావున 'పూర్వభూభృద్దిశా' యను మాటలవలనఁ దూర్పు కొండలదేశమని స్పష్టమగుచున్నది. ఈ దేశమంతకు మధ్యస్థముగా నున్న వినుకొండ యీతనికి రాజ్యస్థానముగా నుండవచ్చును. ఏలయన నీయన చేసినదాన శాసనములలోఁ జాలవఱకు నాసీమయగుం డును, నా పట్టణపు చుట్టుపట్లనున్న గ్రామములయందుఁ గాన్పించు చున్నవి. కనుక వినుకొండ ముఖ్యస్థానముగాఁ జేసికొని తూర్పునాఁ డంతయు—కొండవీడు కాక—నాదెండ్లప్పయ్య పరిపాలించె నని నిశ్చితముగాఁ జెప్పవచ్చును.

నాదెండ్ల అప్పయ్య మహావదాన్యుఁడు. ఆయనచేసిన దానధర్మ ములు సుమా రిరువదివఱకు నొక్క మంగళగిరిశిలాశాసనములోనే యు న్నవి. ఇంక ననేకములు గుంటూరుజిల్లాలోను,కడపజిల్లాలోను నున్నట్లు దెలియవచ్చుచున్నది.

1. వినుకొండకును, కుంతీనదికిని మధ్యను అప్పాపుర మను గ్రామము నిర్మించి వినుకొండలోని అంగడిగోపినాథస్వామివారికిఁగాను కగా సమర్పించెను.

2. కొంపిచర్లలో నున్న యనంతగోపినాథస్వామివారికిఁ దత్ప ట్టణసమీపమున గోపవరగ్రామమును నిర్మాణముచేసి సమర్పించెను.

3. మద్దిరాలగ్రామములోనున్న మాధవీదేవికి సమీపగ్రామమగు పమిడిమఱ్ఱును ధూపదీపనైవేద్యములకు నిచ్చివేసెను.

4. మల్లవరగ్రామములో నున్న చెన్నకేశవరామనాథస్వామి వారి కాగ్రామమును దేవబ్రాహ్మణభోగ్యముగా నొసంగెను.

ఇంక ననేకములగు దేవాలయప్రాకారనిర్మాణములును, నగ్రహారప్రతిష్టలు నీమహావితరణశీలుఁడు చేసినట్లు శిలాశాసనములు వేనోళ్ళఁ జాటుచున్నవి.

ఈతఁడు వైష్ణవభక్తుఁడు. రాధామాధవమంత్రోపాసకుఁడు. ('రాధావిటమంత్రలిఖితమతిసంపుటికిన్' అను షష్ఠ్యంతమును జూడుఁడు) అట్లయినను నీయనచేసిన దానధర్మములలో నెక్కువసంఖ్య శైవసంబంధమైనవియే. ఈవిషయ మాతనివిశాలహృదయమును, శివకేశవాభేదతాత్పర్యమును విశదపఱుచుచున్నది.

ఆకాలపుమహాపురుషు లందఱవలెనే యప్పయ కేవలము మంత్రాలోచనయందే గాక దండనాథుఁడై ఘోరరణములనుగూడఁ జేసియుండెను. ఈవిషయ మనేకస్థలములలో నీగ్రంథమున సూచింపఁబడినది.

శా. స్వర్భామాజనకీర్తనీయగుణఘోషద్వేట్ప్రతాపార్యమ
స్వర్భానూద్భటపారసీకఖరిచీపావీరఘోటీఖురా
విర్భూతోద్బలధాటిధూళిభరదోర్వీర్యావధూతార్జునా
గర్భస్థాపితభూర్భువఃప్రముఖలోకస్వచ్ఛకీర్తిచ్ఛటా!

నాదెండ్ల గోపమంత్రి రచించిన 'కృష్ణార్జునసంవాద' మనెడు నాంధ్రద్విపదకావ్యములోఁ దనయన్నయగు నప్పయమంత్రిని గుఱించి యిట్లు వర్ణించెను.

ద్విపద "అందు నప్పయమంత్రి యాచకలోక
మందారభూజసమాన వైభవుఁడు
రాజశేఖరచరిత్రకు నధినాథుఁ
డాజికిరీటి మహాభాగ్యయుతుఁడు
చింతామనోహర కాంతివిస్ఫురుఁడు
కంతుజయంతసంకాశుఁడై తనరి
శ్రీయశోనిత్యుండు శ్రీకృష్ణదేవ
రాయసామ్రాజ్యభారధురంధరుండు
బలవదరాతిభూపతినుతపాద
తలుఁడు సాళువ తిమ్మదండనాయకుఁడు
లక్ష్మిమహాదేవిలాగున నొప్పు
లక్ష్మమ్మకు జనించి లాలితలీలఁ
జెలఁగిన తిరుమలాంబికఁ బెండ్లియాడి
నిరుపమపాత్రిభవనిత్యుఁడై వెలసె"

మల్లనకవి తనరాజశేఖర చరిత్రమును నప్పయమంత్రి కంకితముఁజేసినను, గ్రంథమందు మాత్రము అప్పయకంటెఁ దమ్ముఁ డగు గోపయ్యనే యెక్కువగాఁ గీర్తించునట్లు గాన్పించుచున్నది. శిలాశాసనాదికములలోఁ గూడ నప్పయకంటె గోపయ్యయే యెక్కువ సమర్థుఁడైనట్లు గోచరించుచున్నది. ఇంతయేల కృష్ణదేవరాయలు నూతనముగా జయించిన కళింగ రాజ్యభాగమంతకు మూలకంద మనియు, జీవస్థాన మనియుఁ జెప్పఁదగిన కొండవీటిదుర్గమున కితనినే పాలకునిగా నియమించిన విషయ మాలోచించిన యెడల గోపయ్య యధికతర ప్రాభవము నిశ్శంకముగా ద్యోతకమగుచున్నది. గోపనమంత్రి చాణక్య ప్రజ్ఞ గలవాఁడై భట్టి యుగంధరులవలె రాజనీతియం దప్రతిమానుఁడై యుండెను. రాజశేఖర చరిత్రమందు గోపయ్యమంత్రి గుత్తి దుర్గ పరిపాలకుఁడుగాఁ జెప్పఁబడినాఁడు. అట్లే మంగళగిరి శాసనములో నప్ప

యమంత్రి మొట్టమొదట కొండవీటి దుర్గమునకు నధికారిగా నిర్ణయింపఁబడిన ట్లున్నది. తరువాత గోపయ్య కొండవీటికిని, అప్పయ్య వినుకొండ మున్నగు దుర్గములకును నియమింపఁబడినట్లుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈ విషయము లన్నిటిని బరికించి చూడఁగాఁ బూర్వదేశము పాలనాధౌరంధర్య మీయిద్దఱన్న దమ్ములకును నొప్పగింపఁబడి వారిలోవారే కగ్రీవముగఁ జక్రవర్తియనుమతిని విభజించుకొని పరిపాలకదేశములు మార్చుకొనియు సామ్రాజ్యమునకు లోటులేకుండఁ గొనసాగించి రని చెప్పవచ్చును. వీ రిద్దఱును బరస్పరము ప్రేమవిశ్వాసపాత్రులై రామలక్ష్మణులవలె మెలఁగుచుండిరఁట—

క. ఆయనుఁగుందమ్ముఁడు విన
యాయతమతిఁ గల్గ నప్పనార్యుఁడు నతఁడం
బాయక యన్యోన్యప్రియు
లై యలరిరి రామలక్ష్మణాకృతు లగుచున్.

(రాజశేఖ. ఆ ౧.)

కృష్ణమిశ్ర విరచితమగు ప్రబోధ చంద్రోదయ నాటకమునకు గోపయమంత్రి వ్రాసిన వ్యాఖ్యయందలి పీఠికలో నీతని గుఱించి యిట్లున్నది.—

"నాదెండ్ల గోపసచివో నవమార్గవేత్తా
చాణక్యభట్టి శివధర్మయుగంధరాదీన్
యః పూర్వమంత్రితిలకా నపి ధిఃకరోతి"

అనఁగా గోపయ్యమంత్రి రాజనీతియందొక నూతన మార్గమవలంబించినవాఁడై, చాణక్య భట్టి శివ ధర్మ యుగంధరులనుగూడ ధిఃకరించినవాఁ డయ్యెను. కాని, గోపయ్య యవలంబించిన నూతనమార్గమేదియో సూచింపఁబడలేదు.

గోపయ్య ప్రతిభాన్వితుఁడైన బుద్ధిశాలి. స్వయం ప్రకాశముచే ననేకములగు నుత్కృష్ట కార్యములను జేసి తనకును, దనయన్నగారికిని గీర్తిపుంజములను గడించినాఁడు. సంస్కృతమునఁ బ్రబోధచంద్రోదయమునకుఁ "జంద్రిక" యను వ్యాఖ్యానము రచించి తన వంశమును గుఱించియు, కృష్ణదేవరాయల వంశమును గుఱించియు సంపూర్ణముగా చరిత్రాంశములు తెలియఁబఱిచినాఁడు. ఆంధ్రభాషను 'కృష్ణార్జున సంవాద' మను ద్విపద కావ్యము స్వయముగా రచించి యాంధ్రకవి యనిపించుకొనినాఁడు.

దాన ధర్మములు చేయుటలోఁగూడ నన్నగారి కేమాత్రమును వెనుదీయలేదు. ఈతఁడు చేసిన దానశాసనములు ముఖ్యముగా కొండవీటిలోను, దత్పరిసరములలోనుగాన్పించుచున్నవి. కొండవీటిలో యజ్ఞవేదికారాఘవేశ్వరునకుఁ బ్రాకార గోపురప్రాసాదములఁ గట్టించియు, అంగరంగవైభవాదులకు, ఉన్నవ-మున్నగు గ్రామాదులను ధర్మము చేసియు, రామచంద్రపురాగ్రహారమును నిర్మించి బ్రాహ్మణుల కొసంగియు, నిట్లు దేవబ్రాహ్మణభక్తి నపారముగఁ జూపినాఁడు. కృష్ణరాయనికి బాసటయైన ప్రసిద్ధాంధ్రులలో నీతఁడు మొదటివరుసలో నుండఁదగినవాఁడని వక్కాణింపవచ్చును. ఆంధ్రచరిత్రపరిశోధన కుతూహలులగు నాంధ్రసర్వకళాశాలవిద్యార్థు లెవరైన నిట్టి యాంధ్రప్రసిద్ధ పురుషుల దివ్యచారిత్రములను వెలికిఁదీసి యాంధ్రమహాపురుషుల జీవితమాలగాఁ బ్రచురించిన నెంతయో దేశాభ్యుదయమునకుఁ దోడ్పడునని మనవిచేయుచున్నాను. వీరిచరిత్రవిషయము లింతవిపులముగా వ్రాయుట నాప్రస్తుతకార్యమున కంత యవసరము గాకపోయినను, ఈ మహామహుల చరిత్రములను గొంతవఱకైనను సేకరించి యాంధ్రసోదరుల కిచ్చెడు తలంపున నొకించుక యప్రసక్త వ్యాప్తిని వీరివిషయములను వ్రాసితిని. కాన నన్ను క్షమింప వేఁడుచున్నాను.

కథాసారము.

అవంచిపురమందు హేమధన్వుఁ డనురాజు ధర్మయుతముగఁ బాలించుచుండెను. ఆతడు విభాసుఁడనురాజకుమారిని—పాలిక యనుదానిని వివాహమాడెను. రాజదంపతు లనపత్యులై శివునిగూర్చి తప మాచరించిరి. ఈశ్వరుఁడు వార భక్తికి మెచ్చి యొకఫలము నొసంగెను. దానిని రాణి యారగింపఁగా గర్భముదాల్చి యొకకుమారునిఁ గనియెను. ఆపుత్రుని పేరు రాజశేఖరుఁడు.

రాజశేఖరుఁడు చిన్నతనముననే వేదశాస్త్రములను, ధనుర్విద్యను నేర్చి, మహాబుద్ధిశాలియు, మహాశూరుఁడు నయ్యెను. ఒకనాఁడొకముని తనకుమార్తె నొక రక్కసుఁ డెత్తికొనిపోయెనని విలపించుచు రాజునొద్దకువచ్చి యారక్కసుని జంపి తనకూతుఁను విడిపించుటకు యువరాజును బంపుమని వేఁడుకొనెను. రాజశేఖరుఁడుఁ దండ్రియాజ్ఞ శిరసావహించి, ధనుర్బాణములనుఁ గైకొని మంధరపర్వతప్రాంతమున నాపిశితాశనుని దాఁకి యాతనితో ఘోరయుద్ధమునుజేసెను. రక్కసుఁ డాహవమున నిలువలేక, పాఱి, మహాకాళిపిఱుంద డాఁగెను. రాజశేఖరుఁడు వెన్నంటి దేవాలయముఁ జొరఁగా మహాకాళి ప్రత్యక్షమై రాజశేఖరుని శౌర్యప్రతాపములను మెచ్చి, రక్కసుని క్షమింపుమని కోరి రాజకుమారున కొక దివ్యమణి నిచ్చెను.

కాళికాలయమున రాజశేఖరుఁడుండఁగా నొకయోగివచ్చి మునికుమారిక యగుభానుమతిని దెచ్చి యాతని కొప్పగించి, యాతని కొక త్రికాలవేది యగు చిలుకను గానుకగానిచ్చెను. రాజశేఖరుఁడు సముచితముగ సంతసము వెలిపుచ్చి యటనుండి మునిసహాయమునఁ బదరికాశ్రమమునకుఁ బోయి, యచ్చటనున్న తాపసులను సేవించి, వారదీవన లొంది భానుమతినిఁ దల్లి కొప్పగించి తిరిగి వచ్చుచుండఁగా నిదాఘాతపశ్రమచే నొకసరోవరమునొద్ద విడిసెను. ఆసమయమునఁ గొలనిలో స్నానముఁజేసి సఖీజనపరివృతయై వచ్చుచున్న యొక రాజకన్యను జూచి, తత్క్షణమే. మోహించెను.

ఆమె యెవ్వతె యని చిలుక నడుగఁగా నాచిలుక యిట్లు చెప్పందొడంగెను. "ఈకన్య అరుణపురపురాజైన కీర్తిపాలునికూఁతురు. ఈమె కొండొకశాప

కారణమున నీ స్త్రీ రాజునకు జనించినది. అది యే దనఁగా:—ఈ యరుణపురమందే యిద్దఱు బ్రాహ్మణు లిరుగుపొరుగుల వసించుచుండిరి. వారిలో ముకుందుఁ డనువాఁడు ధనికుఁడు. అరుణుఁడు నిర్ధనుఁడు. అరుణుని భార్య ధనార్జనముకొఱకుఁ దనపతిని దేశాంతరము పంపెను. అతఁడు యమునానదీతీరమున విష్ణునిగూర్చి తప మాచరించుచుండఁగఁ బుష్పవతీపురరాజైన నందకుఁడను గంధర్వనృపాలకునితనయ యగు లతయును, మహేంద్రనగరభూజాని యగు చిత్రవాహనుఁడను యక్షేశుని పుత్రికయగు కనకమంజరియును జలకమాడుటకు నదీతీరమునకుఁబోయి యచ్చట నొకచెట్టునుండి వ్రేలాడుచున్న పూగుత్తియకొఱకుఁ దగవులాడి, యొకరినొక రాక్షేపించుకొనుచుఁ, కనకమంజరి తన నెచ్చెలి యగు లతను జూచి, యదిగో దవ్వులఁ దపమాచరించుచున్న యామునిపుంగవునిఁ దపోభంగముఁజేసి యాతని కుసుమాస్త్రవశునిగఁ జేయఁగల సమర్థత మనలో నెవ్వరికున్నదో చూతమని పంతమువైచెను. అంత లత యాతాపసుని దగ్గఱకుఁజేరి తన మోహనవిలాసములఁ జూపనారంభించెను. ఆఁడదారి విష్ణునిగూర్చి తప మాచరించుచున్న యరుణుఁడే. కావున నాభూసురోత్తముఁడు లతాకన్యయొక్క యౌవనోద్రిక్తనిర్హేతుకసాహసమునకుఁ గినిసి యామెను శపించెను. తచ్ఛాపవశమున నీసింధుపతి కామె పుత్రికయై జనించినది. ఈకన్యపేరు కాంతిమతి” అని శుకము చెప్పెను.

కాంతిమతిగూడ రాజశేఖరుఁ జూచి వెంటనే మోహపాశమునఁ జిక్కెను. యువతీయువకు లిద్దఱు విరహాతురులై తమతమ స్థానమున సోలుచుండిరి. కాంతిమతి తన చెలికత్తెను రాజశేఖరునియొద్దకు దూతికగాఁ బంపెను. రాజశేఖరుఁడు కాంతిమతియొద్దకుఁ జిలుకను పంజరమున నిడి యాదూతికద్వారా పంపెను. ఆచిలుక సింధుపతియొద్ద నిలిచి రాజశేఖరుని కులగోత్రములను, గుణగణములను స్తుతించుచు నుపన్యసించెను. సింధుపతి సంతుష్టుఁడై రాజశేఖరునివంటి రాజకుమారుఁడు అల్లుఁడు గాఁగలఁడని మానసమున నుప్పొంగి యాతనియొద్దకుఁ బురోహితులను బంపి తననగరమున కాతని రావించెను. వెంటనే వివాహప్రయత్నములఁ జేసి తన కూఁతు నాతని కిచ్చి పాణిగ్రహణోత్సవముఁ గావించెను. వధూవరు లిరువురు నావంచిపురమునకుఁ దిరిగి వచ్చిరి. అచ్చట హేమధన్వమహారాజును దనరాజ్ఞియుఁ గొడుకును గోడలిని సముచితముగ దీవించి గారవించి, తమపురమునకుఁ దోడ్కొని పోయిరి. రాజశేఖరుఁడును కాంతిమతియు సమస్త భోగముల ననుభవించుచు సుఖంబున నుండిరి.

—♦ కథాకల్పనము ♦—

ఈ గ్రంథమందలి కథేతివృత్త మేపురాణమునుండి గాని, యే కథాకోశమునుండి గాని తీసికొనఁబడినదో ప్రస్తుతము తెలియరాలేదు. అనేక పురాణములను, కథాసరిత్సాగరాది కథాగారములను బరిశోధించితిని. కాని, యీ కథకు మాతృకను గనుఁగొనలేకపోతిని. బంగారు తిమ్మయ్యగారు సైతము దీని మూల కథ యెచ్చటను గానఁబడ లేదనియే తెల్పిరి. కావున నీ కథ కవికల్పిత మనియే యిప్పటికి నట కూహింపవలసి యున్నది.

అయిన నీ కథ యందలి కల్పన మంతవిచిత్ర మైనదిగాదు; అద్భుత మైనదిగాదు. ఇది సామాన్యముగ మనదేశమందు వాడుకలో నున్న సాధారణ కథలవలెనే యున్నదిగాని దీనియందొక విశేష మేదియుఁ గాన్పింపలేదు. ఇట్టి కథలను వేడుక కథలు (Ramances or Romantic stories) అని ఐరోపాదేశీయులు పిలుతురు. అయినను వారి కథలకును, మనకథలకు నితివృత్తమందుఁ గొంతభేదము గలదు.

వారి కథలలో సాధారణముగ నొకయోధుఁడు (Knight) దీన జనరక్షార్థమై దేశమందుఁ దిరుగుచు నొకానొక యరణ్యమున వార్తరవమును వినును. అది యేమని పరికించుటకుఁబోవ నొకయువతీలలామ యొకానొక ముష్కరునిచే బాధలనొందుచు రక్షణముకొఱకు నేడ్చుచున్నట్లు కనుఁగొనును. అంత నాయోధుఁ డామోటు మానిసితో యుద్ధముజేసి వానిని జంపి యా కన్యకను విడిపించును. తరువాత నామెకు రక్షకభటుఁడుగా నుండుటకుఁ బ్రతిజ్ఞఁజేసికొనును. ఆమె చిక్కులలోఁబడి నప్పుడెల్ల నామెను దప్పించును. అతఁడు కొన్ని యుపద్రవములలోఁ దగుల్కొన నామెయు నాతనిని విడి

పించును. ఇట్లు భయులు ప్రేమపరీక్షలలోన చంచలులుగా నిలువఁబడి తుదకుఁ బరిణయముఁ జేసికొందురు. ఇటువంటి రసోల్లసితకథ లైరోపా దేశములందలి పూర్వపు వాఙ్మయములలో వేలకువే లున్నవి.

మన దేశమందలి రసోల్లసితకథలు కొంత వేఱుగా నుండును. ఒక రాజకుమారుఁడు వేఁటనిమిత్తముగా గాని, విలాసార్థముగాఁగాని యొక యడవికిఁబోయి యచ్చట నొకసరోవరము చెంత విశ్రమింప నా కొలనిలో స్నానము చేయుచున్న యొక సుందరాంగినిజూచి తటాలున మోహపరవశుఁడగును. ఆమెయు నారాజకొమరునిఁ జూడఁగనే మదనుని వాఁడితూపులకు గుఱియగును. అంత నామె చెలికత్తె యానూతన పురుషుని దగ్గఱజేరి, వృత్తాంత మంతయుఁ దెలిసికొని తన చెలికిఁ జెప్పును. ఆరాకొమరుని నర్మసఖుఁడుగూడ నత్తరుణియొద్దకుఁ బోయి విరహిణిగానుండుటఁ జూచి యామెయుదంత మంతయుఁ దన స్నేహితునకు నివేదించును. ఇట్లిరువురి పరస్పరానురాగము నిశ్చితమైనతరువాత రాజకన్య తండ్రి యారాజకుమారునితండ్రికిఁ బెండ్లిసందేశముఁ బంపును. తరువాత రాజకుమారుఁడు బంధుమిత్రసహితముగాఁ బెండ్లికొమార్త పట్టణమునకుఁ బోయి శాస్త్రోక్తముగ నామెను వివాహమాడి తనపురమునకుఁ దెచ్చుకొనును. అచ్చట నూతనదంపతులు సుఖముగానుండి పుత్రీపుత్రులంగని వృద్ధి నొందుదురు. ఇదియే సామాన్యముగ మనదేశమందలి రసవిలాసకథ యాకృతి.

ప్రస్తుతము రాజశేఖరచరిత్రలోనికథ దీనికిఁ గూచా తప్పకుండ సరిపోవుచున్నది. కావున నీకథయందుఁ బ్రత్యేకముగఁ బేర్కొనఁదగ్గ విశేషము లేవియుఁ గానరావు. ఈకథ నీకవి నూతనముగాఁ గల్పించినను బ్రశంసాపాత్ర మగునంశములు గోచరింపవు. మనదేశమందలి

కాశీమజిలీ కథలు, కథాసరిత్సాగరములోనికథలు కొంచెము మెచ్చు తక్కువగ నీలాగేయున్నవి.

కాని, యితివృత్తములోఁ జమత్కృతి లేకపోయినను గథానిర్మాణములో నేమైనను గొప్పవిశేష మున్నదియా యని ప్రశ్నింపవచ్చును. దానికి సమాధాన మరయుదము. ఇతరకవుల కల్పనయందుకంటె నీతని యొక్క కల్పనమం దొండు రెం డద్భుతవిశేషములు గానఁబడుచున్నవి. అవి యేవన:—కథాకల్పనమందలి యౌచితియుఁ బరిమితియు. ఈమహాకవియందలి యౌచితీపరిమితిజ్ఞానము సామాన్యముగ ననితరకవిదృశ్యమని నాతలంపు. ఈతనికల్పనలయందు విపులీకరణముకంటె సంయమన మెక్కుడుగాఁ జూపట్టును. మహాబుద్ధిశాలి యగు నీకవి తనప్రతిభను నియమనిగళములలో నిమిడ్చి విశృంఖల వ్యాపారములలో విహరింపనీయక నిరోధించుటయే యొక గొప్పవిశేషము. ఇదియే నిజమైనకళాభిజ్ఞుని ముఖ్యలక్షణము. ఈలక్షణ మీకవియందు విస్ఫుటముగా గోచరించుచున్నది. రసమందును, నీతియందును నౌచితియు, వర్ణనములయందలి పరిమితియు నీగ్రంథమం దన్నితావులఁ జూడనగును. కావున నిమ్మహాకవి రెండువిధముల సమర్థుఁడు. కవితాశిల్పములోఁ బ్రత్యవయవమును యథావిధిముగాఁ గుదుర్చుకొనుటయు రసాద్యలంక్రియలలో నౌచితీపరిజ్ఞానము నకు దోసిలి యొగ్గుటయు నీయనయందు ముఖ్యలక్షణములు.

ఈగ్రంథమును కవికర్ణరసాయనముతోను, వసుచరిత్రతోను సరిచూచినయెడల మనకు ముఖ్యముగ రెండుసంగతులు స్ఫురించును. ఈగ్రంథమందలి కథయు, నారెండుగ్రంథముల కథలు నితివృత్తభాగమున సమానముగానే యున్నవి. వానియందలి కథాశరీరము దీనికంటె

నెంతమాత్రముఁ బెద్దది కాదు. అటులయినను నీకావ్యముకంటె నవి రెండును సుమారు రెండింతలుగాఁ బెంచి వ్రాయఁబడినవి. ఈపెంపు కథేతివృత్తములలోని దైర్ఘ్యమునఁ గాక కేవలము వర్ణనలయందలి దైర్ఘ్యమువలనఁ గలిగిన దని సవిమర్శముగాఁ జూచినఁ దెలియఁగలదు. కాని, మల్లనకవి ప్రబంధనిర్ణీతములైనఁ వర్ణన లన్నిటినిఁ జేయలేదా యని యోచించినను నీచిన్నగ్రంథమందు సైత మష్టాదశవర్ణనములు యథావిధిగా నున్నవని తెలియవచ్చుచున్నది. కావున వలయువర్ణన లన్నిటినిఁ జేసియుఁ గథాప్రణాళిక కేలోటును సోకనీయక, నవనవో న్మేషముగా రచించియు, నీగ్రంథమును వానికంటె సగముపాలులోఁ బూర్తిగావించెను. ఇట్టి పరిమితిజ్ఞానచోదితమైన సంయమన మీకవి యందు మొదటివిశేషము.

ఇంక రెండవవిశేష మౌచితీజ్ఞాన మని చెప్పితినిగదా. అది రస మందును, నీతియందును బ్రత్యేకముగాఁ గాన్పించుచున్నది. ఈకవీశ్వ రుని శృంగారవర్ణనము లెంతసుశ్లీలముగాను, లజ్జాయుతముగాను నున్న వో యాయాఘట్టములఁ జదివిన స్పష్టమగును. పెద్దనాదులవలె వెఱ్ఱి వెఱ్ఱికల్పనలను గాని, విపరీతచేష్టితములను గాని చేర్చక నాయికా నాయకుల శృంగారాభివర్ణన మెంతయో మర్యాదాభావములతో నలంకరించినాఁడు. తుదకు నాయికానాయకులు వివాహానంతరము కేళీగృహమునఁ బ్రవేశించిన తరువాత దెర దింపివేసినాఁడు. పెద్దన్న, నృసింహకవి, రామరాజభూషణుఁడు, పింగళి సూరన్న మున్నగు మహా కవులవలె తెరమఱుఁగున జరుగవలసిన క్రియాకలాప మంతయు బట్ట బయలుగాఁ జూపలేదు. కృష్ణదేవరాయలకాలములో శృంగారవిషయ మందింతనియమము బాటించుట కెంత ధైర్యశాలియుఁ నిష్ఠాగరిష్ఠుఁడు నై యుండవలయునో యోచింపవలయును. కాబట్టి కథాశరీరమున

జీవగ్రంథులవలె నున్నవర్ణన విషయములలోను, రసాదినియమముల లోను మల్లనకవి యత్యద్భుతమైన వివేకమును జూపి కావ్యశిల్పమున నసదృశస్వాతంత్ర్యముఁ గనఁబఱిచినాఁడు.

కథాకథనము సామాన్యముగా నున్నది. కాని, యెక్కువ నైపుణ్యముఁ జూపుచుండుట లేదు. కథా సందర్భములలో నీకవి సంధానించిన భావములుగూడ సర్వసాధారణములే. అట్లయినను గథాప్రణాళిక రుచిహీనముగా నుండక, నవనవోన్మేష రుచిరముగా నుండును. దీనికిఁ గారణము :—ఈకవి విషయములను నిరర్థకముగాఁ బెంచకుండుటయు వర్ణనలయందు ననవసర శబ్దవైచిత్ర్యముగాని యస్థాన విషయప్రవేశముగాని చేయకుండుటయే. కథ చక్కఁగ సాగుచున్న చొక్కపు తీఁగవలె మెఱుపు లీనుచు వడివడి నడచుచుండును. ప్రతి సందర్భమున నైసర్గిక భావములే కదురుచుండును. హృదయమునఁ బుట్టి సరసభావములు ముకురమందు ముఖము ప్రతిబింబించినట్లు పద్యములందు సులభముగా గోచరించుచుండును ఈ మహాకవి బుద్ధియందు కవిత్వము నిసర్గజన్యమైన కళగా నున్నది గాని మనన్పురు పిసికి, పిండి, యోచ్చి, కార్చినరసమునుండి పుట్టిన పద్యబంధము గాదని తెలియుచున్నది.

ఇతివృత్తసంఘటనము చాలఁ బొందికగాను, సరళముగాను జేయఁబడినది. మానవప్రకృతికి మించిన కార్యసంచయముఁ జూపఁబడ లేదు. మునికుమారికథ హృదయశకలమువలె నిసర్గభావోన్మీలనముఁ జూపుచున్నది. లతాకనకమంజరుల కథగూడ నట్లె యుండఁదగినదియే. కాని, నిర్హేతుకముగా బ్రాహ్మణముని తపోభంగము ముడిపెట్టుటచేఁ గొంత సందర్భౌచిత్యము తగ్గినది. ఆఁబోతులు పోట్లాడి లేఁగదూడ మీఁదఁబడినట్లు వీరిద్దఱును, బుప్పగుచ్ఛముకొఱకుఁ బెనగులాడి దూర

ముగఁ దపమాచరించుచున్న యరుణునిమీఁదఁ దమమోహనవిలాసము లఁ బ్రయోగింప నుద్దేశించుటకుఁ దగినకారణము కవి ముందుగఁజూప లేదు. ఈయతు కసంభావ్యముగానున్నది. శాపముకొఱకుఁ దెచ్చిపెట్టిన సంగతి కాని సహజమైన కారణము గలదిగా నుండలేదు. కాంతిమతీ రాజశేఖరుల ప్రణయకథ 'మొత్తముమీఁద నత్యుత్తగాఁ గూర్పఁబడి నది. అయినను దీనియందును గొన్ని దోసఁగులు గాననగును. కాంతి మతి స్వయముగాఁ దనచెలికత్తెను దనప్రియునియొద్దకుఁ బంపుట యను చితమని తోఁచుచున్నది. పూర్వకవు లిట్లు నాయికకు స్వాతంత్ర్య మిచ్చి యుండలేదు. తన ప్రియవయస్య తన విరహబాధను జూచి యోర్వలేక స్వయముగా దౌత్యమునకుఁ బోవుటయో లేక నాయిక తలిదండ్రులు తమప్రియతనూజ విరహతాపశమనముకొఱకు రాజ కుమారునియొద్దకు సందేశముఁ బంపుటయో యున్నదిగాని యీ గంథమం దున్నట్లు నాయిక స్వయముగా నాయకుని యొద్దకుఁ జెలి కత్తెనుబంపి తన హృదయ నిర్వేద నివేదనముఁ జేసికొనుట యపూ ర్వము, ఇట్టివి స్వల్పదోషములు. మొత్తముమీఁదఁ గథాకల్పనము మనోహరముగాను, స్వాభావికముగానుఁ నుచితజ్ఞముగానుండి సర్వత్ర రసవంతముగా నున్నది.

—♦ శైలి ♦—

కథాసంవిధానముకంటె నీకావ్యమందలి కవిత్వశైలి యెక్కువ రమణీయముగా నుండి, యీ మహాకవి కెక్కువ ప్రతిష్ఠఁ గలుగఁజేయు చున్నది. ఈతనిశైలి చాలఁ గోమలముగాను, మంజులముగాను, శ్రవణ పేయముగా నుండును. పదగుంఫనము జాళువారి చక్కని రుచులను బుట్టించుచుండును. కమనీయము లగుపలుకులను గ్రుచ్చుటలో నీకవికి

సమానమైనవాఁ డాకాలమున ముక్కుతిమ్మన్న తప్ప మఱియొకఁడు గానరాఁడు.

క. చెప్పఁదగుఁ గవితరసముల్
చిప్పిల నప్పప్ప బళిబళీ యన ; లేదా
యొప్పదుఁ జేయకయుండుట
యొప్పఁజుమీ సుకవి యెంతయుచితజ్ఞుఁ డౌనో!

అని యాతఁడు తన కావ్యమునకుఁ బ్రరోచనగాఁ జెప్పికొనెను. తాను జెప్పిన మాటలు తనకుఁ జక్కఁగా వర్తించునట్లు కవిత్వమును జెప్పి ప్రతిపద్యమునను రసము చిప్పిలుచుండునట్లు చేసెను. ఈ రసార్ద్రత చాలవఱకు శబ్దసాధిత:మైనను గొన్నిపట్టుల నైసర్గిక భావసంజనితమై యొప్పుచున్నది. కథామార్గవశమునఁ గలిగిన ప్రతి సందర్భమందును దత్తదుచితమైన భావములను స్ఫురణకుఁ దెచ్చికొని వానిని మృదు మధుర శబ్దజాలములఁ దొడిగి, వీనులకు విందగు నట్లు నాతి మాత్రముగ విస్తరించి, కావ్యమునంతను మిగులఁ బొందికగను, నిమిడి కగను రచించెను. కవిత్వమందు ధారాశుద్ధి యెక్కువ. పెద్దనయందలి పెళపెళధ్వని ఝణంకారములు లేవు. నృసింహాకవి యందలి గడుసు పోకడలు గాన్పింపవు. ముక్కు తిమ్మన్నయందలి పలుకుల నెరతనంపుఁ గిటుకులు గానరావు. అట్లయినను మల్లనకవిత్వము వీరికబ్బములకు వెనుదీయక యాకవివరులతో సమానగౌరవముఁ దెచ్చుచున్నది. దానికిఁ గారణములు ధారాశుచిత్వము, పదలాలిత్యము, భావసార శ్యము, రసార్ద్రత. శబ్దాడంబరముకొఱకును, శబ్దచమత్కృతికొఱకును నీకవి యెన్నఁడుఁ బెనఁగులాడలేదు. శ్లేషయమకాదులకట్టు, కన్నెత్తి చూడలేదు. పెద్దసమాసములతోఁ బద్యములను నింపుటకుఁ బ్రయ త్నింపలేదు. రసనిరూపణమే ముఖ్యకర్తవ్యమని యోజించుకొని

నాఁడు. కావున నీప్రబంధమం దేపద్యముఁ జదివినను వెంటనే యందలిభావము హృదయంగమ మగుచున్నది. రసాస్వాదనమున కంతరాయము లెచ్చటను కలుగనీయలేదు. కథయంతయు నరఁటిపండొలిచినట్లు సుబోధ్యమై సుగ్రాహ్యమై హృదయాహ్లాదముఁ గలుగఁజేయుచున్నది.

పుత్త్రునికలిమికిఁ దలిదండ్రులు బొందెడియానంద మెట్లు వర్ణింపఁ బడినదో చూడుఁడు:—

ఉ. రంగసుకంటి నెమ్మొగము సక్కటికిం దూలఁగఁబుట్టు వెంట్రుకల్
కెందలిరాకుఁ బాదములఁ గీల్కొనఁ జేసినయట్టి చిన్నికెఁ
డంకెలు గల్లుగల్లు మన నాడుచు నల్లన చేరవచ్చు నా
ముందఱ నాడ నెన్నఁడొకొ ముద్దియ ముద్దుగుమారుఁ గాంచుటల్.

ఈ విషయమునే నృసింహాకవి మఱింత గడుసుగ నెట్లు వెంచెనో చూడుఁడు:—

ఉ. ముంగిట నాడు పుత్త్రుఁ డతిమోదమునం దవు దౌలఁ గాంచి తే
డ్కం గరయుగ్మ మెత్తి చిఱుగంతులతో వెడనవ్వుతోడ డా
యంగఁ జెలంగి యెత్తికొని యక్కునఁ జక్కఁగఁ జేర్చి ముద్దుమో
మం గమియూఁగ ముద్దిడుట ముజ్జగ మేలుటగాక యుండునే.

మంథరనగరవర్ణ మీా కవియందును, శొద్దనయందును సరి పోల్చి చూచిన నీ యిరువురి శైలీభేదము తెలియఁగలదు. మల్లనయందలి మందయాన మణిమంజీర నిక్వాణమును, నల్లసానివాని ఘనాఘనగర్జిత గంభీర నిర్ఘోషమును విశదముగాఁ గన్పట్టుచున్నవి.

సీ. వామదేవునిమాళి వాడనిక్రొవ్విరిఁ
బూజగావించిన పుణ్యుఁ డితఁడు

సకలామరశ్రేణి సంప్రీతిఁ బొందంగ
దాన మిచ్చిన మహాధర్మి యితఁడు
తులసిఁ గల్పించి మర్త్యులఁ బావనంబుగఁ
జేసిన యుపకారశీలి యితఁడు
దేవర్షులకుఁ గామధేనువుఁ గలిగించి
తలఁపు లీడేర్చిన ధన్యుఁ డితఁడు

పాపతతిదాఁటఁ దగ్చు నిర్బంధమునకు
నోర్చి త్రిప్పట నొందిన యుత్తముండు
ఇతఁడు సర్వప్రదానైకహేతు వనుట
గలశవార్ధికిఁ గల్పనాగౌరవంబు.

సీ. జలధికన్యాపరాజాచరిమాంగగృహమేధి
భోగివేష్టనరేఖఁ బోలుచుఁబాఱ
కులములోఁ దరితీపు గలిగి మించిన మేటి
మైనాకునోరసిన మొగాటీఁడు
తొలువేలుపుల వేలుపులపసల్ గనువాఁడు
కడలిరాయల లోఁతు గన్నగబ్బి
సురరాజునకుఁ బాండుకటిఁ జేర్చుమగకాఁడు
కల్పకంబులపంట కమ్మతీఁడు

గీ. ఔ మథితసుధాధౌతకటకజాత
చంపకవనప్రకంపనాకంపవిసర
దళముముఖరవమధుకరముఖరశిఖర
నందనసమందిరం బగు మందరంబు.

(మనుచరిత్ర)

భావములయం దద్భుతకల్పనా వైచిత్ర్యము గాని, భావనా శక్తియందు నిర్భయాఖర్వగర్వసంచార విహారగతులు గాని కన్పడవు. వర్ణనలు కృష్ణరాయ పెద్దనల యత్యధికలోకజ్ఞానసంపత్తిని జూపింపవు

ఏవేవి కొఱవడినను సమ్మోహనశక్తిగల భాషామాధుర్య మన్నిటిని గప్పి, యానందపారవశ్యముఁ గలుగఁజేయుచుండును. మచ్చున కీమూఁడు పద్యములును జేర్చితిని.

ఉ. పుత్తడిబొమ్మయో చిలుకబోదయొ కెంజిగురాకుగుత్తియో
ముత్తెపుఁగోవయో మదనమోహనబాణమొ నా వనీవిహా
రాత్తపులీల సఖీజనసహస్రము గొల్వఁగ వచ్చిపోయె నేఁ
డిత్తఱి నొక్కటి జిత్తరి యహీనవచోరచనావిశారదా!

ఉ. ప్రన్ననిపాదముల్ చిలుకవారినఁ గండెడు మేనుదీఁగయుఁ
వెన్నెలవాఱునెమ్మొగము నిద్దపుముద్దుమెఱుంగుఁ జెక్కులుం
గ్రొన్నెలవంటి నెన్నుదురుఁ గోమలబాహుమృణాలయుగ్మముం
గన్నులఁగట్టినట్లు పొడఁగానఁగనయ్యెడు నాకు నెచ్చెలీ!

గీ. అల్లనల్లన సతి నడయాడ నేని
కలికిపలుకుల వాల్గంటి పలికెనేని
యంచలంచల వచ్చురాయంచకదుపు
కూడ నేతెంచుఁ గీరంపుఁ గొదమపదువు.

శా. కేలం దామరక్రొవ్విరిన్ బిరబిరన్ గేలీగతిం ద్రిప్పుచున్
వాలారుం గొనగోళ్ళ ఘర్మకణికా వ్రాతంబు పోవీటుచుం
గ్రాలుంగన్నుల ముద్దులేనగవు విఱుర్పన్ ఱెప్పలల్లార్పక
వ్రాలుంగంటి నను గనుంగొనిన భావం బెన్నఁడుం బాయునే.

మహాకాళిని వర్ణించుటలో నామె భయంకర మూర్తిత్వముఁ జూపక మనోజ్ఞాకృతిని వర్ణించిన పద్యము కడుంగడు శ్లాఘనీయము. ఇది యీ కవీశ్వరుని భావనాసౌకుమార్యమునకు గొప్పదృష్టాంతము.

సీ. కొప్పుపైనొప్పెడు కొదమచంద్రునితోడఁ
కస్తూరికాతిలకంబుతోడ

సీమంతవిన్యస్తసిందూరరజముతోఁ
గొత్తము త్రిప్పుఁజేర్చుకట్టుతోఁ
దళితళ మను దంతతాటంకములతోడ
రమణీయనాగహారములతోడ
గల్లుగల్లను రత్నకంకణంబులతోడ
జిలుగైన చెంగావి వలువతోడ

ముగ్ధమోహనదేనవ్వు తొలుకతోఁ
జల్లచూపునఁ గనుదాసంబుతోడ
శాంతరూపంబుఁ గైకొన్న శంభురాణి
యమ్మహాకాళి ప్రత్యక్ష మయ్యె నపుడు.

ఆ కాలపు కవీశ్వరుల యన్యోన్యానుకరణసామనస్యమునకు నిదర్శనముగా వారుపయోగించిన పక్షిమాతల ప్రజ్ఞావర్ణనములఁ దిలకింపుఁడు.

1. శ్రీనాథుఁడు:—

మ. స్వావాచాస్యనటీసమాకృతశాస్త్రగ్రంథసందర్భముల్
పరిశీలించినవాఁడ దంపతుల తత్ప్రాగంతు పారశ్యముల్
మఱి చెంబొప్పఁగ మంధమంత్రగమనంబుల్ సేగ్రదు స్వేదనీ
శ్వాసశుద్ధాంతవిలంబినీజనులకున్ సంపూర్ణసంప్రాసనా!

వ. భావినీజనంబులకు భావభవదివ్యజ్ఞానవిశ్వాసముద్రానిక్షేపభూమినై యుండుదుఁ; శిష్యగతిమాత్రంబుగాఁ దలంపవలదు. వినంచితవనకవులవిన్నత విధశాస్త్రవాసనాపూర్ణకర్ణుండనైనయేను.

2. సూరన్న:—

చ. నలినజురాణివాస మొకవాఁడు ననుం దనచేతఁబ్రోదిరా
చిలుకను వాడుకుం గవిత చెప్పఁగఁ దా నియమించి యుంచు నా

పలుకులఁ గొంత వాసిఁ గని భావమునం గడు మెచ్చు మన్న ఖాం
డలమున నాదుటెక్కు నులిచక్కఁగ దువ్వుచు గారవించుచున్.

వ. ప్రబలములైన కౌతుకకృపారసవత్సలతాదరంబులన్
గబళితచిత్తయై యప్పుడు నా కుపమాతిశయోక్తికామధే
ను బిరుద మిచ్చి తళ్లిఖితనూపురము న్నవరత్నఖచిత యా
స్యాబల మదంఘ్రిఁ దాఁ దొడిగె నాబిరుదం బిది చూడుమేర్పడన్.

శా. కాణాదంబును గౌతమీయమును సాంఖ్యంబున్ భుజంగాగ్రణీ
వాణీమార్గము జైమినీయమతమున్ వ్యాసోక్తశాస్త్రంబు వ
క్కాణించెం గడుఁ బూర్వపక్షములు శంకం బెంచుచు న్నెంచి యు
క్తిప్రౌఢిఁ దిరస్కరించుచుం దుదన్ సిద్ధాంతము ల్నిల్పుమున్.

3. మల్లన్న :—

శా. రామక్ష్మాధవపైంధవాధిపకుమారా సింగభూపాల న
న్నే మో కా మదిలోఁ దలంపకు వచోహేవాకకాకోదర
స్వామి న్నన్నుఁ ద్రికాలవేది యని భాషాదేవి దీవించె నా
రామారత్నము చేతిగా విలుక నేర్పెన్ నేర్చితిన్ సర్వమున్

శా. వారింతున్ బహువేదశాస్త్రకలనాదైగ్యాత్మసంసిద్ధి న
వ్వేదవ్యాసులతోడనైన మది సంవీక్షించి యెచ్చోట నేఁ
గాదన్నన్ మఱి నిర్వహింపఁగ నశక్యం బేరికిన్ మద్వచ
శ్శ్రీదాంపత్యము నాకె నాకె యనుచో సిగ్గయ్యెడున్ భూవరా.

ఇట్టి వర్ణనావిషయములలోను కల్పనావిషయములలోను శ్రీకృష్ణదేవరాయలకాలపుఁ గవులకు శ్రీనాథుని శృంగారనైషధము మేలుబంతి యైనది. దానియందలి క్రమమును సామాన్యముగఁ దప్పిన వారు లేరు.

—♦ ర స ము— నీ తి ♦—

ఈప్రబంధమందలి శృంగారరసమునుగుఱించియు, నీతివివేకమును గుఱించియు వెనుకటిభాగములోఁ గొంతవఱకుఁ జెప్పఁబడినది. ఆకాలమందలి యితరమహాకవులవలె నీతఁడును జేసినశృంగారరసవర్ణనలుద్రేకపూరితములై యుండక యౌచిత్యమర్యాదలలో నిమిడియున్నవి. శృంగారరసవిషయములో నీతని యుచితజ్ఞతను నుద్వేగనిగ్రహమును జూపునట్టి యీక్రిందిపద్య. మీకవితల్లజునిచిత్తశుద్ధికి నిదర్శనముగా నూహింపవచ్చును.

క. తనసగరకరిణి నప్రౌఢ
జ్జనపతినందనుఁడు గేళిసౌధస్థితిపై
వనితామణిఁ దలపోయుచు
ననువేలదృఢానురాగుఁడైయుండుతఱిన్.

ఇందు నాయకుఁడగు రాజశేఖరునిప్రేమానురాగమును వర్ణించుచు నాయనురాగము దృఢముగా నుండియు, ననువేలముగా నున్నదియేగాని, యుద్వేలముగా నుండలే దని, యీచిన్నిమాటలోఁ గవితన శృంగారరసనిరూపణ విధానరహస్య మంతయుఁ దెలియఁజెప్పెను. ఈకావ్యమందలి శృంగారరసము స్త్రీపురుషులును, బాలబాలికలును గూడ సిగ్గుఁబొంద నవసరములేకుండఁ జదువఁదగినంత మర్యాదయుతముగ నీగ్రంథమే ప్రశస్తమని నిరాక్షేపణముగాఁ జెప్పవచ్చును.

“అనౌచిత్యాదృతే నాన్య ద్రసభంగస్య కారణం”

అని క్షేమేంద్రకవి చెప్పినాఁడు గదా! ఆసూక్తికిది తార్కాణము. అట్లయినను నొకచోటమాత్ర మీకవి యనౌచిత్యదోషమునకుఁ దావిచ్చె నని చెప్ప సాహసించుచున్నాను.

వామనభట్టబాణుఁడు దాను రచించిన పార్వతీపరిణయ మను సంస్కృతనాటకములో హిమవంతుఁడు తనభార్య యగు మేనకతోఁ గూఁతు రగుపార్వతినిగూర్చి :—

"ఆభోగశాలికుచకుట్మల మాయతాక్ష్యాః
వక్షోవకాశ మభివాంఛతి సన్నివేష్టుం
అప్యస్తినాస్తి వచసాం విషయేవలగ్నే
తస్మిన్ భవతి కాచన రోమరేఖా "

అనినట్లే యీగ్రంథమందును సింధురాజు తనకుమార్తయగు కాంతిమతి యౌవనసౌందర్యము విలోకించి రోమాంచముఁ బొందిన ట్లభివర్ణింపఁబడినది.

శా. ఆరీతిన్ సఖు లాయ్యెడన్ వసుధాధ్యక్షుండు తా నక్కుమా
రీరత్నం బతిమానమానసదృఢప్రీతిన్ విలోకించి పై
పై రోమాంచము లంకురించుకములై ప్రాపింపఁ జెల్వొప్పె జం
ఘారాతిప్రథమానవైభవకళాహంకారసంక్రాంతుఁడై.

(రాజశేఖర, ఆ 3.)

ఇందు తండ్రిపొందిన గగుర్పాటు హర్షపులకాంకుర మైనను నాసందర్భమున నట్లభివర్ణించుట యనుచిత మనియు, నప్రశస్తమని యు నా తలంపు.

శృంగారరసమును మృదులముగాఁ బోషించినట్లు తక్కినరసములను నాయాపట్టుల సహజోపజ్ఞతో నీకవివరుఁడు నిరూపించినాఁడు. భానుమతీహరణవిషయమునఁ గరుణారసమును, యోగినీవృత్తాంతమున శాంతరసమును, విశంకటదైత్యభంజనమున వీరరసమును సజీవముగా వర్ణించి తనరచనానైపుణిని వికసింపఁజేసెను. కావున నేయేభాగములు జదివినను నాయాసందర్భముల నుచితమైనరసము చిప్పిలి తాను గ్రంథా

దని చేసినప్రతిజ్ఞ నీమహాకవి నిర్వహించుకొనినట్లు నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

— ఏతత్కావ్యప్రాశస్త్యము —

శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానమం దున్న ప్రశస్తకవులలో మాదయ్యగారిమల్లన్న యొకఁడని గ్రంథస్థము లగునాధారములం బట్టియుఁ బండితసంప్రదాయగాథలనుబట్టియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈతఁడు పెద్దన, తిమ్మనలతో సమానమైన కవిగానే యన్నిస్థలములలోను వర్ణింపఁబడినాఁడు. కుమారధూర్జటి రచించిన కృష్ణరాయవిజయము లోనను, శ్రీకృష్ణరాయజీవితచరిత్రమైన-రామవాచకములోనుగూడ మల్లనకవి పెద్దన, తిమ్మనలతోఁ గలిపి ప్రశంసింపఁబడినాఁడని ప్రథమములోనే చెప్పితిని. కాఁబట్టి పూర్వకాలమునుండియు నీకవికి నామహాకవులతో పాటుస్థాన మీయఁబడినది. ఇట్టియగ్రస్థానమున కీయన యెంతయు నర్హుఁడనియే తలంపవలసియున్నది. పెద్దన, తిమ్మనలతోనైనను, నా కాలపుటితరమహాకవులతో నయినను, నీతని పరిపోల్చినయెడలఁ గొన్ని కొన్ని విషయముల నీతఁడు తగ్గుచున్నను, మఱికొన్నిటియందు వారి కంటె నధికుఁడనియే చెప్పవచ్చును. పెద్దనవలె నిస్తులమగు ప్రతిభాగాంభీర్యములం జూపకున్నను, నాతనికంటె నెక్కువైన మృదులమంజులభాషలతోఁ గావ్యము నలరింపఁగలిగెను. ముక్కుతిమ్మనవలె ముద్దులొల్కు పాత్రసంభాషణములం జేయలేకపోయినను నాతనితో సమానముగఁ బదలాలిత్యరసనిరూపణలం జేయఁగల దిట్ట యని యనిపించుకొనియెను. ఇంక నా కాలపు టితరమహాకవు లగు నృసింహుఁడు, ధూర్జటి, కృష్ణరాయలు మున్నగువారికంటెఁ గవితామాధుర్యమునకుఁ బరిపోషకమైన భాషాసౌకుమార్యమున మిన్న యని చెప్పుటకు సంశయింపనక్కఱలేదు.

ఈవిధముగ వారికంటె నెక్కువతక్కువలలో సమానముగా నుండియు నొకవిషయములో వారిలోఁ గొందఱికంటె నెక్కువగాఁ బరిగణింపఁదగియున్నాఁ డని వెనుక సూచించితిని. అది యే దన: రసౌచిత్యము. అనఁగా శృంగారమును, నీతిని జక్కఁగా మేళవించి బాలబాలికలైనను జదువుటకు సిగ్గుపడ నవసరము లేకుండ నౌచిత్యమును బాటించి గ్రంథము నామూలాగ్రముగా రచియించెను; ఈవిషయమునఁ గృష్ణరాయలును, ముక్కుతిమ్మన్నయు నీతనిదరి నుండఁదగి యున్నను, దక్కినవా రందఱు దూరముగా నుండవలసినవారే. ఇదియ యీకవీశ్వరునియందలి ముఖ్యవిశేషము. ఋష్యాశ్రమశృంగారమున దగ్గుబల్లి దుగ్గనకవి రచితమైన నాసికేతోపాఖ్యాన మెంతవర్ణనాతీత మగు ప్రాశస్త్యము నొందినదో, యట్లె రాజాంతఃపురశృంగారమున నీకవియు నంతయసమానరసౌచిత్యముఁ జూపుటచే నీరాజశేఖరచరిత్రమును నసాధారణగౌరవము నొందఁదగియున్నది.

కావున నీకవిపుంగవుఁడు మహాకవి యనఁబడుటకుఁ దగినవాఁడై యాతనిగ్రంథము మనయాంధ్రవాఙ్మయమున నున్న ప్రబంధరాజములలో నొకటి యని చెప్ప నర్హతగలదియై యున్నది.

మూడవ అధ్యాయము

ధూర్జటి—కాళహస్తిమాహాత్మ్యము.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానకవిపుంగవులలో నొకఁడగు ధూర్జటి 'కాళహస్తిమాహాత్మ్య' మను నొక మేలైన యాంధ్రప్రబంధమును రచించెను. ఆగ్రంథమును శ్రీకాళహస్తీశ్వరున కంకితము చేయుటచేతను, గ్రంథమందుఁ దనవంశవర్ణనము లేకపోవుటచేతను కవియొక్క కాలనిర్ణయము చేయుట కాధారము లెవ్వియును దానియందుఁ గానరావు. ఆగ్రంథమందలి యాశ్వాసాంతగద్యములలోఁ దన తల్లిదండ్రులపేళ్లను, తాను కాళహస్తీశ్వరునిభక్తుఁడ ననియు, భవపరాఙ్ముఖుఁడ ననియు మాత్రము చెప్పికొనెను. *

* ఇది శ్రీమత్కాళహస్తీశ్వరచరణకమలసేవాపరాయణ, సింగమరమానారాయణ జక్కయనారాయణ తనూభవ భవపరాఙ్ముఖ ధూర్జటిప్రణీతంబైన శ్రీకాళహస్తి మహాత్మ్యము'' అని యున్నది. ఇందు సింగమరమానారాయణ యనుపేరు తల్లిదనియు, జక్కయనారాయణ యనుపేరు తండ్రిదనియు నే నూహించుచున్నాను. 'సింగమ' యనియు 'రమా' యనియు నీరెండను స్త్రీవాచకములు. 'జక్కయ' యన్నది పురుషవాచకము. 'నారాయణ' శబ్దము రెండుపేళ్లతోను జేర్పఁబడినది. బహుశః, ధూర్జటికవి తురీయాశ్రమము స్వీకరించినతరువాత నీగ్రంథాంకితము చేసియుండుటచే విప్రసన్యాసులు సర్వము నారాయణనామోచ్చారణతో సంబంధింపఁజేయవలసిన ధర్మముగానఁ దనపూర్వాశ్రమ మాతాపితృలనామములకు నారాయణ శబ్దముఁ జేర్చియుండవచ్చును. ఈ యూహకు 'భవపరాఙ్ముఖ' యనువాక్యము మఱింత బలముగా నున్నది. ఈనాయూహ సరియైనదియో కాదో పండితులు నిర్ణయింతురుగాక!

ధూర్జటిరచించిన కావ్యములో తనజీవితమునకు సంబంధించిన దేశకాలవిషయము లేవియుఁ గాన్పింపకున్నను, అతనివంశస్థులు కొందఱువ్రాసిన గ్రంథములనుబట్టి యతనిగుఱించియు, నతనిగ్రంథమును గుఱించియుఁ గొన్నివిశేషములు తెలియవచ్చుచున్నవి. కుమారధూర్జటియను బిరుదనామము గలవేంకటార్యుఁడు 'కృష్ణరాయవిజయ'మను నొక చారిత్రకప్రబంధము రచించెను. ఆప్రబంధమందుఁ గవిధూర్జటి తనపెద్దతాత యనియు, నాతడు కృష్ణదేవరాయల విద్వాంస్సభయందుండె ననియు నిత్యాదివిషయములను దెల్పుచు నిట్లు వ్రాక్రుచ్చెను :—

సీ. నను భరద్వాజగోత్రుని నదాపస్తంబ
　　సూత్రుని బాంధవస్తోత్రపాత్రుఁ
బాకనాటార్వేలవంశప్రసిద్ధుని
　　ధూర్జటిపౌత్రు బంధురచరిత్రు
సద్గురుకారుణ్యసంప్రాప్తవిద్యావి
　　హారుని శ్రీ కాళహస్తినిలయు
చిత్రపనూనాంబికా శ్రీకరానుగ్రహా
　　సాదిత కవితారసజ్ఞహృదయు

సారరచనాధురీణుఁ గుమారధూర్జ
టిప్రధానాగ్రగణ్యుఁ బటీరహీర
మహితసత్కీర్తిఁ జాలియమాత్యపుత్రు
వేంకటార్యుని బిలిపించి వేడ్కనవియె.

చ. స్తుతమతి యైనయాంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కులకేల కల్గెనో
యతులితమాధురీమహిమ నా మును మీపెదతాత చాల స
న్నుతిఁ గనె గృష్ణరాయలమనోజ్ఞసభ న్వీను మీవు నట్ల మ
త్కృతబహుమానవైఖరులఁ గీర్తి వహింపుము ధాత్రిలోపలన్.

ఈకుమారధూర్జటిపుత్రుఁడైన లింగరాజకవియు కాళహస్తిమాహాత్మ్యమను మఱియొక్క ప్రబంధము రచించి తద్గ్రంధమున నీవంశాంశముల నుడివెను:—

సీ. శ్రీకాళహస్తిగౌరీనాథపదపద్మ
సద్భక్తియుక్తి నిశ్చలతఁ గాంచి
సారసుధాసారసరసోక్తిగుంఫనఁ
గాళహస్తిమహత్త్వకథ నొనర్చి
కృష్ణరాయకిరీటకీలితమణిగణా
ర్చితపదాబ్జద్వయశ్రీ వహించి
యాసేతుకాశీతటావనీఖ్యాత
సత్కీర్తివిస్ఫూర్తిఁ జాల వెలసి
ధరణిఁ జెలువొందె నేకవీశ్వరవతంస
రత్న మమ్మహనీయు ధూర్జటిసుకవీంద్రుఁ
దలఁతు జలనిధివీచికాకలకలాను
కారి ధూర్జటికవిత్వవాక్పటిమ గులుకఁ.

మఱియు:—

సీ. శ్రీకాళహస్తీశసేవనాన్వితచిత్త
చిత్తజాకార లక్ష్మీవిహార
రమణీయశీల భారద్వాజగోత్రప
విత్రయాపస్తంబసూత్రసహిత
ధూర్జటివంశాబ్ధిచంద్రకుమార
ధూర్జటినామవిస్ఫూర్జితాంక
సుతమతి వేంకటపతితనూభవ లింగ
రాజకులేంద్ర ధైర్యాచలేంద్ర

* * *

* * *

ఇంక నీయిరువురుకవులు వ్రాసిన కాళహస్తిమాహాత్మ్యప్రబంధ

ముల మాతృకాగ్రంథముల గుఱించి యీముఖ్య విషయములను విశద పఱచెదను,

క. విను కాళహస్తిమహిమం
బనుపమమై వెలయు మును షడధ్యాయికథన్
దనుఁగునఁ గావ్యముగ నొన
ర్చెను జెదఘూర్జటికవీంద్ర శేఖరుఁ డనఘా.

ఆ. బహుపురాణమథితభవ్యార్థ శివతత్వ,
సార మెల్ల నైక్యసరణిఁ బొదలి
జగతి శివరహస్యసంగ్రహ మను నితి
హాస మొనరు విబుధు లభినుతింప.

సీ. ఆయితిహాసంబునందలి యుత్తర
భాగంబునందు భాస్వన్ని రూఢిఁ
గాళహస్తిమహాత్మ్యకథ నూటయిర్వది
యధ్యాయములఁ జెలు వమరుచుండుఁ
దత్కథఁ దెనుఁగున ద్రాక్షరసోర్విక
పరిపాకవిస్ఫూర్తిఁ బరిఢవిల్లఁ
గృతి యొనర్పుము మదంకితముగ శ్రద్ధచ
నత్కృతిఁ బండితు లాదరింప.

*   *   *

*   *   *

లింగరాజుకుమారుఁ డగు వేంకటపతి యనుకవి రత్నావళి యన్నగు గ్రంథములను రచించి తనవంశసంబంధ మగువిషయములను గొన్నిటిని బొందుపఱచెను.

మ. పటు గంగాలహరీతరంగ సమశుంభ త్స్తోత్రతాంచత్కళా
ఘటనున్ బాదవినమ్రకృష్ణనగరాడ్గంభీర కోటీర వి
స్ఫుటరత్నద్యుతిపాటలీకృతపదాంభోజాతు సర్వజ్ఞుధూ
ర్జటినిం గొల్చెద నస్మదీయకులకర్తన్ భక్తిరంజిల్లఁగన్.

మ. ఘన గౌరీశకటాక్షలబ్ధకవితాగాంభీర్యసంతుష్ట భూ
జనరాడ్దత్త సువర్ణచేల మణిభూషాగ్రామపల్యంకికా
ఘనదంతావళఘోటకాది బహుసత్కార ప్రతిష్ఠాత్మ మ
జ్జనకున్ ధూర్జటిలింగరాజకవిరాజశ్రేష్ఠుఁ గీర్తించెదన్.

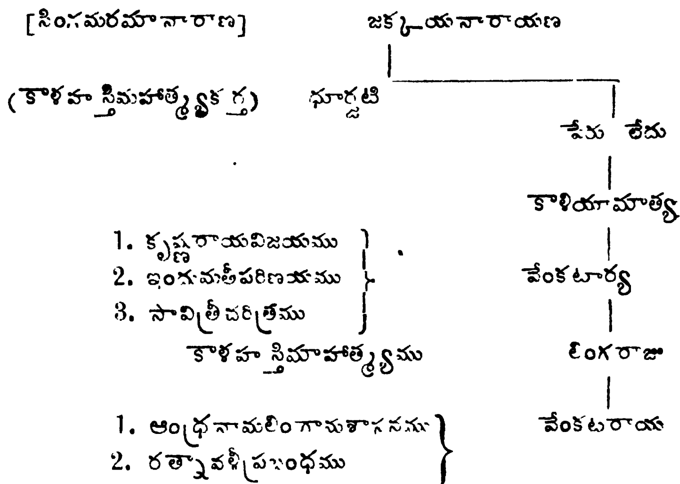
ఈగ్రంథాధారముల నన్నిటిని సమన్వయించి చూచిన నీప్రసిద్ధ వంశముయొక్క చరిత్ర మిట్లున్నది. మహాకవి యగు మొదటిధూర్జటి తనకవితాగౌరవముచే గొప్పప్రతిష్ఠ సంపాదించి తనకుటుంబము వారికి ధనధాన్యసమృద్ధి గల మనుగడఁ జేర్చి కూర్చినకతన తా నావంశమునకు మూలపురుషుఁడై తనపేరును తద్వంశీకులు వంశనామముగా ధరింప మొదలిడిరి. కావున నీవంశమునకు ధూర్జటి యను పౌరుష నామము నాఁటినుండి నేఁటివఱకును కాలానుగతముగా వచ్చుచున్నది. వీరు పాకనాటి యార్వేలబ్రాహ్మణులు. శ్రీకాళహస్తిపురనివాసులు భారద్వాజసగోత్రులు. ఆపస్తంబసూత్రులు. శ్రీకాళహస్తీశ్వరుని భక్తులు. ఆంధ్రగీర్వాణవిద్యలయం దధికప్రజ్ఞావంతులు. ఆంధ్రకవివృత్తి నవలంబించినవారు. కాళహస్తిప్రభువుల పోషణములోఁ జాల కాల ముండినవారు. ఆకారణమునఁ గాళహస్తి రాజులదర్బారులో నిప్పటికి ధూర్జటివారి కొక కవిస్థాన మీయఁబడియున్నది. *

ధూర్జటిమహాకవి తరువాత నాతనివంశస్థులు కొన్ని యుద్గ్రంథములు వ్రాసినకారణమున ధూర్జటివంశవృక్షము కొన్నితరములవఱకుఁ

---

* ధూర్జటివంశమువారు తెనుఁగుదేశములో ననేకచోట్ల నున్నారు. కవిధూర్జటినుండి సరాసరిగా నవతరించిన కుటుంబము నెల్లూరుజిల్లా వెంకటగిరి సంస్థానములోఁ జేరిన కారూరు, ధూర్జటి అమ్మపాలెము అను గ్రామములలో నిప్పటికి నున్నారు. కారూరు గ్రామకరణముగా నగు ధూర్జటి పిచ్చయ్యగారు తా మనుభవించుచున్న గ్రామమొఖాసాలు శ్రీకృష్ణదేవరాయలు మొదటి ధూర్జటికవికి ఇచ్చిన అగ్రహారములని చెప్పుచున్నారఁట.

గూర్చి చూచుట కవకాశము కలిగినది. దాని నిచ్చట విశదముగాఁ గనపఱచుచున్నాను.

ధూర్జటి కృష్ణరాయక్షితీంద్రుని యాస్థానమున కవియైయుండినట్లును, ఆతనిచే బహువిధములుగా బహూకృతుఁడైనట్లును తెలియవచ్చుచున్నది. 'కృష్ణరాయకిరీటకీలితమణిగణార్చితపదాబ్జద్వయ శ్రీనహించి'న వాఁడ నని ప్రపౌత్రుఁ డగు లింగరాజు చేసినవర్ణనమునఁ గొంత యతిశయోక్తి కలదని చెప్పవచ్చును. వీరవైష్ణవుఁ డగు కృష్ణరాయలు వీరశైవుఁ డగుధూర్జటికి సాష్టాంగదండప్రణామము లాచరించుట యసంభవ మేమో కాని యీమహాకవికి బహువిధసత్కారములు చేసినమాట వాస్తవము.

మహాకవిధూర్జటినిగుఱించి యొకానొకపండితగాథ కర్ణాకర్ణికగా వినవచ్చుచున్నది.

ఒకనాఁడు కృష్ణరాయభూధవుఁడు పేరోలగమున నుండి యీ కిందిసమస్య నిచ్చెనఁట.

"స్తుతమతి యైనయాంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కుల కేల కల్గెనో
యతులితమాధురీమహిమ"

ఈసమస్యను బూరించుటకుఁ దక్కినవారంఱు మిన్నకయుండఁగ కొంటెకవి యగు తెనాలి రామకృష్ణుఁడుమాత్రము లేచి యాశువుగా నీట్లు పూరించె నఁట !

చ. స్తుతమతి యైనయాంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కుల కేల కల్గెనో
యతులితమాధురీమహిమ ! హా తెలిసెన్ భువనైకమోహనో
ద్ధత సుకుమారవారవనితాజనతాఘనతాపహారి సంత
తత మధురాధరోదితసుధారసధారలు గ్రోలుటం జుమీ !

ఈసమస్యాప్రస్తావనము కేవలము కల్పితమని చెప్పుటకు వలను పడదు, ఏలయన: పౌత్రుఁ డగు కుమారధూర్జటి తన 'కృష్ణరాయవిజయము'న దీని నుదాహరించెను. ఆకవి సమస్యాభాగముమాత్రము సూచించి పూరణభాగమును వచింపలేదు. తనతాతయశస్సునకుఁ గళంకముగా నుండునని యూనెనో, మఱి యేకారణముననో చెప్ప సాహసింపలేము. మహాకవులకు వారవనితాసక్తి నారోపించుట మనవాఙ్మయమునఁ గ్రొత్త విషయము కాదు. శ్రీనాథుఁడు, పినవీరభద్రుఁడు మున్నగువారిట్టియారోపణములకుఁ బాల్పడిరి. శ్రీనాథుఁ డట్టిచాపల్యమునకు వశుఁడైనట్లు తనగ్రంథములవల్లనే ప్రకటించుకొనెను. కాన నాతనిగుఱించి మనము కాదని చెప్పలేకపోయినను పినవీరభద్రుఁడు, ధూర్జటి మున్నగు వారినిగుఱించి లోకములోఁ జాటఁబడిన వేశ్యాసంపర్కములు మహారసికులగు పండితవతంసులచేఁ గల్పింపఁబడిన వని యూహింపవచ్చును. ఈ విషయముగుఱించి యింతకంటె నెక్కువగాఁ జర్చించుట యనవసరము.

మహాకవిధూర్జటి గొప్పశివభక్తుఁడు. ఈతనిశివభక్తి నందితిమ్మన మాదయ్యగారి మల్లనల శివభక్తివలెఁగాదు. "శివాత్పరతరం నాస్తి"

యుని దృఢముగాను, నిర్భయముగాను నమ్మినవాఁడు. తనగ్రంథాదిని చేసిన దేవతాస్తవమున దక్షిణ కైలాసవాసుఁడగు శ్రీకాళహస్తీశ్వరుని గూర్చియు, నాతనిదేవేరి యగు జ్ఞానప్రసూనాంబికను గూర్చియు సంస్తవించుటయే గాక తదితర శైవగణాధిపతులను గూడఁ బ్రత్యేకముగా స్తుతించి శివేతరు లగుసరస్వతీబ్రహ్మలనైనను బేర్కొనఁడాయెను. ఇంక విష్ణునామస్మరణ మెట్లు పొసఁగును? అత్యంతపరమశివభక్తుఁడైనను, ఈమహాకవి విష్ణుసేవాపరుఁడైన కృష్ణదేవరాయల యాదరాభిమానములకుఁ బాత్రుఁడగుట యాచక్రవర్తియొక్క సర్వమతసహిష్ణుతను, ఉదారసౌహార్దమును వేనోళ్ళఁ జాటుచున్నది.

ధూర్జటి సంస్కృతాంధ్రములయందు సమాన మగుప్రజ్ఞ గల గొప్పవిద్వాంసుఁడు. ఆతనికవిత్వమందు సంస్కృతశబ్దములును, సంస్కృతసమాసములును తెలుఁగు గానంబడుటచే నాతనికి గీర్వాణమం దెక్కువప్రీతియు, నభిమానము నుండవచ్చునని తలంపవచ్చును. ఈ యూహ కుపబలముగా నున్న యొకచిత్రమైన ప్రసంగవిశేషము, ఈతని పౌత్రుఁడగు వేంకటార్యునిగ్రంథమునఁ గన్పట్టుచున్నది. వేంకటార్యుఁడు 'కృష్ణరాయవిజయము'లోఁ దన్నుగూర్చి సభాస్తారు లగు పండితులు చూపినమన్ననను వర్ణింపుచు, నిట్లు నుడివెను.

గీ. పితృకవితాప్రసంగసంగతుల సకల
మతులఁ గృతు లయి కృతులు సంస్కృతపదాళి
బంధబంధురరుచిరాంధ్రపదము లెసఁగ
రచన ఘటియించు సత్కవుల్ ప్రణుతిసేయ.

అనఁగాఁ, దనను సమ్మానించినకవు లందఱు సంస్కృతపదబంధురరుచిర మైన యాంధ్రకవిత్వముఁ జెప్పినవారే యని స్పష్టీకరించెను. ఇతనికవిత్వమును దనపెదతాతయగు ధూర్జటికవిత్వమువలె సంస్కృత

పదభూయిష్ఠ మైనదియే. తనకొఁడుకు లింగరాజును తద్వత్కవిత్వమునే చెప్పెను. కాఁబట్టి ధూర్జటికవియందును, నతనివంశజులయందును గీర్వాణపదసంభృత మైనకవిత్వము ప్రాఁబడి తమలోఁ దా నైనను తమ యభిమానులైనను తద్విధమైన కవిత్వమునే పొగడ్తకుఁ దగిన దని తలంచిరి. ప్రతికుటుంబమునందును విద్యాసంప్రదాయము సామాన్య ముగ నొకే తీరున ననుపలబ్ధ మగుచుండును గదా!

కథాసారము

ఒకనాఁడు శ్రీ కాళహస్తీశ్వరుఁడు * నారాయణవనమను పట్టణములోఁ దత్పురాధీశుఁడైన వీరనృసింహ యాదవభూపతియొక్క భక్తిని పరీక్షించుటకు మాయాజంగమ వేషముఁదాల్చి తన్నగరవీధులలోఁ బోవుచుండ శివభక్తపరాయణు రాలగు నొకదాసి యాజంగమ మునినిజూచి నమస్కరించి తన యింట నాతిథ్యముఁ గైకొనమని వేడగా నాతను నామెయింట విందారగించి యారాత్రి గడపెను. జంగమశ్రేష్ఠుని సేవలలో నుండుటచే దాసిపడతి తానానాఁడు రాజగృహమునఁ జేయవలసిన కృత్యములు జేయనందున నానృపాలుఁడామె శిరోజములను గొరిగించ వలెనని దారుణముగా శాసించెను. అట్లు ముండితకేశియై యామె తిరిగిబోయి తన యింటనున్న జంగమ పుంగవుని పాదపద్మముల మీఁదఁబడి మొఱపెట్టెను. అప్పుడు జంగమదేవర కృపాళుఁడై తన హస్తముతో నామె శిరస్సును స్పృశింప నామె తలవెంట్రుకలు యథాపూర్వముగా మొలచినవి. సంపూర్ణ నీలవేణియైన యామె వెంటనే కోటలోని కొలువునకు మగిడిపోవ యాదవనృపాలుఁ డామెనుఁజూచి నివ్వెరపడి కుంతలములెట్లు పునరుద్భవించెనని యామెనడుగఁ దనయుదంత మంతయు రాజునకామె నివేదించెను. అంత నాభూజాని జంగమమునియొక మహా త్ముఁడని యోచించి తత్క్షణమే యాతనిని దర్శించుట కాదాసియింటికిఁ బోయెను. అచటనున్న జంగమేశ్వరుని పాదముల కెఱఁగి క్షమార్పణ వేడగా నాతుహ నాజంగ ముఁడగు మహాశివుఁడు తానొక సామాన్య జంగముఁడనియు, శ్రీకాళహస్తిలోనున్న చోద్యములు చూఁడవచ్చి యచ్చటనున్న శివలింగమున కాలయము లేకుండుటఁజూచి

* ఇది ప్రస్తుతము చిత్తూరు జిల్లాలో నున్నది.

యారాజునకు భక్తిగలిగించి దత్కార్యము నెరవేర్చుటకుఁ జేసిన యుక్తియునియు దెలవిచ్చెను. అంతట నారాజట్లాలయముఁ గట్టుట కియ్యకొని కాళహస్తీశ్వరుని మహాత్మ్య మెట్టిదియో యానతీయుడని యాకైతవ జంగమమునిని వేడ నాజంగమ తేడిట్లు చెప్పందొడంగెను,

మున్ను వశిష్ఠుఁడు విశ్వామిత్రుని దారుణకోపానల కారణంబునఁ దన సుతశతంబునుఁ గోల్పోయి పుత్రశోకంబున దుఃఖింపుచు భృగుపాతముచేయ నుద్యోగించిన దేవి వసుంధర యాతని ప్రాణములను రక్షించి పరమేశ్వరునిగూర్చి తపంబు సేయుమని యుపదేశించిన నాసంయమివరేణ్యుఁ డుగ్రతపం బాచరించెను. ఆతపంబునకుఁ జంద్రశేఖరుఁడు సంప్రీతుడై లింగాకారమున వసిష్ఠునకు సాక్షాత్కరించి వరంబు వేడుమని యామునీంద్రుని కోరెను. అంత వసిష్ఠుఁడు తనకు బ్రహ్మ విద్యోపదేశమునుఁ జేయుమనియుఁ లోక కల్యాణముకొఱకు పూజనీయమగు దేవతాస్వరూపంబున స్థిరాకారము ధరింపుడనియుఁ బ్రార్థించినఁ బురారిప్రసన్నుడై యారెండు వరముల ననుగ్రహించుటచే ఫాలలోచనుఁడు శ్రీ కాళహస్తీశ్వర లింగాకారమున నెలకొనెను.

అంత కొంతకాలమునకు సదాశివుని యానతిని నగస్త్యుఁడు దక్షిణాపథమునకు వచ్చి శ్రీ కాళహస్తీశ్వరుని దర్శించి యచ్చటఁ బార్వతీవల్లభునకు స్నానాద్యుపస్థానములకుఁ బ్రవాహోదకము లేకపోవుటఁ జూచి వియద్గంగను భూలోకమునకుఁ దెచ్చుటకు దీర్ఘతపం బాచరించెను. ఆ కారణమున గంగాధరుఁడు తన జటాజూటమునుండి యాకాశగంగనుఁ బంపెను. అదియే సువర్ణముఖరీనామమున గాళహస్తీశ్వరుని మ్రోలఁ బ్రవహించుచున్నది.

కొండొక కాలమున విరించి శతరూపిణియైన సరస్వతితో రమింప ముప్పది వేల రక్కసు లుద్భవిల్లిరి. వారి దుండగములచే ముల్లోకములు తల్లడిల్లుచుండ వారిని సంహరించుటకుఁ బద్మసూతి యుగ్రుఁ డను పుత్రుని గనెను. ఆ యుగ్రుఁడు కదనరంగమున తన యగ్రజులనుఁ బరిమార్పఁ గమలభవుఁడు పుత్రనాశనమునకుఁ గనలి తనకోపానలమునకు నుగ్రుని నింధనము గావించెను. పుత్రవిహీనుఁడైన పితామహుఁడు పార్వతీ రమణునిగూర్చి తపమాచరించి బుభుఁడను నాజన్మ విరాగినిఁ బడసెను.

అటుతర్వాత యాదవ మేదినీధవుఁడు శ్రీ కాళహస్తీశ్వర నామమెట్లు విశ్వేశ్వరునకుఁ గలిగెనని ప్రశ్నింప నామిథ్యాజంగమిటు వివరముగాఁ బల్కెను.

కృతయుగమున నొక సాలిదిపురుగు తన తంతు వితానముచే ననేక గృహము లను ఆలయములను నిర్మించి సమస్త దేవతలకుఁ గావలసిన నిలయములనుఁ గల్పించెను. అంత శశిశేఖరుఁడు దాని భక్తిని పరీక్షించుటకుఁ దన యాలయములో నున్న దివ్యజ్యోతిచే నాకట్టడముల నన్నిటిని గాల్పించెను. అంత నాయూర్ణనాభము మిక్కిలిఁ గోపించి యాదీపశిఖను మ్రింగ దుముక సదాశివుఁడు తన కరాగ్రముచే దాని యత్నము వారించి కైవల్యమొసగి దానిని తన లింగమునఁ జేర్చికొనెను. అదియే శ్రీ యైనది.

త్రేతాయుగమున నొక కాళసర్పము ప్రతిదినమును పాతాళమునుండివచ్చి నవరత్నములనుఁ దెచ్చి శంభులింగమునుఁ బూజించుచుండెను. ఇట్లు జరుగుచుండ ద్వాపరమున నొక హస్తి తానును యీశ్వరలింగమున కర్చనలుజేయఁ బూనుకొని నానావిధ పుష్ప ఫలాశములదెచ్చి తన తొండమునఁ ఓల్చియుండిన నీరముల నా లింగము నభిషేకముఁజేసి, మణులను ద్రోసిపుచ్చి, పత్రిసూనపర్ణములతోఁ బూజింపుచుండెను. మరునాడు పాములఱేడువచ్చి యా యాకులను పూవులను పాఱవైచి తానుదెచ్చిన రత్నములతోనలంకరించుచుండెను. ఇటు కొంత కాలము జరుగగా వీరిద్దరికి స్పర్ధలు వృద్ధియయ్యెను. ఒకనాడు భుజంగము దంతావళము కొఱకు కాచికొని యది చేసినపనిచూచి కినిసి దాని తొండములోనికి తటాలునఁ బ్రవేశించి మూర్ధమున కెగఁబ్రాకి పొడువసాగెను. ఆబాధ సహింపఁజాలక ద్విరదము కుంభములతో గిరిసానువులను గ్రుద్దుచూ పరువులిడెను. ఆదెబ్బల తాకుడు మూలమున నేనుగును సర్పమును ఏకకాలమున మరణించినవి వానిభక్తికిమెచ్చి యుమాపతి వానికిఁ దనలో సాయుజ్యమిచ్చెను. కావున మహేశుఁడు శ్రీ కాళహస్తీశ్వరుఁడయ్యెనని కైతవజంగ మారాజచంద్రునకుఁ జెప్పెను.

పొత్తపినాటిలో వుడుమూరను పక్కణమున నాథనాగుఁడను చెంచుఱేనికిని యతని భార్యయగు తండెమ్మకును తిన్నడను పుత్రుడుదయించెను. ఆతిన్నఁడు పూర్వజన్మ వాసనా విలాసమున జాతప్రభృతి శివపూజాధురంధరుఁడై చేరువ కాననమునున్న నొక శివలింగమును బూజించుచూ వన్యమృగములను వేటాడి వాని మాంసములను నంజుళ్ళను దొప్పలతోఁ దెచ్చి తన పుక్కిటఁదెచ్చిన యుదకములతో శివలింగమునకు మజ్జనమాడించి దొప్పలలోనున్న యా మిషములను నైవేద్యము పెట్టి, యిట్లునిత్యము మహేశ్వరుని కొలుచుచుండెను. ఆ గుడిలింగమునకుఁ

బ్రతిదినము ధూపదీపనివేదన కైంకర్యములు జేయుచున్న శివబ్రాహ్మణుఁడీ రోతపఁ స్తువులను జూడనోర్లక సాంబశివుని ననేక విధముల బ్రతిమాలుకొనుచుండెను. ఒక నాఁడీశ్వరుఁడా పూజారికి దిన్నని నిర్మలభక్తిఁ జూప నుద్దేశించి యా బ్రాహ్మణుని పొంచియుండి తిన్నని వర్తనమంతయుఁ బరికింప నియమించెను. తిన్నడు యథావిధిగావచ్చి నిత్యకృత్యములు నెఱవేర్చుచుండ శివలింగమున కొక కంటినుండి రక్తముకారుట చూచెను. తిన్నఁడనేక వైద్యక్రియలు చేసినను రక్తబిందుచ్యుతి కట్టలేదు. అప్పుడు తన పొదిలోనున్న కోలతోఁ దనకన్ను నూడబెరికి ఈశ్వరుని కంటియెద్ద బెట్టెను. ఆకన్ను చక్కఁగ నమరి ఫాలాక్షుని కంటికారుపు వెంటనే కట్టెను. అటుతర్వాత ముక్కంటి రెండవ కంటినుండిగూడ శోణితము స్రవింపఁ జొచ్చెను. దానికై తన రెండవ కన్నుఁగూడ నూడఁబెరుకుటకు సిద్ధముగానుండగా మహానటుఁడు ప్రత్యక్షమై తిన్నని యవ్యాజభక్తిని మెచ్చి యతనికిని బ్రాహ్మణునకును మోక్షమిచ్చెను.

మధురాపురమున నత్కీరుఁడను నొక ద్రావిడ మహాకవి యుండెను. కొండొక కాలమున నాదేశమంతయు దురంతమగు ననావృష్టి మూలమున దుర్భిక్షము బాలయ్యెను. అనేకమంది ప్రజలు దేశమువిడిచి పరదేశములకుఁ బోయిరి. అట్టితఱి నా పట్టమందలి శివాలయముననున్న పూజారిగూడ క్షామబాధ నోర్వలేక దేశాంతరమునకుఁ బోవ నుద్యుక్తుఁడయ్యెను. మహాశివుడు ప్రత్యక్షమై యాతని ప్రయత్నము నిరోధించి యాతనికొక శ్లోకము నిచ్చి దాని నాదేశపు రాజునకుఁ జూపిన భూరిధనము నొసంగునని చెప్పెను. అట్లా శివార్చకుఁడా పద్యమును దీసికొని పాండ్యరాజునకుఁ బోయిఁ చూపగాఁ దదాస్థానమున నున్న నత్కీరుఁడు పద్యమందున్న వర్ణనము నాక్షేపించెను. బ్రాహ్మణుఁడా యాక్షేపణమునకుఁ దగు సమాధానముఁ జెప్పనేరక ఖిన్నుఁడై తిరిగివచ్చి శివలింగమెదుట దుఃఖింపసాగెను. అప్పుడు నిటలాక్షుడు కోపించి కుష్ఠరోగమునఁ గృశింపుమని నత్కీరుని శపించెను. నత్కీరుఁడు శోకసాగరమున మునిగి పశ్చాత్తప్తుఁడై మహాదేవుని వేడికొనగాఁ గైలసపర్వత దర్శనమున రోగబాధ నివారణమగువని శాపముక్తి సాధనముఁ దెల్పెను. నత్కీరుడా ప్రకారము తీర్థయాత్రలకుఁబోయి క్రమక్రమముగాఁ బుణ్యతీర్థము లన్నిటిని సేవించి వారణాసిఁజేరి విశ్వనాథుని దర్శించి, యచటనుండి హిమశైల ప్రాంతములఁజేరి యొక గహనారణ్యమునఁ జిక్కుకొని

ముందుపోవ తెన్ను దెలియక యొక కొలనియొడ్డునయున్న వటవృక్షచ్ఛాయను విశ్రమించెను. అచ్చట నొక మహాభూత మాతనిని మ్రింగఁ దార్కొనిన నామహాకవి సుబ్రహ్మణ్య స్వామినిగూర్చి స్తోత్రము చేయగా నాషడాననుడు చెచ్చెర సాక్షాత్కరించి యాతనినిఁ గాపాడెను. అప్పుడాస్వామి దక్షిణ కైలాసమగు కాళహస్తీశ్వరుని గిరిని దర్శించిన కైలాస దర్శనఫలము లభించి రజతయ దృశ్యమగునని యానతిచ్చిన నక్కీరుఁడా కాసారమున స్నానముచేయుటకు మునుగగా జగదీశ్వరుని కరుణా కటాక్షమునఁ దక్షణమే శ్రీ కాళహస్తిలో నిలిచినవాడయ్యెను. ఆ వెంటనే విశుద్ధదేహుఁడైన నక్కీరుఁడు కాళహస్తీశ్వరుని గూర్చి స్తుతిశతకమును జెప్పి శంకరుని తేజంబున లీనమయ్యెను.

మధురా నగరంబున మాణిక్యవల్లియను గాణిక్యాంగన యుండెను. ఆమెకిద్దరు కుమార్తెలుండిరి. వారిద్దరు జననాదిగ శివపూజా ప్రవణులయి కులవృత్తిని రోయుచూ తమతల్లి దుర్బోధనలను చెవిని సోకనీయక నిత్యము శైవారాధన తత్పరులుగా నుండిరి. శ్రీ కాళహస్తీశ్వరుని దర్శించుటకు వారెక్కువగా నుత్సాహపడుచుండఁగాఁ గొందరు దొంగలు జంగమ వేషముల దాల్చి వచ్చి వారిని కాళహస్తి పురమునకుఁ దోడ్కొని పోయెదమని నమ్మించి వారిని వెంటఁ బెట్టుకొని ప్రయాణమైరి. దారిలో నెంతఁ బ్రయత్నించినను, ఆవేశ్యకన్యలను దోఁచుకొనుటకు వీలుకలుగక, కాళహస్తి సమీపముననున్న కాఅడవియందొక నిర్జన ప్రదేశమున ధనాపహరణ యత్నముఁ జేయుచుండిరి. అప్పుడు కాళహస్తీశ్వరుఁడు జంగమ వేషమునఁ దటాలున గోచరించిన ధూర్తులు భయపడి పారిపోయిరి. కన్యలిద్దరును జంగమ వేషధారియగు చంద్ర కళాధరుని సాహాయ్యమున కాళహస్తి పురముఁజేరి శ్రీ కాళహస్తీశ్వర జ్ఞాన ప్రసూనాంబికలను నిత్యము గొలుచుచూ తుదకు శివసాయుజ్యముఁ బొందిరి.

ఇట్లా జంకమ మహాదేవర చెప్పిన యుదంతమంతయు, సావధానముగ విని యాదవ నృపాలుఁడు పులకితాంతరంగుఁడై వెండియు నాజంగమ వతంసము నిట్లు ప్రశ్నించెను. "ఓ మహాదేవర మీరు చెప్పినదంతయు విని పూతచేతస్కుఁడనైతిని. లూతాకీటకమును, కాళసర్పమును, హస్తియు, తిన్నఁడును పూర్వజన్మములో వారెవ్వరైయుండిరో తెలియఁగోరుచున్నాను గాన నానతీయుఁడు." ఆ మాటల కా యోగీశ్వరుఁ డిట్లు చెప్పెను.

చెలదిపురుగు విశ్వకర్మ పుత్రుఁడగు ఊర్ణనాభుఁడు. అతను బ్రహ్మసృష్టికి బ్రతిసృష్టి చేయుటచే భూలోకమున సాలెపురుగుగాఁ బుట్టుటకు శపింపఁబడెను. కాళసర్పమొక కాళుఁడను సర్పరాజు. ఒకానొక సమయమున నాతను క్రీడాపరాయణుండై పార్వతీపరమేశ్వరుల కొలువునకు రా నాలస్యముఁ జేసెను గాన నాది దంపతులచేఁ గాళసర్పముగాఁ బుట్ట శపింపఁబడెను. కరీంద్రుఁడు వెనుకటి జన్మమున హస్తియను పేరుగల ప్రమథుఁడు, ఒక నాఁడు గిరీశుఁడు గిరిజాసమేతుఁడై యేకాంతంబునఁ గ్రీడించుచుండ నీ ప్రమథుఁడు ప్రమత్తుఁడై తదవిహారస్థలము నకుఁబోవ నద్రిసుత కోపించి యతనిని భూలోకమునఁ గుంజరమై చరింపుమని శపించెను. కన్నప్పయను నామాంతరముగల తిన్నఁడు మున్ను కిరాత వేషమున నున్న పినాకపాణితో హిమవద్గిరి కాననమునఁ బోరాడిన యర్జునుఁడు. కాలకంఠుని కరుణచే నీ శబర జన్మమున శివసాయుజ్యము నొందెను.

ఇట్లు వేరువేరుగా వారి పూర్వజన్మ వృత్తాంతముల నెఱింగింపఁబడిన నాయాదవ భూధవుఁడు సంతుష్టాంతరంగుండై మాయాజంగమ రూపుఁడైన ప్రమథాధిపునకుఁ బ్రణమిల్లి వాని యాజ్ఞచొప్పునఁ గాళహస్తీశ్వరుని కాలయము వేవేగమె నిర్మించి యాలయ ప్రతిష్ఠనదిత పూర్వముగ నొనరించెను.

కావ్య నిర్మాణము.

స్థలపురాణములకెల్ల మూలకందమను స్కాందపురాణంబునను న్న కాళహస్తిక్షేత్ర మహాత్మ్యమను కథయే యీప్రబంధమందలి యితివృత్తము * ఆకథను మూలాధారము చేసికొని యింక మరికొన్ని

---

* స్కాంధ పురాణమందలి వైష్ణవ ఖండమున వెంకటాచల మహాత్మ్యమను భాగమున్నది. దానియందు ముప్పది అధ్యాయము మొదలు ముప్పదియాఱవ అధ్యాయమువరకుఁ గాళహస్తి మహాత్మ్యము కథయు, సువర్ణముఖరీనది యుత్పత్తి కథయు యున్నవి. ఈ భాగము ఆ రధ్యాయములుగా నున్నది, కావున లింగరాజు చెప్పిన షడాధ్యాయీ కథ యిదియే కాబోలు. వైష్ణవ గ్రంథ మధ్యముననున్న కారణమున గ్రంథము పేరును, తెలుఁగున నిట్లెవ్వఁడు చెప్పమానెను ?

కథలను జేర్చి ధూర్జటికవి యీప్రబంధమునల్లెను,

ధూర్జటికవి ప్రపౌత్రుడగు లింగరాజు యీక్షేత్ర మహాత్మ్యమునే పద్రెండాశ్వాసముల కావ్యముగా, బెంచి రచించి తాను రచించిన దానికిని ధూర్జటి గ్రంథమునకును మాతృకల గురించి యిట్లు సూచించెను.

క. ఇను కాళహస్తిమహిమం
బనుపమమై వెలయ మునుపడధ్యాయికథన్
దెనుఁగునఁ గావ్యముగ నొన
ర్చెను దేవ ధూర్జటి కవీంద్రశేఖరుఁ డనఘా.

గీ. బహుపురాణమథిత భవార్థ శివతత్త్వ
సారమెల్ల నైక్యసరణిఁ బొదలి
జగతి శివరహస్య సంగ్రహ మను నితి
హాస మొనరు విబుధు లక్షినుతింప.

సీ. అ యితిహాసంబు నందలి యుత్తర
భాగంబునందు భాస్వన్నిరూఢిఁ
గాళహస్తి మహత్త్వ కథనూటయిర్వది
యధ్యాయములఁ జెలు వమరుచుంటఁ
దత్కథఁ దెనుఁగున ద్రాక్షారసోర్మికా
పరిపాక విస్ఫూర్తిఁ బరిఢవిల్లఁ
గృతియొనర్పుము మదంకితముగ శబ్దిచ
మత్కృతిఁ బండితుల్మదిగణింప.

కావున ధూర్జటికవి స్కందపురాణాంతర్గతమైన చిన్నకథను బెంచి నాలుగాశ్వాసముల గ్రంథముగా రచించెననియు, లింగరాజకవి బహుపురాణ మథిత శివతత్త్వసారమైన శివరహస్య సంగ్రహమను పురాణము నందలి యుత్తరభాగమును గ్రోడీకరించి పంద్రెండాశ్వాసముల ప్రబంధముగా రచించెననియుఁ దెలినది. స్కందపురాణ

స్తిమాహాత్మ్యక భాగముతో ధూర్జటి రచనను బరిశీలించిన యెడల కథా విషయమునఁ గొన్ని ముఖ్యాంశములుదప్ప మరి యెవ్వియును దాని నుండి గ్రహింపబడలేదని తెలియుచున్నది. కావున నీకవి పెద్దన్న మను చరిత్రను రచించినట్లును, ముక్కుతిమ్మన్న పారిజాతాపహరణమును రచించినట్లును, గాక కేవల స్వతంత్ర కల్పనలతోను, స్వతంత్ర వర్ణనల తోను, నవీన గ్రంథముగ రచించినట్లు గాన్పించుచున్నది.

ఈకావ్యరచనను గురించియు, యీకావ్యమందలి కథాసామ గ్రిని గురించియు విచారించునపుడు రెండు విషయములు ముఖ్యముగా గోచరింపుచున్నవి. శ్రీనాథుడు భీమేశ్వర పురాణమందు ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరుడగు మహాశివుని మహాత్మ్య కథను ప్రబంధరూపముగా ధూర్జటికిఁ బూర్వమే రచించియుండెను. అట్లానిది ధూర్జటి చదివియే యుండును. ఆగ్రంథమందలి కొన్నిగమనింపులు ధూర్జటికావ్య మందును గాన్పించుచున్నవి.

భీమేశ్వరపురాణమందు అగస్త్యుడును లోపాముద్రయు దక్షిణ కాశియని పేరొందిన ద్రాక్షారామమును జూడవచ్చిరి. ఈ పుణ్యదంపతులు దక్షారామమునకు వచ్చిన కారణమును వారి సంచారమును నీరెండు గ్రంథములలో నొకవిధముగానే గాన్పించుచున్నవి. ఉపక్రమణ పద్యములను బోలికకై చూపుదును.

శ్రీనాథునిది :—

సీ. ఎవ్వాఁడు వింధ్యాద్రి నిక్కంపు లింకించె
గంభీర వారాశి గ్రసియించెఁ
ప్రణవ పంచాక్షరోపనిషత్ప్రపంచము
లెవ్వాఁడు శివునిచే నెఱిఁగెఁ దాను
గడసిల్లు ధరయొడ్డు గడవైన నెవ్వాఁడు
త్రాసుపైఁ గట్లె చందమునఁ దూఁచె

నంభోధు లేడింటి నాపోశనం బెత్తి
కలిగించె నెవ్వాఁడు క్రమ్మఱంగ
భీమనాథేశ్వరుఁడు గౌరిఁ బెండ్లియాడి
దక్షిణాముఖ కల్యాణదర్శనమున
వత్సరమువత్సరంబు నెవ్వానిఁ జూచు
నతఁడు గగనాగ్రి మాణిక్య మరుగుదించె.

తే. మలయదరురగిరి మహామందిరుండు
తామ్రపర్ణి జల స్నాన ధౌతమలుఁడు
కలుషితాంధఃప్రసాదైకకలితకఫలము
కోమలియుఁ దాను నేతెంచె గుంభభవుఁడు.

ధూర్జటిది :

సీ. తన పెండ్లిఁ జూడంగ దక్షిణ దిక్చరా
చర భూతములు హిమశైలమునకుఁ
జనుదేర నత్తరాశాభూమి గ్రుంకి ద
క్షిణభూమి కడు నొడ్డాడవుగాఁగ
నెగసిన నిది మాన్పనీవైన నేరన
గాని సమర్థులఁ గాన మెందుఁ
బొమ్మన్న ఘటసూతి భూతేశ్వరునియాజ్ఞఁ
దలమోచి యిల్లాలుఁ దానుగదిలి

తే. వింధ్యపర్వత గర్వంబు విఱుగఁ ద్రొక్కి
గౌతమీకృష్ణవేణ్యవగాహనములు
సేసి శ్రీశైలనాథుదర్శించి జ్యోతి
సిద్ధవటనాథుఁ గొల్చి విచ్చేయునపుడు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు రచించిన ఆముక్తమాల్యద యీకవి కంఠీరవమునకు ప్రతివస్తు నిరూపణమునందుఁ గొంత సహాయ్యము జేసినదని నాతలంపు కృష్ణదేవరాయలు విశుద్ధ వైష్ణవ ప్రపత్తిని తన

గ్రంథమందు నిరూపించెను. దానికిఁగాను మూలకథలో లేనిగాథలను గొన్నింటిని ప్రత్యేకముగా నతికి తన గ్రంథమందు విష్ణుమాహాత్మ్యమును స్థిరపఱచెను. శివుని విషయము తడవినపుడెల్ల విష్ణువునకంటె తక్కువ దేవతగానే వర్ణించెను. విష్ణుమహిమఁ దెల్పుటకు చదువురాని గుడిపూజారి యగు విష్ణుచిత్తునిచే పాండ్యరాజు యొక్క మహాసభయందు మతసంబంధమైన వాక్యార్థముచేయించి పండితుల నందఱిని గెల్పించెను. యామునాచార్యుల ప్రసంగము కథకు నిజముగా సంబంధము లేకపోయినను వైష్ణవ మహత్త్వ నిర్ధారణకొఱకు ప్రత్యేకముగఁ జేర్చెను. అట్లె ధూర్జటియు నత్కీరుని యుదంతము మూలకథయందు లేకపోయినను శైవమహిమను బ్రకటించుటకుఁ బ్రత్యేకముగఁ జేర్చినాఁడు. ఆసందర్భములో మహాశివుఁడు తన పూజారియగు చదువురాని శివబ్రాహ్మణుని చేతికి తాను రచించిన శ్లోకమిచ్చి పాండ్యరాజు నొద్దకుఁ బంపెను. ఆశివబ్రాహ్మణుఁడు మహాకవియగు నత్కీరునివల్ల నవమానింపఁబడఁగా రుద్రుఁ డుగ్రుఁడై నత్కీరుని శపించెను. మహావిష్ణుని గుఱించి మాట్లాడినపుడెల్ల నతఁడు శివుని యుపవర్గములోఁ జేరిన దేవతలలోనివాఁడనియే ధూర్జటి చెప్పెనుగాని విష్ణువున కంతకంటె నెక్కువస్థాన మీయలేదు. ఇట్లు శివప్రాధాన్యముఁ జూపుటయు శివమహిమలు స్థిరపరచుటయుఁ జూడ, తన ప్రభువగు శ్రీకృష్ణదేవరాయ లెట్లు కేవల వైష్ణవగ్రంథము వ్రాసెనో యట్లె ధూర్జటియు ప్రతిపక్షముగ కేవల శైవ గ్రంథమును వ్రాయఁబూనెనని యూహింపవలసి యున్నది. ఇట్లు రచించుటచే శివదీక్షఁబొందిన తన తోడి కవులగు ముక్కుతిమ్మన్న, మాదయగారి మల్లన్న మున్నగు వారికంటె నద్భుతమైన స్వాతంత్ర్యమును, స్వమతాభినివేశమును కనుపఱచెనని కొనియాడఁదగియున్నది. మతవిషయమునఁ దనకు కేవలము ప్రత్యర్థిగా నుండిన తన యాస్థాన కవియగు ధూర్జటిని సహించి గౌరవించిన

యామహాకవియుఁ, చక్రవర్తియు నగు కృష్ణదేవరాయలును ఎంత స్తుతించినను జాలదు.

ఇట్లు మతవిషయముగఁ గాళహస్తి మాహాత్మ్యము, ఒకవంక శ్రీనాథుని భీమేశ్వర పురాణముతోఁ జేయిచేసికొనియు, వేఱొక వంక కృష్ణదేవరాయల ఆముక్తమాల్యదతో ప్రస్పర్ధిత్వముఁ జూపి యున్నను, ఒక విషయములోమాత్ర మీ మూఁడు గ్రంథము లొక దాని నొకటి సరిపోలియున్నవి.

స్థలమాహాత్మ్య కథను విషయముగాఁ దీసికొని ప్రబంధము రచించిన యాంధ్రకవులలో మొదటివాఁడు ఎఱ్ఱాప్రగడ. ఆకవివరుఁడు అహోబల క్షేత్రపు నృసింహస్వామివారి చారిత్రమును తన నృసింహ పురాణమున నభివర్ణించెను. కాని యాప్రబంధమున నహోబలపురము యొక్క నిజరూప వర్ణనముగాని, తత్పరిసరముల నైసర్గిక నిర్దేశముగాని మనకుఁ గానిపించదు. అహోబలక్షేత్రము వ్యక్తిత్వమేమియులేక సర్వ సామాన్యమైన పౌరాణికక్షేత్రముగా నభివర్ణింపఁబడినది. స్థలమాహాత్మ్యకథ ప్రబంధముగా వ్రాసిన రెండవకవి శ్రీనాథుఁడు. అతఁడు తన భీమేశ్వర పురాణములో, దక్షారామపురమును యథారూపముగా వర్ణించుటయేగాక ఆపట్టణము చుట్టునున్న పల్లె పక్కణములను, నదులను, పైరు పంటలను, పండ్లతోఁటలను పరిసర గ్రామముల సరిహద్దులను ఇత్యాది స్థలవిషయముల నెన్నియో యీగ్రంథమందు సూచించెను. అవియన్నియు నీకాలమందలి మన యనుభవమునకు సరిపోవుచున్నవి. కావున దక్షపురియందలి భూగోళ విషయములును, చరిత్ర విషయములును శ్రీనాథుఁడు స్వయముగా పరిశీలించియే రచించెనని చెప్పవలసియున్నది. ఇట్లాంధ్రకవిత్వములో స్థలనిర్దేశమును, ఏకదేశ నిరూపణమును (Local Colour and Provincial touch) చేసి యాం

ఘుప్రిల కాంధ్రదేశాభిమానము కలుగఁజేసిన యాంధ్రకవులలో శ్రీనాథుఁడు ప్రథముఁ డని నాతలంపు. *

శ్రీనాథుఁడు చూపిన చక్కని మార్గమున కృష్ణదేవరాయ లనుగమించి, ఆ ముక్తమాల్యదయందు శ్రీవిల్లిపుత్తూరుక్షేత్రమును యథారూపముగా వర్ణించెను. ఆదేశపు జనులవృత్తులు, నచ్చటి యారామములు, పంటలు మున్నగునవి యాకాలమున నున్నవి యున్నట్లు వర్ణించి మన కెంతయో హృదయాహ్లాదము కలుగఁజేసెను. ఆమాదిరినే యథావస్త్వర్ణనముచేసి స్థలమాహాత్మ్య నిరూపణముఁ జూపిన మూఁడవ కవివతంసుఁడు ధూర్జటి. కాళహస్తి పట్టణమును, చుట్టునున్న నదీపర్వత ప్రదేశములును, వివిధదేవాలయ ప్రతిష్ఠాపనలను స్వాభావికముగా వర్ణించుటయే గాక. కన్నప్ప లేక తిన్నని నివాసస్థలమైన వూఁటుమూఁరును, తత్ప్రదేశమగు పొత్తపినాఁటి చెంచులపని పాట్లను, వేఁటజీవనమును, సురాపానము మున్నగు దురాచారములును, ఇంక నెన్నియో విషయములను యథార్థముగాను, చమత్కారముగాను వారు వాడుకొను మాటలతోఁ జిత్రించినాఁడు. ఈ వర్ణన మత్యంతము ఆశ్చర్యము కలుగఁజేయుచున్నది. ఈ కవీశ్వరుఁ డెంతపరిశ్రమచేసి యాయా వృత్తాంతములను సేకరింపగల్గెనో వానిని బహు చమత్కారముగ నిరూపింపఁగల్గెనో యోచించినయెడల నిదియెంతయు వింతగాఁ దోఁచకమానదు. స్వభావోక్తి వర్ణనలలో నీకవి కృష్ణరాయ, పెద్దన్నల కెంతమాత్రముఁ దీసిపోఁడు.

ప్రపంచవిజ్ఞానమునఁగూడ నీకవిచాల గడుసరి. కేవలశబ్దవేత్తయై

---

* నన్నయ తిక్కనలు వేఁగిదేశమును గుఱించియు, ఆంధ్రావళిని గూర్చియు మాత్రమే యుగ్గడించిరి. అంతకంటె నెక్కువగాఁ బోలేదు. శ్రీనాథుఁడు ఆంధ్రదేశముయొక్క సంపూర్ణ వ్యక్తిత్వమును దనదృష్టియందుంచుకొనెను. కావుననే కళింగమునకు ఉత్తరాంధ్రమని పేరిడెను.

వ్యాకృతిక నైఘంటిక మర్మములు మాత్రమే తనగ్రంథమందుఁ గనుపఱచక లోకజ్ఞానము, వివిధవస్తు పరిచయముఁ జాలవిషయములలోఁ జూపించెను. ఈగ్రంథమందలి వేటవర్ణనము మనుచరిత్రమందలి వేటవర్ణనమున కింతమాత్రము తగ్గదు. ఈవిషయమున ధూర్జటికవియే యెక్కువ ప్రశంసనీయుఁ డని నా తలంపు. పెద్దన్నవర్ణించినది రాజాకి నవేట. పెద్దన్న రాయలయాస్థానమునందలి కవిశేఖరుఁడై కృష్ణరాయలతో నెల్లప్పుడు తోడునీడగనుండుటచే రాయల మృగయావినోదములను దఱచుగఁ జూడ నవకాశ ముండెడిది. కావున నాతనియాఖేట వర్ణనము సజీవముగా నున్నదనిన వింత లేదు. ధూర్జటి చేసిన వేటవర్ణనము చెంచులు మున్నగు నాటవికు లాడినవేటలు. వానిని దిలకించుటకు, ఆకవి సప్రయత్నముగా బోయపల్లెలకుఁ బోయి వారితో నరణ్యముల కేఁగి యట వారి జీవితములను జూచినఁగాని యింత స్వాభావికముగాను మనోహరముగాను వర్ణించియుండ లేఁడు. ఇప్పటికాలపుఁ గవులవలెఁ గాక ప్రాచీనకవులు ప్రత్యక్షానుభవము లెట్లుసంపాదించి తమగ్రంథములయందుఁ జేర్చుచుండిరో యిట్టి విషయములనుబట్టి మనము గుర్తింపఁగలము. ఆధునిక కవులలోఁ గూడఁ గొంతమంది సముద్రములుగాని, అరణ్యములుగాని, యెన్నడును జూడకయే దీర్ఘవర్ణనలు చేయుచుందురు. అట్టి వర్ణనలు నిర్జీవములగు మాటల ప్రోగులు మాత్రమే యని వేఱె చెప్పనక్కఱలేదు. ధూర్జటికవి చేసిన స్వాభావికవర్ణనలకును, జూపిన వస్తువిజ్ఞానమునకును గొన్ని యుదాహరణముల నిటఁ బొందుపఱచెద.

—* జంగమ దేవర వర్ణనము *—

సీ. అడుగుసెత్తమ్ముల నపరంజిపావాలు
కరమునఁ గేదారకంకణంబు

బంగారుప్రాత చెఱంగులగోణాము
గళమున రుద్రాక్షకంఠమాల
యొకకేల భసితభస్త్రికతోడిబెత్తంబు
సందిగట్టిన తరుణేందుధరుఁడు
మాణిక్యరుచుల యొడ్డాణంబు భూతిపైఁ
బెట్టిన కస్తూరిబిళ్ళబొట్టు
సార్వకాలికతాంబూలచర్వణార్ద్రి
రాగసౌభాగ్యమునఁ బద్మరాగమణులఁ
దృణముగాఁ జూచు దంతపంక్తియును గలిగి
యంగజారాతి యొకమిండజంగ మగుచు.

—♦ సాలిపురుగుపట్టులు ♦—

శా. ప్రాతఃకాలతుషారశీకరచయప్రాప్తిన్ లసన్మౌక్తికో
పేతాగారములట్లు చెల్వెసఁగు తద్బిందుచ్ఛటాజాతఖ
ద్యోతచ్ఛాయలఁ గొంతసేపు బహుశతోద్దీర్ణగేహంబులై
లూతాకల్పితతంతుసద్మములు వొల్చుం జెప్పఁ జిత్రంబులై.

—♦ చెంచులమద్యపానవర్ణనము ♦—

* *

సీ. మాటలాడఁ దలంచి మఱచిపోయెడువారు
నడవఁబోవుచుఁ దొట్రుపడెడువారు
నూరకుండెద మని యుండనోపనివారు
లేచెద మని లేవలేనివారుఁ
బనిలేనిపని బట్టబయలు దిట్టెడువారుఁ
బాడనేరకయును బాడువారు
నెదురైనవారికి నెల్ల మ్రొక్కెడువారు
వ్రీడావిహీనులై యాడువారుఁ

జాలఁ ద్రావిడము మనుష్యఁ జే సాఁచువాఁడు
దొడరి యుపదంశభాండంబు లొడుచుకొనువాఁడు
వైరి మృగయాత్ర నరిలి సూత్రయాంగ
పానములు చేసి కేళింపతులు గతుల.

1 వస్తువిజ్ఞానము:—

సీ. సంసారపారదర్వ్యాబినాలకీల
కలుషసంహారతాత్పర్యగంధకంబు
కామలతామూలకందపద్మాలంబు
సంకల్పశాఖాప్రబింకముఖము
రాగశాలివనాంకురకదంబకీయంబు
శంకాంకశీలీంధ్ర భుజంగవల్లి
నదములో గ్రాహ నాసికాగ్రమ్ము
క్రోధనేత్రసిద్ధిశిక్షోపలంబు

నిత్యదేశిక హంసోపనిషత్పాక
నిస్తుషజ్ఞానసంధాన నిపుణసార
సౌఖ్యసంపన్న సాత్త్విక జనవిహార
మహిత్త్వతలింగాకారము కాళహస్తి పురము

11 ఈశ్వరునికి నేత్రచికిత్స:—

సీ. శోకస్థుం బాళిఁ గనవాండ్రి యొత్తుచుఁ
గడుణోత్కరకరథభాగముతఁ గాంచి
నెత్తి తంగేడాకు మెత్తి చెదకి నిమ్మ
పండ్లపుల్లన నారింజ పట్లవెల్లి
తెల్లగింజ కెనపప్వాఁ దెచ్చి తద్రసమిడి
కలివెపప్వాలు గోసి నలిచి పిడిచి
చేరన నెయి నెట్టి పెసఁగువత్తులు వైచి
చనుఁబాలతో రాచి సంకు చమిరి

విన్న మందులు తా నరి కన్నమందు
లడిగి తెచ్చినమందులు నడవిమందు
లెన్ని చేసిన మానక యింకుమాలి
కన్ను తోడిఁ బడి నెత్తురు గాఱుటయును.

మూఁడవయాశ్వాసమునందలి వేఁటవర్ణనమును, శూలిప్రవర్ణనమును గొంచెము దీర్ఘములుగా నుండుటచే నిట నుదహరింప మానితి. వానిని జదివినయెడల నీమహాకవి యెంతయనుభవశాలియో యెంతయెక్కువగఁ బ్రపంచవిజ్ఞానమును సంపాదించుకొనెనో మనకు స్పష్టముగ బోధపడఁగలదు. ఇది భక్తిరసప్రధానమైన దివ్యక్షేత్రసంబంధమగు గ్రంథమైనను దీనియందు ననేకరుచులును, ననేకరసములును ననేక విధములగు లోకానుభవములను నీమహాకవి చేర్చి సుమనోమనోజ్ఞమగు కావ్యముగ నొనరించినాఁడు.

కావ్యశైలి

ధూర్జటికవి తనశైలి "నవ్యభాషా శతధా నిగుంభన రసస్థితి" నుండునని ప్రారంభముననే చెప్పెను, తన ప్రపౌత్రుఁ డగు లింగరాజకవి యీతని కవిత్వశైలినిగుఱించి "సార సుధాసార సరసోక్తిగుంఫన" మని వర్ణించెను. కృష్ణరాయలసభయం దీతనిశైలి "అతులిత మాధురీ మహిమ" గలిగినదని యుగ్గడింపఁబడినది. ఇట్లెవ్వరు కొనియాడినను ఈతని శైలియందు రసోద్గతి గలదనియే నుడివిరి. ఈతని శైలియందు మాధుర్యగుణము ముఖ్యలక్షణముగ నుండిన ట్లగపడదు. మాధుర్యగుణమే మన:—

తే. గీ. రసయుతం బగుమధురంబు రసము మాటు
లందుమఱి వస్తువునను బొల్పారుచుండు;
మధువుచే మధువ్రతములమాడ్కి విబుధు
లలరుచుండు శబ్దానిచే నదియె రసము (కావ్యాదర్శము)

మాధుర్యగుణము రసలక్షణములలో నొకటియై భావయందును వస్తువునందును సమానముగ నుండును. అట్లు లేనిచో మాధుర్యగుణ లక్షణ మాగ్రంథమునకు వర్తించదు ధూర్జటికావ్యమందు మాధుర్య గుణము భావయందుఁ బ్రత్యేకముగఁ గానరాదు. వస్తువునం దెక్కు వగఁ గానరాదు. కావున మాధుర్యగుణము దీనియందు ముఖ్యముగ నున్నదని చెప్పుట పొసఁగదు. పారిజాతాపహరణమున మాధుర్య గుణము భావయందును, గథావస్తువునందును సమానమున నున్నట్లు గాంచినాము. కావున ముక్కుతిమ్మన్నకవనమందు మాధుర్యము ముఖ్యలక్షణమని చెప్పినను నొప్పును. ఈకావ్యమందుమాత్ర మది వర్తించ దని నాయభిప్రాయము. ఆకారణముననే కృష్ణరాయలసభ యందలి ధూర్జటి విషయ మగు సమస్యాపూరణము కొంటెవాని పని గాని కవియొక్క నిజప్రభావమును దెలుపునది కాదని నేను నిరసించితిని.

ఇంక ధూర్జటికవనశైలి యెట్టి దనిన:—రసభరితమై, ధారాళ మై, బలాఢ్యమై, నవ్యభాషాశతధా నిగుంభితమై, తీరాంచలముగఁ బ్రవహించెడు మహానదీప్రవాహమువలె మందము గాక, యుద్వేలము గాక సమానరయోద్ధతిని బరుగిడుచున్నది. భావములు, భాషయు, తూకము గలిగి సమానగౌరవమును బొందియున్నవి. మాధుర్యమును, ఓజస్సును సమానభాగములుగఁ బంచుకొనియున్నవి. సంస్కృతపద భార మెక్కుడుగా నుండుటచేఁ బాండితీప్రయాసకులకుఁ దప్పక మెప్పుఁ గలిగించుచుండును. అయినను నీతనిసంస్కృతభాష శ్రీనాథునియందు వలెను తెనాలి రామకృష్ణునియందువలెను, నైఘంటికగహ్వరముల నుండి యూడి రాలినదిగాక తఱచుగ సామాన్యపండితవర్గము వాడుచుం డుటచే సులభగ్రాహ్యమైనదిగ నున్నది. కావున విషయార్థము సుబో ధ్యమై, శీఘ్రవేద్యమై హృద్య మగుచున్నది. ఆకాలపు మహాకవు లం

దటివలెనే యీతనికూడఁ దనకవితకుఁ బ్రత్యేకలక్షణ మియ్యఁగలిగెను. పెద్దన్న ప్రౌఢమగు రసస్ఫూర్తిఁ గలుగఁజేసి చిత్రకారుఁడు ధగద్ధగితము లగు వర్ణములతోఁ జిత్రపటములను వ్రాసినట్లు తననిరుపమానశబ్దమహిమచే చక్షుశ్శ్రోత్రములకు సమానసౌభాగ్యము గలుగఁజేసెను శైలిని నేర్పఱచుకొనెను. ముక్కుతిమ్మన్న సులలితమైన పదవిన్యాసముతో శ్రోత్రప్రియమగు మృదుమధుర మైన శైలిని జూపించెను. నృసింహకవి అర్థగాంభీర్యమును, వచఃప్రాగల్భ్యమును జతపఱచి సమయోచిత నైపుణ్యముగల శైలిని యుపయోగించెను; కృష్ణదేవరాయలు విషయ ప్రాధాన్యముఁ జేసికొని రాచరికపుహృదయసంయమము నభ్యసించి రసగుంభిత మై, నిబిడమైన పదకూర్పు గల శైలిని ప్రకటించెను.

ఇంక ధూర్జటికవి వీరివలెఁగాక రసస్ఫూర్తియు, శబ్దపటిమయు సమానముగ నుండునట్లును, విషయము సుగోచరముఁ జేయుచు ప్రౌఢ శబ్దప్రయోగము ఏకధాటిగ నడచునట్లును శబ్దార్థసమగౌరవము గల, రసవంతము గల శైలి నుపయోగించెను. ఈతని శైలియందు మాధుర్యముతో నోజస్సును, సౌలభ్యముతోఁ బుష్టియు, వేగముతో గాంభీర్యమును జతపడి యున్నవి. ఏభాగ మెచ్చోట విప్పి చదివినను మై పులకరింతలు గలిగించు రసోత్సేకము తప్పక యనుభవమునకు వచ్చును. దీర్ఘవర్ణనలలోఁ దీటికగాఁ గూర్చొని పద్యముల నల్లుటయు, భావములఁ బునఁచుటయు—నీతనిపనిగాదు. కథాప్రణాళికను విద్యుల్లత మెఱసినట్లు చకచక నడపించుచు మధ్యమధ్య వర్ణనభాగములను గూడ కథలోనున్న రసవేగముననే సంధానించి కథనోత్సాహము, అమంద తరంగసంగతమున నుప్పొంగినరీతిని నిర్వహించుకొనెను.

"సత్యభాషా శతధా నిగుంభన రసస్థితి"

అని తన శైలినిగుఱించి కాళహస్తీశ్వరుఁ డన్నమాట లీతనికవిత

కెంతయుఁ దగియున్నవి. సంస్కృత శబ్దముల నింత హృద్యముగాను చోద్యముగాను వాడినకవి యాకాలమందు చింతలపూఁడి ఎల్లనార్యుఁడుతప్ప మఱియొకఁడు కానరాఁడు. సమకాలికుఁ డగు తెనాలి రామకృష్ణుఁడు గూడ సంస్కృతపదభూయిష్ఠ మైన శైలిని యుపయోగించెను. కాని, యది శ్రీనాథునివలె కఠినపదగ్రథితమై తఱచు దుర్భేద్యముగ నున్నది. అంతియగాక, ధూర్జటియందలి రసవద్విసరణము గూడ రామకృష్ణునియందుఁ గాన్పించదు. బహుశః ఈ కారణముచేతనే గాఁబోలు కొంటెకవియగు రామకృష్ణుఁడు రాయలసభయందు ధూర్జటి నిగుఱించి సమస్యాపూరణముఁ జేయుచు నాతని మాధురీమహిమ సుకుమార వారవనితా సంగతివలనఁ గలిగె.నని సపహాస్య గర్భితవ్యాజస్తుతిఁ జేసియుండును.

ధూర్జటియొక్క శైలిని దెలియఁజేయుటకు మచ్చునకై కొన్ని పద్యముల నిటఁ జూపుచున్నాను.

శా. ఓ వెఱ్ఱీ ! సుతు లందఱుం దగిన సద్యోగ్య గంభీరులై యోగతిన్
జావం బుట్టువుదీఱునే ? మనములో సంసారమున్ గోసినన్
దేవోత్తంసునిఁ బార్వతీరమణు, భక్తిం గొల్వవీ చేకుఱున్
జీవన్ముక్తి య టంచు ధాత్రి యుపదేశింపం బ్రమోదంబునన్

శా. శుండాలార్భకషండగండతలఖర్జూఘర్జనోపాస్తనా
ఖండగ్రావము చండకుండలివిశంకవ్యాప్తి కింపైన శ్రీ
ఖండస్థాణువు శారికా శుక విహంగ వ్రాత పుండ్రేక్షు కో
దండక్రీడకు నీడమై తప మతిస్థైర్యంబునం జేయఁగన్.

సీ. వామాంగభామినీ శ్యామధామాళియుఁ
గంటహాలాహలకాళిమంబు
నాకాశకేశపాశాసితచ్ఛాయయుఁ
జాళికాసింధు శైవాల రుచియుఁ

గళకృష్ణసారాగ్ని ఘనధూమనీలిమ
 శేషభూషణ ఫణాసీమ నలుపుఁ
గటితటీకీలిత కరటిచర్మద్యుతి
 మేచక శూలశోభాచయంబు
భువనలోచనుపై నెత్తిపోవు నంధ
కారబృందమునకుఁ దోడు గాఁగఁ గూర్చి
వెనుక నేతెంచు భూతేశువిధము దనరఁ
జంద్రుఁ డుదయాద్రిపై నొప్పె సాంద్రకాంతి.

మ. మదమాతంగము సింధురార్భకముతో మార్కొంచుఁ జెల్లాడు పెం
పుదయింపన్ లయకాలతాండవకరుం డుప్పొంగి గాండీవితోఁ
గదనం బిట్లొనరింప నాతఁడు భుజాగర్వంబు మాత్సర్యము
న్వదలం జాలమిఁ జాల మెచ్చి శివుఁ డంతన్ దివ్యతేజంబుతోన్.

అలంకారముల నచ్చటచ్చట కొలఁదిమాత్రముగ వాడి, రుచి చూపించెను. ఆయా స్థలములలో నవి సమయోచితముగ నుండి రస పోషకములుగా నున్నవి. ఈతని కావ్యరసము అలంకారములమీఁద నాధారపడి యుండలేదు. కాన, వానివాడుకకు నెక్కువ యవసరము లేకపోయెను. భావోద్రేకము సహజలక్షణముగ నున్న యా కవి వరుఁడు స్వాభావిక రచనముచేతనే తా నిచ్ఛగించిన కావ్యశోభ యంతయుఁ జేకూర్పఁ గలిగెను, ఉపమారూపకములు కొలఁది మాత్ర ముగఁ గాన్పించుచున్నవి. ఉత్ప్రేక్షలు తఱచు వర్ణనల భాగములందే గానవచ్చును. అవియుఁ జాల మితముగాను, సమయస్ఫూర్తిగాను వాడఁబడెను. శబ్దాలంకారములగు శ్లేషయమకానుప్రాసములు బహు కొద్దిగా నున్నవి. ఏ యలంకారముల నైనను నతిచాపల్యముగ వాడి యుండలేదు. కావున నితని కవిత్వము సహజమైన పుష్టియు, హృష్టియుఁ గలిగియున్నది. ఇది యుద్యానవనమువలె నానావర్ణ ద్రుమములును,

కుసుమ స్తబకములును, కీరశారికా నిష్కూజితములను గలిగి నయన శ్రవణోత్సుకముగ నుండెను, గంగా యమునా తరంగిణుల సంగమంబున, వీచికా నినాదమధ్యంబున నవగాహము జేయు యోగిపుంగవుని కెంత హృదయానందము గలుగునో యట్టి యపారసంతుష్టి యీ కావ్యమునఁ గలుగఁగలదు.

అలంకారములు దెలుప నొండు రెండు పద్యముల మాత్రము చేర్చెదను.

—: రూ ప క ము :—

క. భయ మను తొల్లికన్ విమలభాగ వసుంధరఁ జెల్లగించి భ
క్తి యనెడు విత్తుఁ బెట్టి వ్రతఘనది సమ్మదవారిఁ జల్లగాఁ
నయమున నంకురించుచు ననల్ గొనలై యెలమిం జెలంగి త
న్మయముగఁ బ్రాఁకె నం చనఁగ నారుల మై పులకంబు లేర్పడన్.

వెన్నెలవర్ణనఁ జేయునపుడు కృష్ణదేవరాయలకాలపునాఁటికవులు తత్పూర్వకవులవలె చకోరపు పేరంటాండ్రు గుజ్జనగూళ్ల క్రీడలను వర్ణించుట యొక యాచారమైనది. ఈ వర్ణనమున నొకరినిమించిన ట్లొకరు ప్రయత్నించుచుండిరి. బహుశః కావ్యసౌకుమార్యమున కిది గొప్ప నిదర్శనముగా నుండి కవిప్రతిభను విశదము చేయఁగలదని యాకాలపుఁ గవు లీవర్ణనముగూర్చి యంత యభిమానముఁజూపిరి కాఁబోలు!

చ ం ద్రి కా వ ర్ణ న ము :—

1 చ. వెన్నెలగుజ్జనంజుకొని వెన్నెలపోరివు భుజించి, నాలిక
న్వెన్నెలగొజ్జుఁ జాలఁ గొని వెన్నెలతేటలఁ ద్రావి వేడుకన్
వెన్నెలకారును జుజ్జుకొని వీథులయందుఁ జకోరదంపతుల్
మిన్నులు ముట్టి వెన్నెలలు మేపుచు। బిల్లలు దాము నాడఁగన్.

(కాళహస్తిమాహాత్మ్యము)

II సీ. విరహుల పైఁ సోఁకి వేఁడి యా వెన్నెలఁ
బచ్చివెన్నెల నులివెచ్చఁ జేసి

కలువపుప్పొడులచేఁ గసటైన వెన్నెల
వలిపవెన్నెలలోన వడిచి తేర్చి
చంద్రకాంతపునీట జాలైనవెన్నెల
ముమురువెన్నెల జొజ్జుఁ బదను చేసి
సతుల మైపూఁతం బిసాళించువెన్నెలఁ
దనుపువెన్నెల రసాయమునఁగూర్చి
చిగురువిలుకానిజాతర సేయఁ బూని
కొలముసాముల నందఱఁ గూడఁబెట్టి
వంతు గలయంగ బువ్వంపుబంతి విందు
పెట్టి రేలమిఁ జకోరపుఁ బేరఁటాండ్రు.

(పారిజాతాపహరణము)

111 సీ. మొలకవెన్నెలుచాలు గలపి నెచ్చెలులకు
సూడిదగా నిచ్చి యాడు నొకటి
గుజ్జువెన్నెలఁ గొ్రచ్చుకొని తెచ్చి చుట్టాలఁ
బిలిచి విందులువెట్టి మలయు నొకటి
తీఁగవెన్నెలతీఁగె దిగిచి వేతునకలు
సేసి వల్లభ కిచ్చి చెలఁగు నొకటి
చిగురువెన్నెలఁ దుంచి మగనికుత్తుకఁ బ్రేమఁ
గూర్కొని కూర్కొని గునియు నొకటి
లప్పవెన్నెలకుప్ప బాలలకుఁ జూపి
మేఁత వెట్టించి కెలఁకుల మెలఁగె నొకటి,
కేలిఁ జంద్రోదయోత్సవ శ్రీలఁ బొదవెఁ
గోరికలు మిన్నుముట్టఁ జకోరకములు.

(శ్రీరాధామాధవము)

ఈ విధమైన చంద్రికావర్ణనము అనంతామాత్యుని భోజరాజీయమునందును, జక్కన విక్రమార్కచరిత్రమందును గూడ నున్నది. గ్రంథ విస్తరభీతిచే వాని నిచ్చటఁ జేర్చలేదు.

—* రసము—నీతి *—

నవరసభరితమగు నీకావ్యమందలి నీతిరసవిచార మించుక చేయవలసియున్నది. ఈకావ్యమందు ముఖ్యముగ భక్తిరసము గాన్పించుచున్నది. ఈభక్తిరసమునకు నంగిగా నున్న శృంగార వీర శాంతరసములు స్థాయిరసమున కుద్దీపకములుగ నున్నవి. ఆయారసము లన్నియు నెట్టి వికృతులు పొందినను సూత్రరూపముగ నున్న భక్తిరస మాయావికారములకు నింపుసొంపులు గలిగించుచున్నది.

శృంగారరసము మాయాజంగమరూపుఁ డగు పరమేశ్వరుఁడు సౌందర్యరాశియైన దాసియింట విడియముచేసిన కథాసందర్భమునఁ నావిర్భవించినది. ఈకథాభాగము నేఁటికాలపు భారతీయుల మగు మనకు మనోజ్ఞముగ నుండకపోవచ్చును. కాని, యిట్టిస్వైరశృంగారవిహారములు శివకేశవుల కిద్దరకును ధర్మాచరణములే యని మనపూర్వులు నమ్మియుండిరి. కావున వారియం దిట్టికార్యము లేహ్యములుగ, గాన్పించియుండలేదు. కావున నిట్టిశృంగారగాథల నైతిక విచారముఁ జేయుట మన కప్రస్తుతవిషయము. పరమేశ్వరు లగు శివకేశవుల కాముకచర్యలు మన పురాణాంతర్గతములుగ నెన్నియో యున్నవి. వానిని గుఱించి కేల్మొగిడ్చి మిన్న కుండుటయే లెస్స యని నా తలంపు.

తరువాత శృంగారరసము తాపసమిథున మగు అగస్త్య లోపాముద్రల తీర్థయాత్రాసందర్భమునఁ గోచరించుచున్నది. మహాముని యగు నగస్త్యుఁడు తనసహధర్మచారిణితో దేశసంచారముఁ జేయుచు నదీపర్వతముల దాఁటుచున్నప్పు డెట్టిపవిత్రప్రేమఁ జూపించెనో యాదృశ్యము వర్ణనాతీతము.

ఉ. చేరఁగఁబోయి యాత్మసరసీరుహలోచన కేలుపట్టి వ
క్షోరుహకుంభభారమున సూక్ష్మవలగ్నము పీడఁ బొందఁ బొం

దారయువృత్తి రమ్యగుచు నాదరణంబునఁ దోడుకొంచు విం
ధ్యాద్రి తదగ్రభాగమునఁ గల్లన నెక్కె ఖురాగ్రధారలన్.

శృంగారరసమందలి మూఁడవపట్టు బ్రహ్మసరస్వతుల కేళీవిషయముఁ జూపట్టుచున్నది. ఈయుపకథ యీపుణ్యక్షేత్రసంబంధము కాకపోవుటచేఁ గొంత యప్రస్తుతమైనను గవి తత్కథావిలీనములైన శృంగార వీర శాంత కరుణారసముల వర్ణనావకాశము గలుగుటకుఁగాను ఎట్లో కథను నతికిపెట్టినట్లూహింపవలసియున్నది. ఆయాసందర్భముల వర్ణన లన్నియుఁ గవిచే బహుమనోహరములైనవి. బహుసంక్షేపముగను జేయఁబడియుండుటచే నీభాగ మెన్నిమారులు చదివినను దనివి తీరక యుండును. ఈ నాజూకుతనము లేక, మొరటుగా నున్న శృంగారము బోయపల్లెయందలి చెంచు, చెంచెతల మద్యపానాదేశ మదక్రీడలలోఁ జాల హృద్యముగా నభివర్ణింపఁబడినది.

విపులశృంగారరస వర్ణనాసందర్భము మాకవికి శివభక్తిపరాయణలగు వేశ్యకన్యల యుపాఖ్యానమునఁ గలిగినది. ఆయవకాశముఁ జిక్కించుకొని ధూర్జటి మహాకవి వారవనితల శృంగారక్రియలును, విటవిటీజనముల సంచారములును, పణ్యస్త్రీల సంపర్కదోషమును మున్నగు వానిని తదితర రాంధ్రకవులు వారిగ్రంథములలో వర్ణించినట్లు తానును గొంత వివరించి వ్రాసెను. ఇచ్చోటనైనను ఈమహాకవి తనసహజ సంక్షేపకసౌశీల్యము తప్పలేదు. ఈఘట్టములు బహుసంక్షిప్తముగఁ జెప్పి విడిచిపెట్టియున్నాఁడు. సుంకసాల నృసింహకవివంటివాఁ డైనయెడల రెండుమూఁడురెట్లు దీర్ఘముగ వర్ణించియుండవలసినది. ఇట్లు రసనిగ్రహముఁ జూపఁగలిగిన కవివంద్యునిగూర్చి వారవనితాసక్తుఁ డను నపప్రథఁ గల్పించుట నాకెంతయు విచిత్రముగఁ గాన్పించుచున్నది. శృంగారరసవర్ణనములో నీకవి యసహ్యముగను, అవినీతికరముగను నుండు

న క్లిచ్చుటను జపలదృష్టిని దీర్ఘప్రసంగములు గావించినట్లు చూడము.

శృంగారరసవర్ణనముకంటె వీరరసవర్ణనమునం దీకవికి ఎక్కువ ప్రాభవ మున్నదని నా యభిప్రాయము. రామకృష్ణుని యారోపణ మన్యాయ మని చూపుట కిదియు నొకయుపపత్తి యే. వీరరసము మొట్ట మొదట బ్రహ్మపుత్రుఁడైన యుగ్రుఁడు తనతమ్ము లగు ముప్పదివేల రక్కసులతోఁ బోరుసలిపి వారిని సంహరించినసందర్భములోఁ బొడసూపినది. ఆయుద్ధవర్ణనము చాల రసోద్రేకముగ నుండుటయేగాక విరాటపర్వంబున నర్జునుఁ డొక్కరుఁడును కౌరవానీకముతోఁ బోరు సలిపిన తెఱంగును గొంతవఱ కనుకరించుచున్నది.

క. విడువక పట్టిన మును మున్
గడతేఱిచి బలము రెండుగా నొనరించెన్
నడి నా రెంటికి నడుమన
నెడలెన్ మఱి సోమసూర్యవీథులు గాఁగన్.

(కాళహస్తి మహాత్మ్యము)

మ. ఇదిగో వర్గము సేరవచ్చితిమి పో నింకేల సైన్యంబులన్
గదియన్ వే చనుదెంచె రెంటినడుమం గాఁ ద్రొచ్చి యీవచ్చు న
న్నదవీరావళికిన్ భుజావిబలవిన్యాసంబుఁ గాన్పించి మా
న్చెద గర్వంబు మరల్చెదన్ బళుల నా చేఁ జిక్కురా కెమ్మెయిన్.

(తిక్కనభారతము-విరాటపర్వము)

అటుతరువాత శివపూజనోత్సాహమున సాలెపురుగు దీపకళికను వీరావేశముస గ్రమింగఁబోవుటయు సర్పమును, హస్తియు నన్యోన్యసంహారముకొఱకు సరభసముగఁ బోరొనర్చుటయును వీరరసముఁ దెల్పుచున్నవి. మృగవ్యాళముల పెనఁగులాటయైనను మహాయోధుల మల్లయుద్ధమువలె రోమహర్షణోత్సాహములు ముప్పిరిగొనునట్లు వర్ణించి కథనాకౌతుక మక్షీణముగ సాగునట్లు చేయఁగలిగెను. ఇంక వీరరసాసారపుంజీ

కృతజ్వాలాకీలరో యనునట్లు అభీలాహవ కేళిని తిన్ననిపూర్వజన్మ వృత్తాంతమున నిక్కవి వర్ణించెను. తిన్నఁడు ప్రాగ్జన్మమున పాండవ మధ్యముండని తెల్పు సందర్భమున కిరాతార్జునీయకథ నంతను అద్భుత సంగ్రహముగ నభివర్ణించెను. కైతవ కిరాతపురారాతియు, తపోనియమ మునవున్న పాకశాసనియు నెట్లు దలపడి యన్యోన్య విజిగీషులై ససంభ్రమముగ మార్కొనిరో యాయుదంతమును ప్రబంధాంతమున వర్ణించి యీ కావ్యభవనమునకు మిన్నుముట్టు మహాసౌధమును నిర్మించెను. ఈ యుపాఖ్యానమును భారతమున నన్నయభట్టు రచించిన యాయుపాఖ్యానముతో సరిచూచి చదివిన నీకవీశ్వరుని శైలీపటిమ తెల్లమగును. పరంతరములగు పదమార్గణములను దన యక్షయతూణీరములనుండి యిరుగ్రేవల గురిపించుచున్నట్లు, ఈకవి సవ్యసాచి యభివర్ణించి యీచిన్నకథ నొక యద్వితీయ వీరకథానకముగా నొనరించెను.

ఉ. సూనశరారియు న్నముచి సూదనపుత్త్రుఁడు దివ్యబాణసం
ధానమున న్మహాహవము దప్ప మెలర్ప నొనర్ప నొప్పెఁ దిం
తైనఁ గొంతలేక తమ యందలి తేజము మిన్ను ముట్టఁగా
భానుఁడు భానుఁడుం జటులభాను పరంపరఁ బోర్వుకైవడిన్,

శాంతకరుణారసములు భక్తిరసమునకు స్వభావసంబంధము గలిగి యుండుటచే గ్రంథమం దనేకచోట్ల ననుకూలముగఁ జూపింపఁబడినవి. యాదవ భూపాలుని కఠినశాసనమున కేశములు గోల్పోయిన దాసికూతురు కరుణారసమొలుకుచున్న పలుకులును, ఆజన్మవిరాగులగు తిన్నఁడును వేశ్యకన్యలును జూపించిన యద్భుత శాంతస్వభావమును ఈ కవి గ్రామణియొక్క కథనానైపుణ్యమును విస్పష్టముగఁ బ్రకటించుచున్నవి.

అశ్లీలములగు భావములను బెంచక నీతిమర్యాదల నతిక్రమింపక సదా రసోత్సేకమున రచించుచున్నను నీకవివర్యుఁడు మితభాషియై పరి

మిత వర్ణనలతో సమస్తరస భావములఁ జిత్రించి తన గ్రంథమును ప్రతి పద్య హృద్యముగ రచించి యామూలాగ్రముగఁ బఠనాకౌతుకమును నిర్వహింపఁగలిగెను.

పాత్రపోషణము.

ప్రపంచవిజ్ఞానమును, వివిధ మానవజీవిత పరిచయమును విశేషముగఁ గలిగిన యీకవి తన గ్రంథమందలి పాత్రపోషణ మెట్లు నిర్వహించెనో తెలిసికొనఁగుతూహలము గలుగవచ్చును. ఈ కావ్యమందలి పాత్రపోషణము ఆముక్తమాల్యదయందువలెనే భగవంతుని నిర్ణయముమీద నాధారపడి యున్నది. కాని కవియొక్క స్వాతంత్ర్యములో నుండ లేదు. భగవద్భక్తి పూరితములగు నీయుభయ గ్రంథములయందును గథాపాత్రములుగానున్న స్త్రీపురుషులందరు భగవంతుని చేతిలో జంత్రపుబొమ్మలుగా నాడవలసినవారేగాని యంతకంటె వారికి వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యము లేమియు నుండ వీలులేదు. ఆముక్తమందు కేశవుఁడును దీనియందు శివుఁడును దమ యద్భుత శక్తులను జూపుటకే పాత్రలను నిమిత్తమాత్రములుగా నుపయోగించినవారు. విష్ణుచిత్తునివలె శివబ్రాహ్మణుఁడును, మాలదాసరివలె వేశ్యాసోదరులును, గోదాదేవివలె తిన్నఁడును సదా దైవభక్తి ప్రేరితులై సామాన్య మానవజీవితమునకు విదూరులై యాజన్మ యోగులవలె ముముక్షుమార్గముననే పెరిగి కష్టములనన్నిఁటిని దైవసహాయమునఁ దొలగింపఁజేసికొని చిట్టచివరకు దైవసాయుజ్యమును బడసినవారైరి. ఇంక పశుకీటకములలోఁ జేరిన సాలిపురుగు, సర్పము, ఏనుఁగును గురించి వేరె చెప్పనవసరములేదు. ధర్మజ్ఞాన శూన్యమైన తిర్యగ్జన్మమున నుత్పన్నములైన యీజంతువులు దైవనియోగమున భగవదారాధన పరులై మోక్ష సామ్రాజ్యము నధిష్ఠించినవి. ఇట్లు కీట

కాది మనుష్య పర్యంతము భగవచ్చింతన తప్ప వేరొండు జీవితాశయము లేనికారణమున పాత్రపోషణమున కెట్టి యవకాశము లేదు. కావున నే యీగ్రంథము ఆముక్తమాల్యదకుఁ బోటీగా వ్రాయఁబడినట్లూహింప వచ్చునని మొదటనే సూచించితిని.

ఈగ్రంథమందలి పాత్రలయొక్క సౌశీల్యాది గుణములు భగవంతునిచే నిర్ణీతములైనను వారి క్రియాభాషణముల విషయములలో నీకవి స్వభావసిద్ధమగు నిరూపణముఁజేసి పాత్రపోషణమునందు గొంతవఱకు అధికారము వహింపఁగల్గెను. జంగమదేవరను దన యింటి కాహ్వానము చేసినపుడు దాసిపడుచు తత్కార్యోచితమైన కన్నడభాషా పదములను జక్కగవాడెను. జంగమదేవరులకుఁ గన్నడదేశమే పీఠస్థానముగాన వారి విషయమై యాభాషయే స్వభావోచితము. అట్లే తిన్నఁడు జననమొందిన బోయపల్లె యందలి చెంచు చెంచితలను వర్ణించినపుడును, వారి వేఁటలను దేవతారాధనలను వర్ణించినపుడును వారాడెడు అపభ్రంశ భాషనే సముచితముగా నుపయోగించెను. దానివలన నాటవికుల పాత్రపోషణము గొంతవఱకు సాధింపఁబడినది.

ఇట్లవకాశము గలిగినపుడెల్ల నీకవి తన కావ్యమున యథావద్వర్ణనములుచేసి యాయాపాత్రలను వారివారి జీవితములకు సరిపోవునట్లు చూపింపఁ బ్రయత్నించుచుండెను.

—♦ కవి ప్రతిభ ♦—

ధూర్జటి కవిత్వమందు బలము, ఓజస్సు, కాంతియు స్వభావోక్తితోను మాధుర్యముతోను గలిసి యున్నవి. మార్దవమును, లాలిత్యమును కదాచిద్దృశ్యములు, భక్తిపారవశ్యము మెండైనను ఇతర రసము

లను యథార్థముగఁ జిత్రించెను. భాషావైదగ్ధ్యమపారమైనను పదవాక్య ప్రమాణము సర్వత్ర నిలుపుకొనెను. రసోద్రేకము స్వభావలక్షణమైనను, ఔచిత్యజ్ఞానముచే దానిని యుద్వేలముగాకుండ జేసెను. ఇంద్రియ భోగ విలాసముల రుచి పూర్ణముగఁ దెలిసియున్నను ముక్తి మార్గసాధనచే దానిని నిగ్రహించెను. ఇట్లు భక్తాగ్రేసరుఁడుగాను కవీశ్వరుఁడుగాను తాను లోకోపకారముకొఱకు నిర్వహింపవలసిన విధులను శ్రద్ధతోను ఔచిత్య దృష్టితోను సామర్థ్యముతోను నెఱవేర్చి సమకాలికులగు కవులలో సర్వతోముఖ సౌమనస్యముఁ జూపఁగలిగెనని నాయభిప్రాయము.

అధ్యాయము

వెన్నెలకంటి సూరన్న—విష్ణుపురాణము

కృష్ణదేవరాయల కాలములో నాతని సామ్రాజ్యమందు నొక చిన్న సంస్థానమునకుఁ బ్రభువుగా నుండిన రావూరి రాఘవరెడ్డి యను నతనికి నంకితముగ వెన్నెలకంటి సూరన్న యను కవివరుఁడు విష్ణుపురాణమును పద్యకావ్యముగాఁ దెనిగించెను. విష్ణుపురాణము వ్యాస రచితములగు అష్టాదశ పురాణములలోఁ జాల ముఖ్యమైనది. ఈ పురాణము కేవలము వైష్ణవ మతమునకు ముఖ్యాధారములలో నొకటి యగుటయే గాక హిందూదేశ చరిత్రమునకు నాధార భూతములైన గ్రంథములలోఁ గూడఁ బ్రాముఖ్యము నొంది యున్నది. దీని యందున్న పూర్వ హిందూరాజ వంశావళులు ప్రస్తుతము తామ్ర శిలా శాసనాదికముల సహాయమునఁ జరిత్ర పరిశోధకులచే నిర్ణయింపఁబడిన వంశావళులకుఁ జక్కఁగ సరిపోవుచున్నవి. కావున విష్ణుపురాణము మత విషయము నందును దేశ చరిత్ర విషయ మందును నగ్రస్థాన మలంకరింపఁ దగినది.

ఈ విష్ణుపురాణమును సూరన్నకుఁ బూర్వమును తరువాతను గొందఱు కవులు తెనిఁగించిరి. పశుపతి నాగనాథుఁ డను ప్రాచీనాంధ్ర కవి పదునాల్గవ శతాబ్దాంతమున దీనిఁ బ్రథమమునఁ బద్యకావ్యముగాఁ దెనిఁగించినట్లు గాన్పించుచున్నది. ఆ గ్రంథ ముత్సన్నమైనది. ఒండు రెండు పద్యములు మాత్రము లక్షణగ్రంథములలో జొప్పడి యుండుటచే దక్కినవి. ఆ పద్యములను జూచిన నాతని కవిత్వము మన ప్రాచీనాంధ్ర కవుల మహత్తర శయ్యగల కవిత్వమునకుఁ దీసి పోదని చెప్ప

వచ్చును. ఈ క్రిది పద్యము నాగనాథుని వి[illegible]నందలి దని ప్రబంధ రత్నావళిలో నున్నది.

ఉ. మాసర మమ్మ్యనంత మధుమాసము హంసవిలాసినీ జన
త్రాసము పుష్పబాణనవరాజ్య విలాసము వల్లరీ వధూ
హాసము మత్తకోకిల సమంచిత పంచమనాద మండిమ
వ్యాసము జీవలోక హృదయంగమ సౌఖ్య వికాస మెంతయున్.

దీని తర్వాతం గాల క్రమమున జూచిన మన వెన్నల కంటి సూరన్నదే రెండవ భాషాంతరీకరణము. సూరన్నకు నించు మించుగ సమీప కాలమునను సమీప స్థలములోను నుండిన కలిదిండి భావ నారాయణ యను కవియు విష్ణుపురాణమును గొంతవఱకు అనఁగా శ్రీకృష్ణ జననము వఱకుఁ బద్య ప్రబంధముగాఁ దెనిఁగించెను. పం దొమ్మిదవ శతాబ్దములో నిద్దరు కవు లీగ్రంథము నాంధ్రీకరించిరి. వా రిద్దరు కళ్లేపల్లి నరసింహమూర్తియు, తాడేపల్లి సీతారామస్వామియు. ఇవియుఁ బద్యకావ్యములే. వీరిలో సీతారామస్వామిగారు ఉత్తర భాగమును మాత్రము తెనిగించిరి. ఇంక విష్ణుపురాణమును వచనరూపముగ తుపాకుల అనంత భూపాలుఁడును, నోరి గురులింగ శాస్త్రి యును రచించిరి. ప్రస్తుతము పద్యరూపమున ననువదించిన వానినే నేను విమర్శించుటచే నీ గద్యరూపానువాదములను బరిశీలించుట లేదు.

ప్రకృతము నా యొద్ద పద్యకావ్యములగు ఆంధ్ర విష్ణుపురాణ ములలో సూరన్న, భావనారాయణ, సీతారామస్వామి కవులు రచించి నవి మాత్రమే యున్నవి.

సూరన్నయు, భావనారాయణయు నించు మించుగా నేక కాల ములో నీ గ్రంథమును రచించిన వారగుటచే వారి కృతుల తారతమ్య మునిరూపించుట న్యాయమును అవసరమును. ఈ విషయమును సమ్య క్పరిశీలనముచేసి కోరాడ రామ కృష్ణయ్యగారును, పింగళి లక్ష్మీకాం

తముగారును వీక ముఖముగా మదరాసు విశ్వ విద్యాలయ ప్రచురణ మగు భావనారాయణకవి కృతమైన విష్ణుపురాణమునకు వారు రచించిన పీఠికలో నిట్లు నివేదించిరి. "ఈపురాణమును మూలము తోడను వెన్నెలకంటి సూరన్న విష్ణుపురాణము తోడను బోల్చి చూచితిమి. తెలిచి చూడఁగాఁ దెనుఁగు పురాణములలో నంత యథా మాతృకమైన రచన యేఁ గన్పట్టదు. వెన్నెలకంటి సూరన్న విష్ణుపురాణము భారతాదుల వలె మూలమునకు యథోచితానుసరణమే గాని దీనివలె యథా మాతృకము గాదు, తనకుఁ బూర్వము సుప్రసిద్ధమైన యొక విష్ణుపురాణము తెనుఁగున నుండఁగా దానును నా గ్రంథమే రచింపఁ బూనుటలో నీ కవి సంకల్పము స్పర్ధాహంకార ప్రేరితము గాక మూల విధేయతను సంపాదించు కోర్కెవలన గలిగి యుండును. నేఁడు బ్రహ్మశ్రీ వేద మూర్తులైన కవిరాజ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రులుగారి భారత రచనా సంకల్పము వంటిదే యీ భావనారాయణ కవి సంకల్పమై యున్నది. ఇందీతఁడు కృతార్థుఁడయ్యె ననియే చెప్పవచ్చును. ఎచనెడ గొలది మూలాతి క్రమణము లున్నను నవి యంతగాఁ బాటింపఁ దగినట్లుగా నగపడవు. "కావున వెన్నెలకంటి సూరన్న రచించిన విష్ణు పురాణముతో దృష్టి నొందక భావనారాయణ తన గ్రంథమును రచించినట్లు తేలుచున్నది. యథా మాతృకత్వమే యాతని కృతి యందలి ముఖ్యవిషయము. మాతృ కానుసరణమే ముఖ్యోద్దేశముగా నున్న భాషాంతరీకరణములందు సామాన్యముగ రసావిష్కరణమున కవకాశము తగ్గును; రచనము కూడా నొకించుక గుంటు వడియుండును. భావనారాయణ కవిత్వము నీరసమని చెప్పుటకు వీలులేదు గాని సూరన రచనకు మొత్తము మీఁదఁ గొంచెము తగ్గునేమో యని నేను భావించు చున్నాను. సూరన్న సుప్రసిద్ధ మహాకవి వంశములోఁ బుట్టిన కవియై పంప్రదాయ

సిద్ధముగ వచ్చిన కవిత్వసరసత్వమునఁ బరిఢవిల్లెను. కావున నీతని కవిత ధారాళమై నిరర్గళమై మృదు మధురు పదగుంఫితమై యొప్పు చున్నది. పురాణమును సహితము సుకుమార కావ్యముగానే యీకవి యనువదించెను. అనగా స్వేచ్ఛాను సారముగఁ గుదించియు, పెంచియు, మార్చియు దాను స్వతంత్రముగ భాషాపరివర్తనము చేసెను. తన రచనయందు ముఖ్యముగ సౌలభ్యమును సౌకుమార్యమును స్వారస్యము నుండునట్లు గ్రంథమంతయు సాగించెను. కావున నీతని గ్రంథముఁ జదివి యానందించుట కెక్కువ యవకాశమున్నది. భారత రామాయణముల యందలి తొలి యాంధ్ర కృతులన్నియు నిట్టివి యే కదా!

కృతి కర్త యగు వెన్నెలకంటి సూరన వంశమునకును కృతి భర్త యగు రావూరి రాఘవరెడ్డి వంశమునకు ననేక పురుషాంతరముల నుండియు పోషక పోషితమగు నవినాభావ సంబంధ ముండినది. "కవిత పుట్టిల్లు వెన్నెలకంటి యిల్లు" అని 'శ్రీకృష్ణ విజయకర్త' యగు వెన్నెలకంటి వెంకటాచల కవి నుడివి నట్లు వెన్నెలకంటివారు కొన్ని శతాబ్దముల నుండియు నాంధ్ర కవులుగా పేరొందిరి. మొదటివాడైన వెన్నెలకంటి సూరన్న అద్దంకి ప్రభువగు అనవేమారెడ్డి యాస్థానములో కవిగానుండి యాప్రభువువల్ల ననేకాగ్రహారములను బహుమానములుగా బొందెను.

చ. వెన్నెలకంటి సూర్యుడు వివేక గుణాఢ్యుడు వేదశాస్త్ర సం
పన్నుడు రెడ్డివేమనరపాలకుచేత మహాగ్రహారముల్
గొన్న కవీంద్ర కుంజరు డకుంఠిత తేజుఁడుఁ పెద్దతండ్రిగా
సన్నుతిగన్న సిద్ధనకు సంతత దావకశావినోదికిన్.

అని జక్కనకవి తన విక్రమార్క చరిత్రమందుఁ జెప్పెను. ఆ వంశములోఁ బుట్టిన సిద్ధనమంత్రి విక్రమార్క చరిత్రమును గృతినొం

తెను. అటుతర్వాతఁ గొంత కాలమువఱకు తద్వంశమందలి కవులను వారి గ్రంథములను గురించి యిదమిద్ధమగు విషయము మనకుఁ దెలియదు. ఇటీవల వెన్నెలకంటి అన్నయ్య యను కవిషోడశ కుమార చరిత్రమను ఆంధ్ర ప్రబంధమును రచించెను. ఆతఁడా వంశములో నెన్నవవాఁడో తెలిసికొనుటకు సాధనములు గానరావు. ఈ వంశమును గుఱించి సూరన్న వ్రాసిన మాటలు వినిన వంశ పారంపర్యముగ నాంధ్రకవిత్వము వారియింట నివాస మేర్పఱచుకొన్నదని నమ్మవచ్చును.

ఉ. ఈనిఖిలంబు మెచ్చ నమరేశ్వర దేవుఁడుమాడఁ గృష్ణవే
ణీనది సాక్షిగాననికి నిల్చిన రావుతు రేసభూవిభుం
గానకుఁదోలి వెన్నడచి కాల్చిన వేమయయన్న పోతభూ
జానక ప్రత్యబంధము లొసంగిన వెన్నెలగంటివారలోన్.

(కేతక. ప. 22)

వెన్నెలకంటివారు కావ్యములు వ్రాయుటయుఁ దమ ప్రభువులగు రెడ్డిరాజులకుఁ గృతులొసంగుటయు జరుగుచునే యుండెను. అనూచానముగా వారి వంశములో వచ్చుచున్న యీయాచారమునకుఁ బ్రఖ్యాత ఫలము యీవిష్ణుపురాణము. దీనిని మొదట వెన్నెలకంటి సూరన్న వంశములోనివాఁడైన యీసూరన్న అనవేమారెడ్డి వంశములోనివాఁడైన యీరావూరి రాఘవరెడ్డి కంకితముచేయుట బహు సమంజసముగా నున్నది. కృతికర్తయు కృతిభర్తయు సగౌరవముగాను, ససంతోషముగాను నీవిషయమును వెలిబుచ్చుకొనిరి.

—♦ కృతిపతివంశము. ♦—

రావూరి రాఘవరెడ్డి అద్దంకి, కొండవీడు, రాజమహేంద్రవరము రాజ్యములనుఁ బరిపాలించిన దేసటి వంశమువారైన రెడ్డిరాజులవంశము

లోనివాడు తన పూర్వుడు అనవేమారెడ్డియని ఈక్రింది పద్యమువలన దెలియుచున్నది

ఆ. అట్టి పంటకులంబునందు నే డవ చక్ర
వర్తి యన్న వేము వసుమతీసు
డుద్భవించి కీర్తియును ప్రతాపంబు
నెసగ భూమియెల్ల నేలుచుండె

క. తన బ్రతుకు భూమిసురులకు
తన బిరుదులు పంటవంశ ధరణీశులకున్
తన నయము భూమిప్రజలకు
నన వేమనయిచ్చె గీర్తినధికుండగుచున్.

అనవేమారెడ్డి ఇంటిపేరు దేసటివారని శ్రీనాథుడు మున్నగు కవుల వలనః దెలియుచున్నది. ఈ రాఘవరెడ్డి యింటిపేరు రావ్వూరివారు. వీరు రావ్వూరు పట్టణమున కధిపతులుగా నుండుటచే నీపేరు వచ్చినట్లీ గ్రంథమువలననే తెలియుచున్నది. ఈ రావ్వూరు నెల్లూరిజిల్లాలో కందుకూరు తాలూకాలో నున్న రావ్వూరుగాని వీరేశలింగంపంతులు గారు చెప్పినట్లు గుంటూరు, కొండవీడు మధ్యనున్న రావ్వూరుకాదు. ఏలయన దేసటి వంశమునకు సంబంధించిన వారందఱు ముఖ్యముగా పాకనాటిసీమలోనున్న పట్టణముల కధిపతులుగా నుండి యాగ్రామముల పేళ్ళు తమ యిండ్లపేళ్ళుగ నుంచికొనిరి. అలాగుననే రాఘవరెడ్డి పూర్వులకు రావ్వూరను యింటిపేరు వచ్చినది. ఈ రావ్వూరి రాఘవరెడ్డి రాజధాని అద్దంకికి ఒంగోలునకు మధ్యనున్న గుడ్లూరు పట్టణము. ఈ పట్టణము పూర్వము ఆంధ్ర భారతారణ్య శేషముః దెనిగించి కవిత్రయము వారిలో నొకడుగా గణింపఃబడిన చదలువాడ ఎఱ్ఱాప్రగడ యొక్క నివాసస్థానముగా నుండినది. ఎఱ్ఱాప్రగడ ఆగ్రామము నిట్లు వర్ణించెను.

సీ. ...ఘుల బాకనాటిలో నీలకం
ఠేశ్వర స్థానమై యొసక మెసఁగు
గుడ్లూరు నెలవుగ గుణగరిష్ఠతనొప్పు
ధన్యుఁడు ధర్మైక తత్పరాత్ముఁ
తే. గీ. డెఱ్ఱనార్యుండు.............. (భారతము ఆరణ్య 7 ఆశ్వాస 469)

వెన్నెలకంటి సూరన్న దానినే యిట్లు వర్ణించెను.

సీ. గౌరీసమేతుఁడై గరిమతో నేవీట
నేపారు నీలకంఠేశ్వరుండు
వారాశికన్యతో వర్తించు నేవీట
గిరిభేదినుతుఁడైన కేశవుండు
యోగినీ సహితయై యొప్పారు నేవీటఁ
బసిఁడి పోలేరమ్మ భవునికొమ్మ
పాపవినాశయై ప్రవహించు నేవీట
మిన్నేఱు మిన్నేటి మారటగుచుఁ
ఆ. గుంజరములు వేయి గొలువంగ నేవీట
గొడుగు చక్రవర్తి పుడమియేలె
నట్టిరాజధానియై యొప్పు గుడ్లూరి
నొనర నేలుచుండి యొక్కనాఁడు. (అవతారిక. ప 16)

కావున వెన్నెలకంటివారికిని ఎఱ్ఱాప్రగడకు నెట్టి కుటుంబబాంధవ్యముండియుండెనో దీనివలన స్పష్టమగుచున్నది. ఎఱ్ఱాప్రెగడయందీ కవికి గల పరమోత్కృష్టమగు భక్తిని సూచించెడు మఱియొక చిన్న నిదర్శన మీగ్రంథమందుఁ గాన్పించుచున్నది. సర్వసామాన్యముగ నాంధ్రకవులు కవిత్రయము వారిని స్తుతించినప్పుడు కాలక్రమ వ్యత్యయముఁ జేయక నన్నయ, తిక్కన, ఎఱ్ఱాప్రెగడలను వరుస క్రమమునఁ గీర్తించుట యాచారము. ఈకవి యా యాచారమునకు భిన్నముగా వారినిఁ బేర్కొని యాక్రమమును దల్లకిందుఁ జేసెను.

ఉ. ... ...

నెన్నికగాఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుఁ దిక్కనసోమయాజినిన్
నన్నయభట్టు భాస్కరుని నాచనసోముని రంగనాథునిన్
వెన్నెలకంటిసూర్యుఁ బదివేలవిధంబులఁ గొల్చి భక్తితోన్.

(పీఠిక 9)

ఈక్రమమును దప్పించుట నెఱ్ఱాప్రగడను తెనుఁగు కవులందఱి కంటెఁ బ్రథమమునఁ జేర్కొనుటకే యని విస్పష్టమగుచున్నది. కావునఁ బ్రబంధ పరమేశ్వరుని పాదరేణువులతో బవిత్రతమైన సారస్వత సేమయగు గుణ్ణూరియందుఁ గవులకుఁ బుట్టిన యిల్లైన వెన్నెలకంటికులము వాఁడైన సూరన్న యీ విష్ణుపురాణమును రచించి యీ యుభయ కవి వంశములకుఁ దొలుతనుండియు బ్రాపకులైన రెడ్డిరాజుల సంతతిలోని వాఁడైన రాఘవరెడ్డికి నంకితము సేయుట యెంతయో యొప్పిదముగా నున్నది. ఈసందర్భములో మరియొక వైచిత్ర్యము జూపఁదగియున్నది. తన పూర్వపు మేటియాంధ్రకవులనుఁ బేర్కొని స్తుతించి శ్రీనాథుని నామముఁ జేర్పకపోవుట విచిత్రముగా గన్పట్టకమానదు. శ్రీనాథుఁడు కేవలము శైవగ్రంథములను రచించిన వాఁడగుటచే నైనను మతావలంబియగు రాఘవరెడ్డికి నిష్టము గాకుండుటచే గవి విడిచిపెట్టెనో లేక రాఘవరెడ్డి పూర్వులకును శ్రీనాథుని పోషకులగు కుమారగిరి పెదకోమటి వేమారెడ్లకును గల కుటుంబ వైషమ్యముచేత విడిచిపెట్టెనో మనము నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాలము. శ్రీనాథుని పేరు విడుచుట మాత్రము నిర్హేతుకముగాదు.

రాఘవరెడ్డి వంశము అనవేమారెడ్డివంశమునకు సంబంధించినదని మాత్రము దెలియవచ్చుచున్నది. కాని ఆ సంబంధ మెట్టిదియో గ్రంథమందు వ్యక్త పరుపఁబడలేదు. పుత్రపౌత్రాదికమా, లేక దుహితృ

దౌహిత్రాదిక మాయదియని నిర్ణయించుట కాధారములు గాన్పింపవు. రాఘవరెడ్డి గోత్రము యానసపాల గోత్రము; దేసటివారి గోత్రము తెలియరాకున్నది. వీరిదిగూడ నదియే గోత్రమైనయెడల రాఘవరెడ్డి వేమారెడ్డియొక్క పుత్రసంతతిలోని వాడగును. రాఘవరెడ్డి తండ్రి తాతలు శైవమతస్థులుగా నుండినట్లు గాన్పించుచున్నది. రాఘవరెడ్డి తండ్రియు బినతండ్రియు పంగులూరి యనయ్య యను శైవాచార్యుని శిష్యులు. రాఘవరెడ్డిమాత్రము శైవము విడిచి వైష్ణవమును స్వీకరించెను. ఈతడు తిరుమల తాతాచార్యుల వంశస్థుడగు సింగరాచార్యుని శిష్యుఁడు. రాఘవరెడ్డి వంశవృక్ష మిట్లున్నది.

అనవేమారెడ్డి
అతని వంశమున

లింగారెడ్డి

అనమారన (పాకనాటిలో) — పేరమరెడ్డి

అనమారన
|
పెమ్మ

పేరమరెడ్డి
|
తమ్మారెడ్డి (× మాచమాంబ)

అన్న వల్లభ చింత గంగ (అమలాంబ ×) బసవన్న అన్నారెడ్డి లింగారెడ్డి

రాఘవరెడ్డి తమ్మారెడ్డి లక్ష్మారెడ్డి

రాఘవరెడ్డి కాలము నిర్ణయించుటకు రెండు శాసనములున్నవిఁ వానినిచ్చట జేర్చుచున్నాను. ♦ వానినిబట్టి చూడగా నతఁడు కృష్ణదేవ

—♦ మొదటి శాసనము. ♦—

1. శ్రీమతే రామానుజయ
2. నమః॥ స్వస్తిశ్రీ జయాభ్యుదయ

రాయల కాలపువాఁడని స్పష్టమగుచున్నది. కావున వెన్నెలకంటి సూరన్నకూడ నాకాలపు వాఁడేయై యున్నాఁడు.

---

3. శాలివాహన శకవరుషంబులు
4. ౧౪౮౦ అగునేట్టి సర్వధారి సంవ్వ
5. త్సర ఆషాఢ శు ౧౧ అ నాముద్యున
6. నాకిశ్వరి అఖిలాండకోటి బ్రహ్మాం
7. డ నాయకుండైన వెలిగొండ శ్రీ తిరువెం
8. గళ్నాతస్వా- మివారి దాసులు రావూరి రాగా
9. వరాంశింగారంను వెలిగోటి రంగనా
10. యి. కొమారుండు విమానాయి
11. నంగారయ అనంత్తైన ప్రిండ్డముకు
12. సమర్పించి యిచ్చిన ధర్మశా
13. సం మద్దిరికిం కెల్లమానరూకా
14. త్రిలోకిన్ని ఒనకగిరి ముసునూరి పోలన
15. గ్లకు కెల్లనాగడిపల్లిగ్రామము
16. కొండ్ర మురుసయ్యవారికిని రావూరి
17. బసువారెడింగారికిన్ని వెలిగోటి రం
18. గా నాయనింగారికిన్ని పుణ్యము
19. గాను అగ్రరంగ వైభవాలకున్ను అమ్మ
20. దపల్లికున్ను ఆచంద్రార్కస్థాయిగాను
21. యీ గ్రామంసూంకం చూపుటోయుం
22. మొదలుగాను దేవునికి దారా
23. వోసి సమర్పించ్చి యిస్తిమి యీ
24. పుణ్యానకు యెవ్వరు తప్పినవా
25. రినాను తమ మాతృపితృలా
26. మునవారిని గోవును బ్రాంహ్మ

27. ని వారణాసిలో స్వహస్తమద చేసి
28. నదోషాన పోదురు మరిని తిప్పి
29. నడిచిరా కుఖ చేసినమున్ను గాడి
30. సీతనమును కుడితినవారు। శ్రీ
31. దానపాల యోర్మధ్యే దానా
32. చ్ఛ్రేయోనుపాలనం దానాత్స్వర్గ
33. మవాప్నోతి పాలనాదచ్యుతం
34. పదం। స్వదత్తాద్ద్విగుణం పుణ్యం
35. పరదత్తానుపాలనం పరద్రవ్యా
36. హారేణ స్వదత్తం నిష్ఫలంభవే
37. త్ ॥ శ్రీ

—♦ రెండవ శాసనము. ♦—

1. శుభమస్తు। స్వస్తి శ్రీ శకవర్షంబులు ౧౪౭౭ అగు
2. నేంటి పుష్యశుద్ధ ౧౫ గురువారమున్ను సోమోపరా
3. గమున్ను అఇన పుణ్యకాలమందును జా వే
4. గ్యాని శ్రీ గ్రాము ధనంజయ। హేమాద్రి దాన
5. చింతామణి పట్టణ లలాట రాయ బసు వశ
6. ంకర బిరుదాంకుడంను అయిన రావూరి (రావూరి) రాఘవరెడ్డింగారు తమ
7. తండ్రి బస్వరెడ్డింగారికిన్ని తమ తల్లి అమలాంబికకున్ను పుణ్యమ
8. గునట్లుగాను లింగాలకొండ సోమేశ్వరునికిన్ని గారికిన్ని
9. సాష్టాంగమున్ను దణ్డము పెట్టి సమర్పించిన ధర్మశాసనము
10. ఈ కొండమర్రి గాను ఇచ్చిన కిరీటోలు
11. శెగ్గ ముసుందూరి సీమలో గంగపల్లెం సోమేశ్వరునికిన్ని బలాదిగ
12. ంగ్గకును సోడసోపచారాలకున్ను సమర్పిస్తిమి గాని వ ధర్మమ్ము ఎ
13. వ్వరు తప్పినాను గంగకడ్డ గోవును బ్రాంహ్మణిని చంపిన పాపాన పో
14. వువారు

రాఘవరెడ్డి తండ్రితాతల సందర్భములో నొక చిత్రవిషయము గుర్తింపవలసియున్నది. తన తండ్రి బసవరాజనియు తన తాత తమ్మయ్య యనియుఁ జెప్పుచు, తండ్రియగు బసవరాజు ఉదయగిరి రాజ్యము గజపతులచేతను కర్ణాట రాజులచేతను గౌరవ బిరుదములును బొందినట్లు చెప్పుకొనెను.

సీ. కటకాధిపతియైన గజపతిరాజుచేఁ
బ్రతిలేని పల్లకీపదవి నొంది
మహిమచేఁ గర్ణాట మండలాధిపుచేతఁ
గడలేని రాజ్యభాగములు గాంచెఁ
బ్రౌఢపౌరుషమున రాజిల్లి మెఱయఁగా
మలకవజీర్ల కుమ్మరికఁ జేసెఁ
దెలగాణభూములఁ గల మన్నెవారిచే
బలవంతమునను గప్పములు గొనియెఁ
తే. జాటుధాటీ నిరాఘాటఘోటకావ
ళీఖురోద్ధూత నిబిడధూళీ విలిప్త
మండితాశాంగనాకుచమండలుండు
బాహుబలశాలి తమ్మయబసవవిభుఁడు (అవతారిక ప. 41)

రాఘవరెడ్డి తండ్రి తాతలగు బసవయ, తమ్మయలవలెనే ఆ యా పేర్లతో నిద్దఱు తండ్రికొడుకులు ఉదయగిరిరాజ్యమందే యాకాలముననే రాజ్యముచేసి యుండిరి. వారును గజపతులవల్లను, కర్ణాటక రాజులవల్లను అనేకములగు గౌరవములను బొందియుండిరి. వారిద్దఱు తమ్మభూపతియు బసవరాజును. వీరును కృష్ణదేవరాయుల కాలమునను దత్పూర్వమునను ఉదయగిరిరాజ్యమేలిరి. వీరు క్షత్రియులు. వీరింటి పేరు కుంటముక్కలవారు. వీరిలో బసవరాజు మాబగుంట నారాయణ కవి రచించిన పంచతంత్రమును గృతినొందెను. కావున రెడ్డివంశజులగు

తమ్మయ బసవయలను క్షత్రియవంశస్థులగు తమ్మయ బసవయలుగా నూహించి పొరబడకూడదు. క్షత్రియులగు తమ్మయ బసవయలు ఉదయగిరి రాజ్యమంతయు నేలిరి. వారిక్రింద రెడ్డివంశస్థులగు నీ తమ్మయ బసవయలు సామంత సంస్థానాధిపతులుగానుండి పరిపాలించుచుండిరి.

—♦ కృతికర్త విషయము. ♦—

వెన్నెలగంటి సూరన్న ఆపస్తంబ సూత్రుఁడును హారితస గోత్రుఁడునగు బ్రాహ్మణుఁడు. ఆతని తండ్రి యమరమంత్రి. అతనికి చెఱుకూరి యమరమంత్రియని సూరన పేరుపెట్టినాడు. బహుశః యీ యమరమంత్రి గుంటూరుజిల్లాలోనున్న చెఱకూరు గ్రామమునకుఁ గరణీకము చేయుటచేతనో లేక ఆగ్రామమందు స్థిరనివాస మేర్పఱచుకొనుటచేతనో యీ విశేషణమును బేరునకుఁ జేర్చినాఁడు. సూరకవి తాత వెన్నెలకంటి సూరన్న. ఈసూరన్న అనపోతారెడ్డికిఁ గృతులిచ్చిన వెన్నెలకంటి సూరన్న కెన్నొవ తరమువాఁడో నిశ్చయముగాఁ జెప్పలేము. కృతికర్త తనతల్లిపేరు చెప్పుకొనలేదు. కృతినాయకుఁడగు రాఘవరెడ్డివలన బసవపురమను నగ్రహారమును గ్రహించి తద్గౌరవమునకుఁ బ్రతిగౌరవముగఁ దన విష్ణుపురాణము నతని కంకితముఁ జేసెను ఈవిషయములను గ్రంథప్రస్తావనయందు తాను చెప్పుకొనెను.

సీ. భవ్యచరిత్రు నాపస్తంబమునిసూత్రు
శుద్ధసారస్వత స్తోత్రపాత్రు
హారితగోత్ర పవిత్రు నాంధ్రభాషాకావ్య
రచనాభినయ విశారదుఁ బ్రబంధ
కర్తను వెన్నెలకంటి సూర్యుని మను
మని జెఱుకూరి యమరయామంత్రి

సత్ప్రవృత్తి వాక్ఛాస్త్రవిచిత్రబుద్ధి

ధుర్య కవిత్వ చాతుర్యశీలు

తే. నిజకులాచార మార్గైక నిష్ఠుఁ డరయ

స్వాత్మబోధము వ్యాసకృత వైష్ణవపురాణ

వేది సారస్య విద్యాప్రవీణు సుకవి

మాననీయుని సూరనామాత్యవరుని (పీఠిక. ప. 23)

ఈసూరన వంశములోనివాఁడగు వెన్నెలకంటి వెంకటాచలకవి శ్రీకృష్ణవిజయమను ప్రబంధము రచించి దానిలో నీసూరన్ననుగుఱించి కొంతప్రశంసచేసి తన వంశవృత్తము నిట్లుచూపెను.

సీ. సూరప కాంతిచే సూర్యప్రకాశుండు

వేదాది విద్యల వెలసినాఁడు

విష్ణుపురాణంబు వేడుకఁ దెనిఁగించి

విపులయశంబున వెలసినాఁడు

తాపూరిబసవన్న రమణతో నిచ్చిన

యలవెంగునూరగ్రహారమందె

తెలుగోటి తిమ్మవిభునిచేఁ గొనియెంజా

నాందోళికాచ్ఛత్రమగు వదలని

తే. కవితపుట్టిల్లు వెన్నెలకంటియిల్లు

ననెడు పౌరుషనామధేయంబు నిలిపె

సరసగుణములుఁగలిగిన సాధుసుకవి

మాననీయుండు సూరనామాత్యవరుఁడు.

ఈసూరన్న కుమారుడు లక్ష్మన్న. అతని కుమారుడు చక్రప్ప. వాని కొడుకు గంగయ్య. వాని కొడుకు సూరపరాజు. అతని కొడుకు జగ్గన్న, అతని పుత్రుడు వెంకటాచలకవి. కావున విష్ణుపురాణపు సూరనార్యునకు వెంకటాచలకవి యారవ పురుషుడు. సూరన్న

బసవాపురమును రాఘవరెడ్డినుండి యగ్రహారముగాఁ బొందెనని చెప్పుకొనెను. వెంకటాచలకవి రాఘవరెడ్డి తండ్రియగు బసవన్నయే కవికి మొగల్తూరు అగ్రహార మిచ్చినాఁడని చెప్పినాఁడు. బహుశః మొగల్తూరునకే బసవాపురమను నామాంతర మేర్పఱచినాఁడేమో.

—♦ గ్రంథవిషయము. ♦—

హిందూమతమందలి త్రిమూర్తులలో రెండవ వాఁడగు మహావిష్ణుని చరిత్రమునుఁ దెల్పు నీగ్రంథము అష్టాదశ పురాణములలోనిదని మొదటనే చెప్పితిని. మహావిష్ణుని ప్రశంస విపులముగ హరివంశమునఁ గూడ నున్నది. దానిని సమగ్రముగ మొదట నాంధ్రీకరించినవాఁడు ఎఱ్ఱాప్రెగడ. అతఁడు సూరన్నకు సతిమాన్యుఁడు. కావున నీ విష్ణుపురాణాంధ్రీకరణములో సూరన్న ఆంధ్ర హరివంశమును సూక్ష్మదృష్టితోఁ బఠించియే యుండును. విష్ణుని చరిత్రమును విపులముగా వర్ణించెడి మఱియొక గ్రంథముగలదు. అది శ్రీమద్భాగవతము. దానిని బమ్మెర పోతనామాత్యుఁడు సూరన్నకుముందే తెనిఁగించి ఆంధ్రుల కమృతప్రాయముగ సిద్ధపఱచి యుండెను. దానినిఁగూడ సూరన్న పఠించియేయుండును. ఈగ్రంథత్రయమందలి రచనా తారతమ్యములను నిరూపింప నుద్దేశము నాకు లేదు. అది యనవసరమ్మనియని తలంచుచున్నాను. ఎఱ్ఱాప్రెగడ కవిత్వమునకు సాటిగా సూరన్న వ్రాయఁగలుగుట "తగరు ధరాధరంబుతో ఢీకొనుట" యట్లుండును. పోతన్న కవిత్వము తక్కిన మేటియాంధ్రకవుల కవిత్వపుదారినిఁ బోలేదు. అతఁడు స్వతోభవ్యసుకవిగానీ గురుశిక్షిత కవి గాఁడు. కావున భాషయందును భావములందును సర్వ స్వతంత్రుఁడుగా నుండెను. ఆంధ్రజనుల కొక పవిత్ర గ్రంథమును తెనిఁగించుచు సంస్కృతభాషకు డు, ము, వుఁలు మాత్రము చేర్చినట్లు

సామాన్యముగ గ్రంథమంతయును గీర్వాణభాషామయముఁ గావించెను ఆ గీర్వాణభాషమాత్రము మృదువైనదియు మధురమైనదియు శ్రవణానందమైనదియుఁ గావున నాతని రచనామార్గము చాలవఱకు విలక్షణముగాను సర్వస్వతంత్రముగా నుండినను దానినిఁ బఠించుటయందాంధ్రులు తనివితీరని యానందము నొందుచుందురు. సూరనార్యుని రచనకును పోతన రచనకును ఎవ్విధమైన పోలికయుఁ గాన్పించదు. ఎఱ్ఱాప్రెగడ ననుకరించి వాని పటుత్వమును ఔన్నత్యమును బొందలేక పోయినను వానిలక్షణములను గొన్నిటినిఁ గూర్పఁగలిగెను. బహుశః వెన్నెలకంటి వారి కవిత్వపు సొంపును ఎఱ్ఱాప్రెగడ కవి శ్రీయు గుణ్ణూరియందలి సన్నికృష్ట సాహచర్యమున ననురూపత ధరించినవేమో!

సూరనార్యుని యాంధ్రీకరణమును భావనారాయణుని యాంధ్రీకరణమును సంస్కృత మాతృకతో సరిచూచి శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్య పింగళి లక్ష్మీకాంతముగార్లు కలసి నిర్ణయించిన యభిప్రాయమును వెనుకనే కనఁబఱచితిని. భావనారాయణకవి మాతృకకు నత్యంతము చేరికగా నుండున ట్లను వదించినట్లును, సూరనార్యుఁడట్టి నియమమును బాటింపక పెంపు కుదింపులలో తన యిష్టమువచ్చినట్లు సంప్రతించికొని నట్లును నిర్ణయింపఁబడినది. వీరిద్దఱు చేసిన సిద్ధాంతమును పునర్విమర్శనము జేయుట పిష్టపేషణమని విడిచిపెట్టుచున్నాను. వీరు తమ సిద్ధాంతమును మాత్రము దెల్పిరి కాని వారు చేసిన నిర్ణయమును జూపెడు దృష్టాంతము నొకదానినైనను జేర్పు లేదు. కావున విష్ణుపురాణము నందలి ముఖ్యకేలక మగు నారాయణుని సర్వాంతర్యామిత్వము, సర్వాధార భూతత్వము విశదపఱచెడు నీ క్రింది భాగములను సంస్కృత పురాణమునుండి యుద్ధరించి దాని నుభయకవు లెట్లు తెనిఁగించిరో చూపెదను.

తారామయం భాగవతః శింశుమారాకృతిః ప్రభోః ।
దివి రూపం హరే ర్యత్తు తస్యపుచ్ఛేస్థితో ధ్రువః ।
సైష భ్రమన్ భ్రామయతి చంద్రాదిత్యాదికాన్ గ్రహాన్ ।
భ్రమంత మను తయాంతి నక్షత్రాణిచ చక్రవత్ ।
సూర్యాచంద్రమసౌ తారా నక్షత్రాణి గ్రహైః సహ ।
వాతానీకమయై ర్బంధైర్ ధ్రువే బద్ధాని తాసి వై ।
శింశుమారాకృతిప్రోక్తమ్ యద్రూపం జ్యోతిషాం దివి ।
నారాయణో౽యనం ధామ్నాం తస్యాన్ ధారః స్వయంహృది ।
ఉత్తానపాదపుత్రస్తు త మారాధ్య జగత్పతిమ్ ।
సతార శ్శింశుమారస్య ధ్రువః పుచ్ఛేవ్యవస్థితః ।
ఆధారశింశుమారస్య సర్వాధ్యక్షో జనార్దనః ।
ధ్రువస్య శింశుమారస్తు ధ్రువే భానుర్ వ్యవస్థితః ।
తదాధారం జగచ్చేదం సదేవాసుర మానుషమ్ ।
యేన విప్ర విధానేన తన్మమైకమనాః శ్రుణు ।
వివస్వా నష్టభిర్ మాసై రాదాయాపో రసాత్మికాః ।
వర్ష త్యంబు తత శ్చాన్నమన్నాద ప్యఖిలం జగత్ ।
వివస్వానం శుచీ స్తీక్ష్ణై రాదాయ జగతో జలం ।
సోమం పుష్ణా త్యథేందు శ్చవాయునాళమయైర్దివి ।
నాలైర్విక్షిపతే౽భ్రేషు ధూమాగ్న్య నిలమూర్తిషు ।
న భ్రశ్యంతి యత స్తేభ్యో జలా న్యభ్రాణి తా న్యతః ।
అభ్రస్థాః ప్రపతంత్యాపో వాయునా సముదీరితాః ।
సంస్కారం కాలచలితమ్ మైత్రేయాసాద్యనిర్మలాః ।

మ. అతులాకాశము సర్వమున్ దనమయంబై కాలచక్రంబుతో
సతతంబున్ హరినాత్మలో నిడి యతండెన్నన్ శింశుమారప్రజా
పతి త్రైలోక్య సమున్నతిన్ మకరరూపవ్యక్తి స్థైర్యయుతుండు వి
స్తృతుఁడై మీఁద ధ్రువుండు దా వెలుఁగుఁ దత్పుచ్ఛాగ్రదేశంబునన్.

తే. సతతమును శింశుమారాఖ్య చక్రమెపుడు
చంద్ర సూర్యగ్రహాది నక్షత్రసమితిఁ
ద్రిప్పుచును దాను నొక్కటఁ దిరుగుచుండు
నన్నిటికిమీఁద ధ్రువుఁడును నట్ల తిరుగు.

వ. సూర్య చంద్ర గ్రహ నక్షత్ర తారకా గణంబులు వాయునాశంబులచేత ధ్రువునియందు దృఢంబులై యుండును.

క. మును శింశుమారుఁ డగ్గా
త్మునకుఁ దపంబాచరించి జ్యోతిశ్చక్రం
బున నిల్చె ధ్రువుఁడు నవ్విధ
మున గొల్చి తదీయపుచ్ఛమున విలసిల్లెన్.

వ. కావున సర్వాధ్యక్షుండైన పుండరీకాక్షుండు శింశుమార చక్రంబునకు నాధారంబు. శింశుమారుండు ధ్రువునకు నాధారంబు. ధ్రువుండు సూర్యునకు నాధారంబు. సూర్యుండు సదైవాసురమానుషంబైన లోకంబునకు నాధారంబై సమస్తభూతలంబుల నన్నపానాదులఁ బరితృప్తులం జేయు నెట్లనిన.

చ. ఎనిమిది మాసముల్ రవి మహీవలయంబునఁ గల్గుతోయముల్
దన కిరణంబులందుఁ గొని తక్కినమాసచతుష్టయంబునన్
ఘనతర వృష్టిరూపముఁగా జలముల్ గురియింప లోకమె
ల్లను బరితృప్తిఁ బొందును జలంబును నన్నముఁ గల్గి పెంపుతోన్.

సీ. కాలాత్ముఁడైన భాస్కరదేవుఁ డాత్మీయ
చండాంశువులచేత జగతియందుఁ
గలిగిన సకలోదకములుఁ బీల్చి తెచ్చి
యమృతాంశుమండలమందు నునుచు

సాయుజ్యవైరియు వాయునాళంబుల
నాకాశభాగంబునందు దాఁచు
మారుత సలిలధూమజ్యోతిసంయోగ
మునఁజేసి జలధరంబులు జనించి

తే. వృష్టిసంస్కారకాలప్రవృత్తివలన
వాయుబంధంబులెల్లను వదలి నిండి
యున్న జలములు చెంగుఁ బయోధరముల
దానఁజేసియు జగతిని వానగురియు. (ఆ. 3 ప. 193—199)

కలిదిండి భావనారాయణకవి :—

ఉ. ఆకమలాక్షురూపము నభోంతమున న్వెలుగొందు శింశుమా
రాకృతి తారకామయము నై మునివల్లభ వాని తోఁకపై
నేకద, యా ధ్రువుండు వసియించుట, తారకల గ్రహంబులన్
గైకొని త్రిప్పు మిందు నతిగాఢసమీరణపాశబద్ధుఁడై.

ఉ. ఆరయ శింశుమారతనుఁడైన జనార్దను మానసంబునన్
కోరి భజించు నా ధ్రువునకున్న కళగ్రహ తారకాళికన్
సారసపత్రలోచనుఁడు సర్వజగాదిభూతధారిగా
ధారణుగా నెఱుంగుము యథాకథనంబిది నీకుఁ జెప్పితిన్.

క. ఇనుఁ డెనిమిదిమాసంబుల
తనకరముల నవనిరసముతగఁ గైకొని నా
ల్గునెలల నొసఁగున్న నం
బనువుగ జీవించు ప్రాణులన్నియు దానన్.

చ. దినమణి వాయునాడిమయతీక్ష్ణ మయూఖచయంబుచే జలం
బౌవరగ సోమునందు నిడునుర్వర సర్వజలంబు లీలగై
కొని ఘనపంక్తిపై విడుచు కూడుక కాలమరుత్ప్రియుక్తతన్
ఘనములు భూమిపై విడఁచు గర్జిలుచున్ఘనవారి పూరముల్.

ఈ యిద్దరి కవుల మాంధ్రీకరణములోను మాతృకానుసారణ మందలి భేదము మాత్రమే గాక మరికొన్ని విధములగు భేదములు గాన్పించుచున్నవి. శైలియందును రచనాదృష్టియందును చాల వఱకు భేదమున్నది. భావనారాయణ కవియు సూరనవలెనే కొన్ని తావులలో మూలమును సంక్షేపించుటయుఁ జూడగలము. కావున నీతని యనువాదము ఆంధ్రవాల్మీకి యని పేరువడసిన వావిలకొలను సుబ్బారావుగారి యాంధ్ర రామాయణము వలెగాక అభినవ తిక్కన యని పేరుగాంచిన శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారి యాంధ్ర భారతము వలె నున్నది. మాతృకలోని స్వల్పాంశమైనను త్యజించక యనువదించిన వారే వీరిద్దరును. కాని భారతాంధ్రీకర్త యచ్చటచ్చట రసపోషణము కొఱకు కొన్ని స్వీయ భావములను జేర్చియు, కొన్ని వర్ణనలను పెంచియు తన కృతినిఁ జదివెడు వారి యందుఁ గావ్యరసాస్వాదనోత్సాహమునుఁ బుట్టింప సమర్థుఁ డయ్యెను. అట్టి భాషాంతరీకరణమే యీ భావనారాయణ కవిదియు.

సూరనార్యుని శైలి మృదువుగాను, ధారాళముగాను, మధురముగాను నున్నదని వెనుకనే చెప్పితిని. సెలయేటిలో నీరెట్లు నెమ్మదిగాను, చల్లగాను, నిరర్గళముగానుఁ బ్రవహించునో యట్లే యీ కవీశ్వరుని శైలీ ప్రవాహము, అప్రయత్నముగాను స్వాభావికముగానున్నది. పద్యములు చదువం జదువ నాశుకవితముగా నీప్రబంధమునుఁ జెప్పెనేమో యని యూహ పొడముచుండును. ఎచ్చటనైనను నొక శబ్దచిత్రము కొఱకు గాని యొక శబ్దాలంకారము కొఱకు గాని యీ కవి నిలిచియుండలేదు. రసావిష్కరణము కొఱకనుకూలించెడి కథలు వచ్చినప్పుడు వానిని సమగ్రముగా బరిశీలించుకొని చిన్న చిన్న నాటికలుగాఁ బెంచి రచించెను. అనగా కథాముఖము నుండి కథాంతము

వఱకును క్రమక్రమముగా రసోన్మేషణము గావించుచు రసోద్రేక మున్నతావస్థను బొందగానే క్రమక్రమముగా నుద్రేకమును తగ్గించుచు నాటకశక్తి నవలంబించెను. ఈ దృశంబగు రచనా విధానమునకు దృష్టాంతములు మారిష చరిత్రము, సౌభరి చరిత్రము, తారా శశాంకము, ఊర్వసీ పురూరవ కథ యిత్యాదులు. వీనిలో దేనిని జదివినను రసాత్మకమైన కవిత్వము నవ నవోన్మేషముగాఁ బ్రవహించుచున్నది. సూరన్న విష్ణుపురాణమును రసాత్మక కావ్యదృష్టితోఁ జూచి కావ్యకల రసాయనముగఁ దెనిఁగించెను. భావనారాయణకవి ప్రాయశః విష్ణుపురాణమును ఆధ్యాత్మిక పుణ్యచరిత్రముగఁ గైకొని భక్తి ప్రతిపాదనకొఱకు ప్రయత్నించి యాంధ్రీకరించెను. కావుననే ప్రహ్లాద, జడ, భరతాది భక్తుల చరిత్రలను విరివిగ పెంచియు తారాశశాంకోర్వసీ పురూరవాద శృంగార కథలను గ్లుప్త పఱచియు ననువదించెను. ఈ రెండు గ్రంథములయందు నిట్టిదగు రసభేద ముండుటయే గాక శైలియందును భేదమున్నది. భావనారాయణుని కవిత్వము ముదురు పాకము గలిగి భాషార్భటిగల శబ్దాలంకారములను గలిగి యున్నది. వెనుక దూబగుంట నారాయణకవి పంచతంత్రమును సాఫుశైలిని స్వాదుగా రచింపగా పర్వతరాజు వెంకటరాజు దానిని దృష్టి నొందక యా గ్రంథమునే ప్రౌఢ శైలిని కష్టముగా నుండునట్లు తెలిగించెను గదా! అట్లే యీ భావనారాయణుఁడును.

సౌభరిముని ముసిమిని సూరన్న కొలది మాటలతో సూచించి విడిచి పెట్టెను, "జర్జరితమైన శరీరము తోడఁ దద్దయున్, ముదిసిన వాడ వీవు..." భావనారాయణుఁ డంతటితోఁ దృప్తి నొందక యా వృద్ధ మహీశ్వరుని యెంత రోతగా వర్ణించినాడో చూడుఁడు.

సీ. ఉచ్ఛ్వాసతరసిరా ప్రచ్ఛాదిత శరీరుఁ
బరికంపమాన దుర్బలశిరస్కు
వాలంబమానవళీ లక్షితాననుఁ
శిథిలితనిపతితాశేషదశను
సంఛన్నపటల, మాసరితాక్షిగోళకు
శ్లేష్మఘుర్ఘుర శబ్దాశ్లిష్టకంఠుఁ
గోదండ దండభంగుర విరుద్ధాకారుఁ
బలితలోమశ్మశ్రు బద్ధకేశు

గీ. భూరినిర్ఝరతరంగ జరాభారజర్జ
రావయవునై, నమ్మునీంద్రుఁ గన్నారఁ జూచి
చూచి "యే, మాట చెప్ప నీకునశకించు"
నంచు నెంచుచుఁ జింతించెనవనివిభుఁడు. (ఆశ్వా 4 ప 65)

సూరన్న మానిముదిమిని యెక్కువగా వర్ణింపక కన్యల సౌందర్యము నెక్కువగా వర్ణించెను. భావనారాయణుఁడు తన స్వభావమునకుఁ దగినట్లు వ్యతిరేక కార్యమునుఁ జేసెను. సూరన్న చేసిన కన్యకా వర్ణనము.

ఉ. కాఱుమెఱుంగులో మెలపుఁ గైకొన నేర్చిన పైఁడిబొమ్మలో
మారునిదీములో కలికిమాటల చంద్రికలలో చెలంగు శృం
గార రసాధిదేవతలొ కమ్మని క్రొవ్విరి తీఁగెలో యనన్
వారిజపత్రలోచనలు వచ్చిరి మోహవిలాసమూర్తులై. (ఆశ్వా 5. ప. 146)

భావనారాయణుఁడు వీరిని వర్ణించుటయే లేదు. ఇట్లు రసవిషయమునను శైలీ విషయమునను వీరిద్దఱికిని భేదము స్పష్టముగాఁ గాన్పించుచున్నది. సూరన్న కవితా ప్రియుఁడు, భావనారాయణుఁడు పాండితీ ప్రియుఁడు. సూరన్న యందు శృంగారరస మెక్కువ, భావనారాయణుని యందు భక్తిరస మెక్కువ. సూరన్న శైలి యందు సౌకు

మార్దవమును, భావనారాయణ శైలి యందు ప్రౌఢిమయుఁ గన్పట్టు చున్నవి. తాడేపల్లి సీతారామస్వామి రచన నాతి సులభముగాను నాతికఠినముగాను యున్నది. శైలియందు గాని కల్పనయందు గాని ప్రత్యేక విశేషమెద్దియుఁ గానిపింపదు. పైనఁ జూపిన సౌభరి వృత్తాంత విషయములో ముదుసలి యగు ఋషి వర్ణనము గాని కన్యల లావణ్య వర్ణనము గాని లేకయే కథను సాగించి నాఁడు. దీనిని స్థాలీపులా కన్యాయమునఁ నిదర్శనముగా దీసికొనవచ్చును. కథా విషయములను తప్పకుండ నివేదించుట యే యీతని పని. అంతకంటెఁ గవితకు వేరె తోడవులు గన్పించుట లేదు.

సూరన్న కవిత్వము యింపు సొంపులు జూపెడు పట్టులు కొన్నిటి నగపఱచి యీ కావ్య విచారణ ముగించెద.

1. ప్రహ్లాదచరిత్రలో ప్రహ్లాదుని చదువును గుఱించి తండ్రి యగు హిరణ్యకశిపుఁడుఁ బ్రశ్నించుట :—

ఉ. ఏమిసుభాషితంబు పఠియించితిపుత్రక రాజనీతులే
యేమియెఱుంగఁ జెప్పె గురుఁ డిప్పుడు నీదగు పుస్తకంబునం
దేమిలిఖించె యున్నయది యిప్పుడు పాఠకశక్తిఁ జూచెదన్
మా మది కింపుఁగా జదువుమా యొక పద్యము వీరి ముందఱన్.

(2 ఆశ్వా. 280 పద్యం)

ఈ సందర్భములో పోతన్న భాగవతమందు వ్రాసినదియిట్లున్నది.

శా. ఉత్సాహప్రభుమంత్రశక్తియుత మే యుద్యోగమూగాఢసం
విత్సంపన్నుడఁవై తివే చదివితే వేదంబులన్ శాస్త్రముల్
వత్సా రమ్మని చేరఁజీరి కొడుకున్ వాత్సల్య సంపూర్ణుఁడై
యుత్సంగాగ్రముఁజేర్చి దానవవిభుం డుత్కంఠ దీపింపగన్.

(7 వ స్కంధం 139 పద్యం)

2 పారిజాతాపహరణ సమయమున సత్యభామ వనపాలకులతోఁ జెప్పిన మాటలు :—

క. ఎక్కడి దేవేంద్రుఁడు మఱి
యెక్కడి పౌలోమి వీరికి భూజాతం
బెక్కడిది లోకములో
నెక్కుడు వీరేలగైరి యెవ్వరికంటెన్.

తే. జలధిఁబుట్టిన యీపారిజాతవృక్ష
మఖిలలోకమ్ములకు సమ మదియుఁగాక
నామగఁడు శౌరి సిరి శచీనాథుకంటె
బల్లిదుండౌట యెఱుఁగరె యెల్లవారు.

క. నామగఁడు సత్యలోక
గ్రామణి దేవేంద్రుఁడాదిగాఁగల దివిజ
స్తోమములు గొలువనుండుట
యేమో పౌలోమి యెఱుఁగదే మఱచెనో.

క. తన బాహువిక్రమ
ఘనుఁడయ్యెడు నేనిఁ గృష్ణుఁ గయ్యములో మా
ర్కొని గెలిచి పారిజాతము
గొనిపోవంగాక యేల కొంకులు తనకున్. (8 ఆశ్వా. వ. 130-134)

ఈ పట్టున ముక్కు తిమ్మన్న సత్యభామచేఁ జెప్పించిన పలుకులు :—

సీ. వినుఁడు సురేశ్వరు వనపాలకులు వార్ధిఁ
బొడమిన యీదివ్యభూరుహమున
కింద్రాణి యెవ్వతె ? యింద్రుండు నెవ్వఁడు ?
తోడి యిందిరను గౌస్తుభము నెవ్వఁ
డక్షుఁడై ధరియించె, నతఁడె చేకొనఁగాక
తెకతేర యిదేమి యొకరిసొమ్ము ?

యిదె నాదు విభునిచే నీవదాన్య సగంబు
గోడియించుకొని యేఁగుచున్న దానఁ;

తే. బలుకు లేటికిఁ దాక్షీరపత్ని యెుఖి
మీళశచీదేవి తనదు ప్రాణేశుఁడైన
మఘవునిటఁబంపి సత్యభామా పిధేయు
వలన మరలఁగఁగొను టెపోవాసితనము. (ఆ. 4. ప. 58)

3 కేశిధ్వజ ఖాండిక్యోపాఖ్యానమున కేశిధ్వజుఁడు అడవికిఁ బారిపోయిన ఖాండిక్యుని కడకు జేరునపుడు సూరన్న యిట్లు వర్ణించెను.

మ. మన శత్రుండిట నో ... బోనవి రణక్షీమంబైన ఖడ్గంబు ...
కొని ... రణంబు సేయని ... పైకొన్నాఁడు ...
బున జక్కన్ వధయింతమంచుఁ గడునాటోపంబు దీపింపబో
గిన ... శస్త్రాస్త్రనయంబు ... కొని ... ..

క. వారలఁగనుఁగొని ... వయముఁ
... నతఁడుపలుకు దోర్బలయున మీ
తో రణము సేసి ... లుపం
... మాకున్. (ఆశ్వా. 8 ప. 492)

ఈ విషయమునే శ్రీకృష్ణదేవరాయలు తన యాముక్తమాల్యదలో వర్ణించిన విధము :—

మ. ధనధాన్యద్విరదాశ్వగోధనసమేతం బెల్ల సామ్రాజ్యముం
గొనియుంజాలక తాటకేయపలభుక్పూగక్రాంతిం ... కతో
లున నాన్నిన్నఁడవై ప్రశాంతుగతి ... ప్రాణంబులున్
గొన నేతెంచి దుర్మతీ ... పుకల్లంబునన్.

సహస్రఘర అనినం కేయు ... హోయులఁగ కవి
నుకొనాతతాయిన్నమూదం

బున వైకల్యంబు యాగంబునకుఁ బొడమ
నే భూసురశ్రేణి వేఁడ
న్నిను నావేశించి పంపెన్నృపయతఁడె
ంగు ఋన్విప్రకృతిశ్వేఁడు పాపా
మ్మని శాపమ్మైన శాపమ్మైన విడువు రయి
ల్లైన మేలింకనన్నన్. (రెండవ ఆశ్వాసము)

4. విద్యార్థి యగు శశాంకుని యెదుట తార జూపిన శృంగార క్రమము :—

సీ. బంగారు చెఱఁగుల పట్టుపుట్టముఁ గట్టి
కమ్మకస్తూరి తిలకంబుఁదీర్చి
ముత్యంపుసరులను మొఱపుఁదీగయుఁ బెట్టి
యావయవంబుల సొమ్ము లలవరించి
కలికి కన్నులయందుఁ గజ్జలంబమరించి
యరవాయకొప్పున విరులు దురిమి
తఱచుగాఁ గప్పూర తాంబూలములు సేసి
పాలిండ్లఁ గుంకుమ పంకమలఁది
తే. పొసఁగ వజ్రంపుఁ బాపట బొట్టు పెట్టి
రవళి మెట్టెల మ్రోతలు రాయడింపఁ
బంచసాయకు మోహనబాణమనఁగ
నింపు బింబాస్య మెలఁగు నమ్మందిరమున (ఆ. 6 ప. 15)

5. ఊర్వశీ పురూరవ సమయ మందు పురూరవుని వన విహార వర్ణనము :—

సీ. మందారచందన మాకందశాకోట
జంబీరనీప కదంబ తరులు
మల్లికా మాధవీ మాలతీ చంపక
కుందాది సంఫుల్ల కుసుమలతలు

కలనాద కలహంసికా చక్రవాక వి
స్తార కాసార కాసారములును
గీరసారాశతశారి కౌమ్యగభంగ
పగపుష్ప పరితుష్ట పరిచితంబు
తే. మందమలయానిలోద్ధూత సూనసుమప
రాగసూనరితా కాశ భాగతలము
గలిగి వనదేవతా సముత్కటగ మనోఘ
రామమై యొప్పచున్న యారామములను. (6 ఆశ్వా. ప. 68)

పై యుదాహరణములఁ బట్టి యీ కవివర్యుని శైలి సరళముగాను స్వాభావికముగాను రసోదంచితముగాను యున్నదని తెలియఁగలదు. శ్రీకృష్ణదేవరాయల కాలమందుఁ గవిపుంగవులలో నీతని నొకమేటి కవిగ బరిగణింపవచ్చును.

పురాణమును నొక రసవంతమగు ప్రబంధముగ రచించిన యీకవి ప్రౌఢ యాంధ్రుల యాదరణమునకు సర్వవిధముల పాత్రుఁడై యున్నాడు.

Printed at the Universal Printers, (Prop: Sramajeevi Press Ltd.) Madras.
Paper by T. P. 398